

TEA A TEA

(A Souvenir On The Forth National Tea Day 2001)

चियै-चिया

NATIONAL TEA & COFFEE DEVELOPMENT BOARD

2057

चौथो राष्ट्रिय चिया दिवस २०५७ को उपलक्ष्यमा प्रकाशित

चियै – चिया

स्मारिका

सम्पादन तथा प्रकाशन

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

केन्द्रीय कार्यालय, नयाँ बानेश्वर

पो.व.नं १,६८३, काठमाडौं, नेपाल

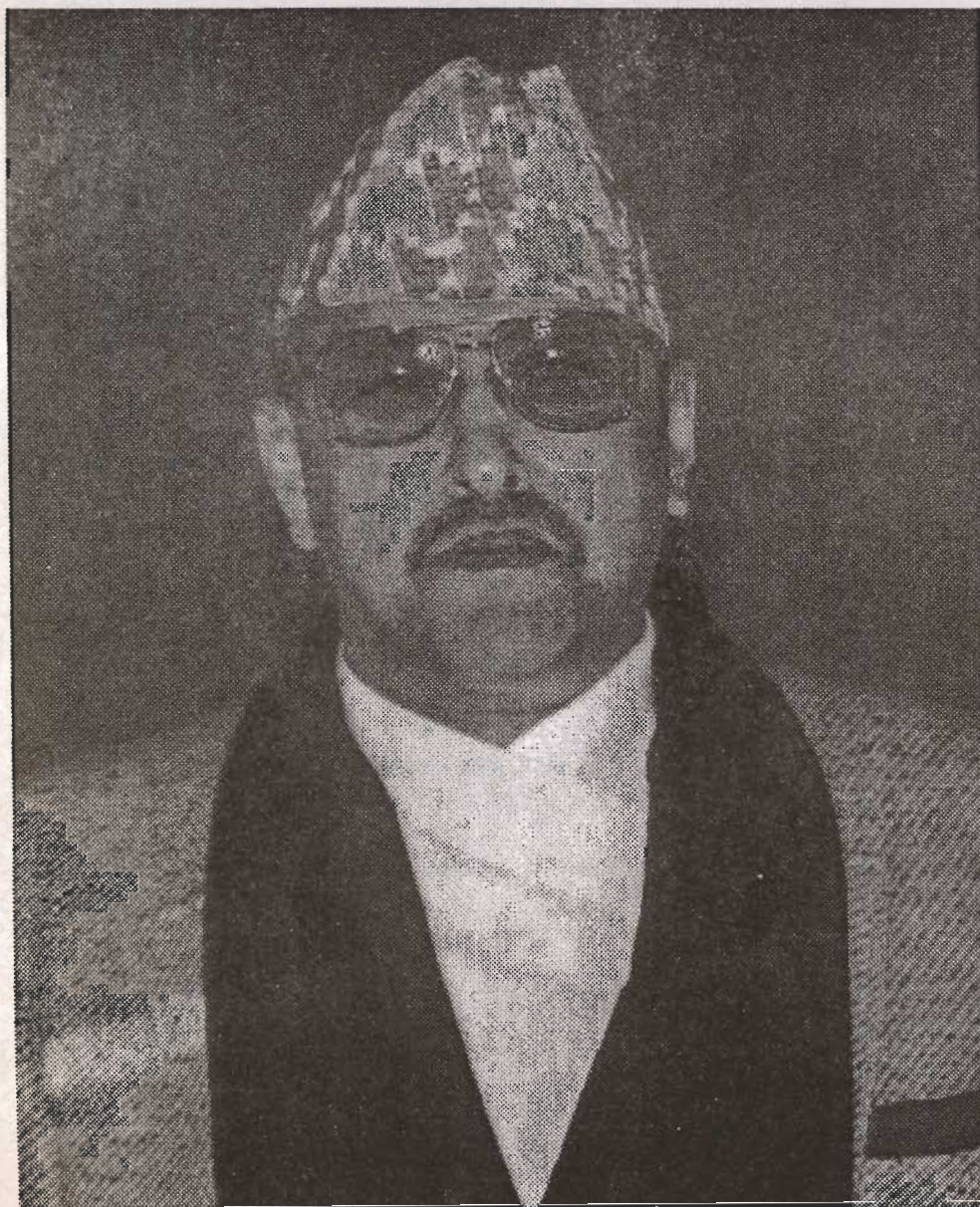
फोन : ००९,७७-१-४९५७९२ ४९९,७८६

फ्याक्स : ००९,७७-१-४९,७९,४१

इमेल : ntcdb@enet.com.np

web site: www.teacoffeenepal.com

His Majesty King Birendra

श्री ५ को सरकार

मा. चक्र प्रसाद बास्तोला

कृषि तथा सहकारी मन्त्री

(निवास: ५२९१३५
पफि: २२५१०६

निजी सचिवालय
सिहदरवार, काठमाडौं
नेपाळ ।

मिति: २०५७/१२/९

शुभकामना सन्देश

कृषि प्रधान मुलुक नेपालको कृषि क्षेत्रलाई बिस्तार र बिबिधिकरण गरी बढी उद्योगमुखी र निर्यातजन्य बनाउन चिया र कफी जस्ता उपजहरुले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्ने कुरा निर्विवाद छ। यस परिप्रेक्षमा देश भरका सम्भाव्य सबै भूभागमा कसरी चिया र कफी खेतिलाई उद्योगको रुपमा बिस्तारित गरी कृषकहरुको आय वृद्धि तथा निर्यात अभिवृद्धि गर्न र वातावरणीय दृष्टिकोणबाट हरियाली बढाउन योगदान गर्न सकिन्छ भन्ने तर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जान जरुरी भएको छ । यस क्षेत्रको बिकासको लागि श्री ५ को सरकारका तर्फबाट लिनु पर्ने कदमका बारे पूर्ण प्रतिबद्धता व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

श्री ५ को सरकारले हालै मात्र लागु गरेको "राष्ट्रिय चिया नीति २०५७" ले चिया तथा कफी क्षेत्रमा लागेका समस्त कृषक, उद्यमी तथा व्यवसायीहरुलाई स्पष्ट दिशाबोध गराई हौसला प्रदान गरेको मैले बिश्वास लिएको छु । यस नीतिको सफल कार्यान्वयनका लागि सरकारी, गैर सरकारी तथा निजी क्षेत्रको संयुक्त प्रयास र सहकार्यको खांचो पर्दछ । राष्ट्रिय चिया तथा कफी बिकास बोर्ड यस दिशातर्फ उचित पहल गर्न कटिबद्धताका साथ लाग्नेछ भन्ने मैले पूर्ण आशा लिएको छु ।

अन्त्यमा चौथो राष्ट्रिय चिया दिवशको उपलक्षमा सबैमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

चक्र प्रसाद बास्तोला

मन्त्री

कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

तथा

अध्यक्ष

राष्ट्रिय चिया तथा कफी बिकास बोर्ड

निवास : ५२७४१३
अफिस : २४३३३९

मा. नरेन्द्र विक्रम नेम्वाङ्ग
कृषि तथा सहकारी राज्यमन्त्री

निजी सचिवालय
सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

शुभकामना

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले चौथो राष्ट्रिय चिया दिवसको उपलक्ष्यमा चियै-चिया स्मारिका निकाल्न लागेको जानकारी पाएँ । स्मारिका रूपको ऐतिहासिक दस्तावेज भविष्यका व्यवसायी तथा विद्यार्थीहरूलाई समेत पथ प्रदर्शक हुन सक्छ भन्ने मेरो धारणा छ ।

राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ ले चिया उद्योग/व्यवसायमा संलग्न सबैलाई स्पष्ट दिशावोध गराउने छ भन्ने मेरो विश्वास छ । नीजि क्षेत्रको समेत सहभागितामा राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ को सफल कार्यान्वयनको लागि मेरो शुभकामना छ ।

नरेन्द्र विक्रम नेम्वाङ्ग
नरेन्द्र विक्रम नेम्वाङ्ग
कृषि तथा सहकारी राज्य मन्त्री
कृषि तथा सहकारी राज्यमन्त्री

मा. रामहरि ढुंगेल
कृषि तथा सहकारी सहायक मन्त्री

श्री ५ को सरकार

शुभकामना

निवास : ४३१५९५
अफिस :

निजी सचिवालय
सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

संसारमा चियाको बढ्दो मांग आपूर्ति गर्न उर्लदों चिया खेतीबाट मुलुकले आर्थिक उन्नतिमा गतिशिलता हासिल प्रदान गर्न सक्ने कुरा चियाको इतिहास देखि बर्तमान सम्म हेर्दा प्रमाणित भई सकेको छ । श्री ५ को सरकारले हालै लागु गरेको राष्ट्रिय चिया नीति बाट यस क्षेत्रसंग सम्बद्ध हरेक क्षेत्रलाई व्यावसायिक बनाई संसारमा नेपालको चियालाई एउटा विशिष्ट पहिचान बनाउन राष्ट्रिय चिया तथा कफी बिकास बोर्ड सदैव अग्रसर रहनेछ भन्ने शुभकामना सहीत चौथो राष्ट्रिय चिया दिवसको अवसरमा चिया उद्योग/व्यवसायको उत्तरोत्तर प्रगतिको शुभकामना ।

रामहरि ढुंगेल
कृषि तथा सहकारी सहायक मन्त्री

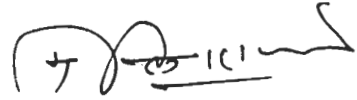

शुभ-कामना

चौथो राष्ट्रिय चिया दिवस, २०५७ को अवसरमा राष्ट्रिय चिया तथा कृषि विकास बोर्डले “चियै-चिया” स्मारिका प्रकाशित गर्न लागेको थाहा पाउँदा ज्यादै खुशी लागेको छ । यस स्मारिकाले नेपालमा चिया खेती एवं व्यवसायमा लागेका व्यक्ति एवं निकायलाई उपयोगी हुने सूचना एवं जानकारी समेट्ने हुनाले सबैको लागि उपयोगी हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु ।

चिया व्यवसायलाई निश्चित आधार र मापदण्ड अपनाई प्रवर्द्धन एवं विकास गर्ने लक्ष्य लिएर श्री ५ को सरकारले भर्खरै राष्ट्रिय चिया नीति जनसमक्ष ल्याएको छ । गरिवी निवारणलाई टेवा पुर्‍याउन एवं राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा उल्लेखनीय योगदान पुर्‍याउन राष्ट्रिय चिया दिवसको यस अवसरमा उक्त नीतिको सफल कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नु हुन सबैसंग हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

यस स्मारिकाले चिया व्यवसायको विकासमा टेवा पुर्‍याउने कुरामा पनि विश्वस्त हुन चाहन्छु । साथै, राष्ट्रिय चिया दिवसको उपलक्ष्यमा हार्दिक शुभ-कामना व्यक्त गर्दछु ।

(डा. मुक्ति नारायण श्रेष्ठ)

सचिव

कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

शुभकामना

राष्ट्रिय चिया दिवसको उपलक्ष्यमा राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डले चिया कफी विषयको स्मारिका प्रकाशित गर्न थाहा पाउँदा खुशी लाग्यो । चिया तथा कफी जस्तो उच्च मूल्य युक्त नगदे वालीको विकास/प्रवर्धनले कृषि प्रधान देशको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने निर्विवाद तथ्य हो ।

यसै वर्ष श्री ५ सरकारले राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ समेत लागू गरेको परिप्रेक्ष्यमा नीजि क्षेत्रको समेत सहभागीता उक्त नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु । सम्बन्धित क्षेत्रमा संलग्न सबै निकायहरूलाई राष्ट्रिय चिया दिवसको उपलक्ष्यमा सफलताको लागि शुभ कामना ।

छत्र बहादुर गिरी
उपाध्यक्ष

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

मन्तव्य

एक दुई तिन गर्दै आज हामी चौथो राष्ट्रिय चिया दिवस मनाई राखेका छौ । यस चार बर्षको अवधिमा चियाले गरेको उपलब्धी र यसले भोगेका समस्याहरूको सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्दा के देखिन्छ भने चियासंग संलग्न नीजि उद्यमी, चियाका साना किसान, राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड र कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको प्रयासबाट श्री ५ को सरकारले २०५७ कार्तिक २४ गते का दिन राष्ट्रिय चिया नीति पास गर्यो। यो सव भन्दा खुशिको कुरा हो । राष्ट्रिय चिया नीतिले लिएको लक्ष्य पुरा गर्न त्यस्मा संलग्न सबै निकायले आ-आफ्नो तर्फबाट प्रयास गर्नु पर्छ भन्ने ठानेको छु ।

समस्याहरूको कुरो गर्नु पर्दा चियाको व्यवस्थीत बजारको अभावमा गत सिजनमा चियाको गिर्दा मुल्यले गर्दा चिया उद्योग तथा चियाका साना किसानलाई पनि केही असर परेको महशुस भएको छ । यसको समाधानका लागि राष्ट्रिय चिया नीतिले निर्दिष्ट गरेको चियाको अक्सन प्रणालीको विकास गर्नु पर्ने आजको आवश्यकता छ । हामीले हाम्रो उपस्थीती चियाको विश्व बजारमा देखाउनका लागि चियाको Quality का साथै Quantity पनि पुर्याउनु परेको छ भने अहिले खास गरी युवा बर्गहरू Carbonated drink पट्टी बढी आकर्षित भईरहेको अवस्थामा त्यस बर्गको ध्यान पनि चिया तर्फ तान्नु परेको छ ।

हामी कहां चियाको अनुसन्धान छैन अहिले पनि हामी छिमेकीहरूकै भर परिर रहेका छौ । केही बर्ष पहिँ हामी WTO को सदस्य बन्न गै रहेको छौ त्यसलाई मध्यनजर गरी भोलिको दिनको चुनौतीको सामना गर्न चियाको अनुसन्धान तर्फ तत्कालै लाग्नु पर्ने अवस्था छ ।

राष्ट्रिय चिया नीति लागु भैसकेको परिप्रेक्ष्यमा यस्को सफल कार्यान्वयनको लागि सुदृढ संरचना तयार गरी चिया खेतीको विस्तार उच्च Quality को चिया उत्पादन, विदेश निर्यातबाट विदेशी मुद्रा आर्जन गर्ने भर पर्छ कृषि जन्य उद्योगको रूपमा विकास गर्नुपर्ने अठोट लिनु पर्ने बेला भएको छ । यसमा संलग्न बोर्ड, बैंक, नीजि क्षेत्र, साना किसान तथा चिया संग आवध संस्था सम्बद्ध मजदुर कर्मचारी, सबैको लगनशिलताबाट नेपाललाई पनि चियाको विश्व बजारमा स्थापीत गर्न सकिन्छ ।

अन्तमा चौथो राष्ट्रिय दिवसको उपलक्षमा सबैमा हार्दिक मंगलमय कामना गर्दछु ।

धन्यवाद ।

३२
२०५७/१२/१५

मुक्तिराज शर्मा
कार्यकारी निर्देशक

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

सम्पादकीय

अन्य कृषि उपजहरूको तुलनामा चिया तथा कफीको उच्च मूल्य एवं विश्वबजारमा पाईरहेको लोकप्रियता मध्य नजर गरेर हेर्दा औद्योगिक तथा व्यापारिक कार्यहरूले समेत प्रतियोगितात्मक आर्थिक कृयाकलापहरूलाई प्रोत्साहित गरिरहेका छन् । चिया तथा कफीको कृषि कार्य, कृषि कार्यका लागि सहायक उद्योग व्यवसायहरू सहायक उद्योगहरूको व्यापारिक कार्य एवं उपभोक्ताहरूलाई १११ कपमा व्यापार गर्ने चिया तथा कफी व्यवसायीहरूको समेत संख्या लिएर अनुमान गर्दा पृथ्वीको जनसंख्याको एक षष्ठांशलाई चिया र कफी व्यवसायले पालेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

यति भएर पनि प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा चिया तथा कफीको बजार बढीरहेको छ । हामीसित भएको सुरम्य प्राकृतिक श्रोत परिचालन हुन सकिरहेको छैन । प्राकृतिक श्रोतको यथोचित परिचालनका लागि पर्याप्त चुनौतिहरूको बावजुद यस क्षेत्रमा जुन उत्साहजनक गतिशीलता आएको छ त्यसले नेपालको आर्थिक स्थिति समुन्नत बनाउने निश्चित छ ।

चिया तथा कफी उत्पादक मुलुकहरूको सूचिमा मात्र दर्ता हुन सकेको नेपाल भविष्यमा एउटा प्राञ्जल छवि लिएर यस क्षेत्रको अग्रिम पंक्तिमा उभिन सक्ने संभावनालाई नेपाली किसान, उद्योगी व्यवसायीहरूकै प्रयासले सार्थकता दिन सक्छ । यस क्षेत्रमा सम्बद्ध सम्पूर्ण उत्पादक/व्यवसायी तथा उपभोक्ताहरूलाई चौथो राष्ट्रिय चिया दिवसको शुभकामना सहित..... ।

विषय-सूचि

लेख/टचना	लेखक	पृष्ठ
चियाको इतिहास	मुक्तिराज शर्मा	
	तारानाथ शर्मा	१
राष्ट्रिय चिया नीति २०५७		८
National Tea Policy 2057 (2001)		१६
चिया निर्यात प्रवर्द्धन समिति	बद्री बहादुर कार्की	२४
New Tea Policy	Shanker M. Singh	३४
कफी कमजोरी र समाधान	नर बहादुर अम्गाई	५०
कफी नेपाल	कृष्ण प्रसाद पाठक	५६
चिया बालिका लागि माटोको पि.एच.	माधव प्रसाद घिमिरे	६१
कफी बोटको तालिम तथा काँटछाँट	बुद्धिराज ढकाल	६९
कफी बिरूवा उत्पादन गर्ने प्रविधि	दुर्गा प्रसाद पण्डित	७५
कफी भूसमा च्याउ खेती	रघुपति चौधरी	७९
राष्ट्रिय चिया नीति २०५७	किरण कुमार पन्त	८०
विश्वमा सकृय रूपमा कार्यरत टी बोर्डहरु		८१
नेपालमा चिया खेतिको रोपण, क्षेत्रफल तथा		
आ.व. ०५६/०५७ सम्मको उत्पादन विवरण स्थिति		८३
चिया तथा कफी उद्योग संघ सम्बन्धित संघ संस्था		
उद्योग कम्पनीहरुको नामावली		९०

चियाको इतिहास

मुक्तिराज शर्मा

तारानाथ शर्मा

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड

१.१. प्रचलनमा

विश्वमा चिया पेयको रूपमा प्रचलनमा आएको करीव ४७०० वर्ष भैसकेको कुरा दन्त्यकथा भै वर्णन भएको छ । चीन साम्राज्यमा सम्राट सेङ्ग नुङ्गको शासनकालमा कुनै संयोगले कसैको तातो पानीको कचौरामा रुखवाट केही पातहरु झरेर क्रमैले त्यो कचौरामा भएको पानीको रंग रातो हुँदै गयो अरु पानी त्यहाँ नभएको कारणले त्यही पानी नै पिउनु पर्ने बाध्यता थियो । त्यसैले पिउने पहिलो व्यक्तिले त्यो पात खसेर रातो भएको पानी स्वादिष्ट भएको र उसको स्वास्थ्यमा कुनै प्रतिकूल असर नभएको घोषणा गर्‍यो । त्यो व्यक्ति शिकारमा जंगलतिर गएको मौकामा सम्राट सेङ्ग नुङ्ग आफैलाई परेको घटना हो भन्ने समेत उल्लेख छ । यस प्रकार कुन बोट विरुवाको पात हो सो पहिचान गरेर चिया चीन मुलुकवाट पेय प्रचलनमा आएको विश्वास गरिन्छ ।*

१.२. भारतीय भूक्षेत्रमा

त्यसताका भारतीय भूक्षेत्र बृटिसहरुको उपनिवेश र उनीहरुको चीनसित व्यापारिक सम्बन्ध राम्रो थियो । त्यसैले अंग्रेजहरुले चीनवाट चिया पिउन सिके र सोही चीनमा उत्पादीत चिया भारत ल्याएर पश्चिमी मुलुकहरुमा समेत पहिचान गराए । इ.सं. १७७४ मा अंग्रेजहरुले चीनवाट चिया विजन भारतमा ल्याएर आसाम प्रान्तको कुनै ठाउँवाट व्यावसायिक खेती कार्य प्रारम्भ गरे । यसै क्रममा भारतको दार्जिलिङ क्षेत्रमा पनि चिया रोपण कार्य शुरु भयो । दार्जिलिङको टकभर चिया कमानको ६००० उचाई भएको ४ नं. क्षेत्रमा इ.सन् १८४१ मा डा. कैम्पबेलले व्यवसायिक रूपमा नर्सरी राखेको प्रमाण दार्जिलिङको ल्यान्टर्स क्लवका भित्ताहरुमा राखिएका संस्मरण बाल पेपरहरुमा पढ्न पाईन्छ जव कि इ.सन् १८७३ सम्ममा दार्जिलिङ जिल्ला भरमा ११३ वटा चिया कमानहरु स्थापना भएर १८,८८८ एकर क्षेत्रफलमा चिया रोपण भैसकेको थियो ।

* The Assam Review and Tea News Vol 88 No 1.

दार्जिलिङ क्षेत्रमा चिया रोपण हुँदा पर्याप्त जनश्रमको आवश्यकता परेकोले नेपालमा सीमावर्ती क्षेत्रहरु ताप्लेजुङ, पाँचथर र इलामबाट ठूलो संख्यामा मानिसहरु “चियाको पातमा रुपियाँ टिप्न”... त्यसतर्फ गएर बहिँका भएर रहे । हालसम्म इलाम जिल्लाको सुदुर पूर्वी श्री अन्तु, समालबुङ तथा पशुपतिनगर गा.वि.स. क्षेत्रका धेरै मानिसहरु नजिकैको गोपाल सियोक, ओकाइटी तथा थुवू चिया कमानहरुमा दिनभरी काम गरेर आफ्नो घर फर्कन्छन् । यसरी भारतीय क्षेत्रमा चियाको विकास केही हदसम्म नेपाली सामाजिक जीवनसित समेत सम्बन्धीत छ ।

नेपाल अधिराज्यमा चिया खेतीको शुरु त्यही अवधिमा भएको विश्वास गरिएको छ । तत्काल नेपालको सिमाना पूर्वमा टिष्टा सम्म पुगेको समयमा त्यस क्षेत्रका केही प्रभावशाली व्यक्तित्वहरु नेपाली समाजमा समाहित भएर राजनैतिक क्षेत्रको उच्च ओहदामा समेत पुग्न सफल भएका कर्णेल गजराज सिंह थापा त्यसरी खरसाङबाट नेपाल आएका हुन भन्ने जनश्रुति छ जो नेपालको प्रथम मुलुकी ऐनको मस्यौदा समितिमा पनि थिए र यिनै थापाले श्री ३ जंगबहादुर राणाकी बहिनी विहे गरेका थिए । यस समय दार्जिलिङ जिल्लामा अंग्रेजहरु चिया रोपिरहेका थिए । एक त राणा र अंग्रेजहरुको सम्बन्ध राम्रो रहेकै थियो त्यसमाथी दार्जिलिङ खरसाङतिर पनि राम्रो प्रभाव रहेको थापा परिवारका गजराज सिंह थापाले आफूले विर्तामा पाएको इलाममा नजिकैको दार्जिलिङबाट चिया प्रविधि ल्याएर इलाम चिया कमानमा विक्रम सम्बत् १९२० मा रोप्न शुरु गरे तथा वि.सं. १९२२ मा सोक्तिम चिया कमानमा चिया रोपण शुरु भयो । जुन चियाका विरुवा अद्यापि आकर्षक आम्दानी दिई रहेकै छन् । यो चियाको बीजन श्री ३ जंगबहादुर राणाले चीन सरकारबाट उपहारमा पाएका थिए तथा गजराज सिंह थापाले दार्जिलिङ तर्फबाट प्राविधिक सहयोग जुटाएका थिए ।

यसै समयमा गजराज सिंह थापाको तत्वावधानमा इलाम जिल्लाकै लोदिया क्षेत्रमा चिया विरुवा रोपिएका थिए भन्ने जनश्रुति छ तर त्यहाँ चिया विरुवाहरु हाल सम्म नभएता पनि साईली कमान र कान्छी कमान स्थानीय नामहरु रहेका छन् । यसरी नै जनकपुर अञ्चलको सिन्धुली जिल्लाको गौरी डाडाँमा जनरल माधव शम्शेर र गौरी नारायण गिरी (डिट्ठा) ले चिया का विरुवाहरु रोपेको किंवदन्ती छ यद्यपि हाल त्यहाँ चियाका विरुवा छैनन् तापनि कदाचित् गौरी

नारायण डिट्ठा कै नामबाट त्यस ठाउँको नाम गौरी डाँडा नाम रहेको पो हो कि ? धरानमा विजयपुरको भालुढुङ्गामा पनि चिया रोपण भएको थियो र यसमा गजराज सिंह थापाको नै नाम जोडिएको भएता पनि इलाम जिल्ला विर्तामा पाएर त्यही चिया खेती गर्ने व्यक्तिले त्यस बखतको यातायात परिवहनको हालतमा विजयपुर आएर चिया रोपण गर्ने व्यवहारीकता प्रश्न गर्ने ठाउँ छ ।

एउटा भूपरिवेष्ठित मुलुकको व्यापार, पेय प्रचलनमा न्यूनता सही प्राविधिक ज्ञानको कमी, सही व्यवसायीक कार्य नहुनु उपयुक्त जलवायु तथा भौगोलिक अवस्थिति सित मेल नखाएको वातावरणमा रोपिएका सम्पूर्ण चिया कमानहरु हाल छैनन् तापनि इलाम जिल्लाको इलाम र सोक्तिम चिया कमानमा रोपिएका चियाका विरुवाहरु अद्यापि छन् यसबाट स्पष्ट हुन्छ जलवायुको उपयुक्त पूर्वाधार पाए सही रेखदेखको कमी भएतापनि चियाका विरुवा मर्दैनन् ।

प्रभावशाली ठूला व्यक्तिहरुले गरिरहेको काम सर्वसाधारण जनताले टाढाबाट मात्र हेरे, कदाचित व्यारेकका सिपाहीहरुबाट त कहिले घरलौरीमा ठेकी-बेठी तिर्ने खेतालाहरुबाट चिया कमानको सम्भार कार्य हुन्थ्यो तथा त्यस प्रकारका प्रभावशाली व्यक्तिहरुले नै आफ्नो शौखमा चिया खेती गरेका थिए । तर अरु व्यक्तिहरु चिया रोपण कार्यमा ठूलाठालुको डरले अथवा उत्पादनको बजार नभएको कारणले प्रोत्साहित हुन सकेनन् ।

२.१ विकास क्रम

यस प्रकारले कहिले अमानतमा कहिले ठेक्कामा, कहिले व्यारेकका सिपाहीबाट त कहिले ठेकी बेठी तिर्ने खेतालाबाट संचालित इलाम तथा सोक्तिम चिया कमान घोडा चरन वा गौचरन रुपमा पनि देखिएको हो, तर पनि हाल भएका चियाका बोटहरु तिनै ऐतिहासिक चियाका विरुवा हुन् । चिया खेतीलाई प्रवर्द्धनात्मक रुपमा लैजाने उद्देश्य राखी वि.सं. २०२३ सालमा नेपाल चिया विकास निगम इलाम तथा सोक्तिम चिया कमानहरु उत्तराधिकारमा प्राप्त गरेर सरकारी स्तरको निकायको रुपमा स्थापना भयो । निजीस्तरमा पनि बि.सं. २०१६ सालमा भापा जिल्लामा बुधकरण चिया बगानको स्थापना बाट चिया खेती सुरु भएको थियो । यस्तै गरी चिया खेतीको विस्तार क्रमिक रुपमा विकास हुँदै आयो । सिमापारी दार्जिलिङ क्षेत्रमा भएको चिया खेतीबाट प्रभावित भई ईलाम जिल्लामा फांटफुट रुपमा चिया खेती धेरै अगाडी देखि गर्दै आएका पनि कृषकस्तरमा व्यावसायिक रुपमा चिया खेतीको विकास बि.सं. २०३५/२०३६ सालमा इलाम जिल्लाको कन्याम क्षेत्र वरीपरी हुन थाल्यो ।

२.२ सरकारी प्रोत्साहन र बिकास

२०३९ सालमा पूर्वाञ्चलका भापा, इलाम पाँचथर धनकुटा र तेह्रथुम गरी ५ जिल्लालाई चिया क्षेत्र घोषित गरियो । श्री ५ को सरकारबाट चिया खेतीकोलागी कृषि विकास बैंकबाट दिइने ऋणमा तराईमा पहिलो ५ वर्ष र पहाडमा पहिलो ७ वर्षसम्म प्रचलित व्याज दरमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने, चिया खेती गर्न चाहने व्यक्ति वा उद्योगलाई भूमी सम्बन्धि ऐनको हदबन्दी दफावाट छुट दिने र चिया खेतीको प्रारम्भ देखि ९० प्रतिशत मालपोत छुट दिने नीति लिइयो । साथै कृषकहरूलाई चिया खेतीमा प्राविधिक सेवा, ढुवानी, विउ, विजनको सेवा समेत उपलब्ध गराउन इलाम, धनकुटा, पाँचथर र तेह्रथुममा चिया विस्तार योजना स्थापना गरियो । श्री ५ को सरकारको उपरोक्त प्रोत्साहन नीतिबाट २०३८-२०३९ सालपछि चिया उद्योग निकै विस्तार भयो । २०३५/२०३६ सालमा कृषकस्तरमा कुल ७९ हेक्टरबाट सुरु गरेको चिया खेती सरकारी स्तरमा ९५१ हेक्टर सहित हाल ९००० हेक्टर क्षेत्रफलमा भईसकेको छ । यसको साथ साथै सरकारी, निजी र कृषकस्तरमा चिया खेती र उद्योगहरूको स्थापना क्रमिक रुपमा हुदै गएको पाइन्छ । अहिले नेपाल चिया विकास निगम निजीकरण भै सकेको छ ।

२.३ चियाको किस्म

नेपालमा उत्पादित चियालाई २ प्रकारले वर्गिकरण गरेको छ । तराईमा उत्पादन हुने सी.टि.सी. चियाको आन्तरीक बजारमा ठूलो माग रहेको छ भने पहाडी क्षेत्रमा उत्पादित उच्च स्तरीय अर्थोडक्स चियाको माग समुद्रपार बजारमा धेरै रहेको छ । पहाडी क्षेत्रमा उत्पादन हुने स्तरीय अर्थोडक्स चिया निर्यात प्रवर्द्धन गरी विदेशी मुद्रा आर्जनको भण्डार श्रोत बनाउन र सि.टि.सी. चियाको आन्तरिक बजारमा आपूर्तिबाट आयात प्रतिस्थापन गरी विदेशी मुद्रामा बचत गर्नसकिन्छ ।

नेपालमा अर्थोडक्स एवं सी.टि.सी. चिया को वर्तमान क्षे.फ तथा उत्पादनको भलक

तालिका नं. १

आ.व.	अर्थोडक्स चिया		सि.टी.सी.		जम्मा	
	क्षे.फ.हेक्टर	उत्पादन	क्षे.फ.	उत्पादन	क्षे.फ.	उत्पादन
०५६-०५७	३६०९.४	९०३९.८७	३३४०.२	४१७८२५०	१०२४९.६	५०८५२३७

(श्रोत: जोर्ड मचिबालय)

माथि दिएको विवरण अनुसार आ.व. २०५६/२०५७ मा चिया रोपण क्षेत्रफल कुल जम्मा १०२५० र उत्पादन ५०५००० के.जी. पुगेको छ ।

अहिलेको उत्पादनमा वृद्धि भए तापनि उत्पादित चिया आन्तरिक बजारमा नै खपत हुन सक्ने हुदा C.T.C. चियाको बजारमा समस्या नरहने प्रष्ट छ । C.T.C. चियाका हालको आन्तरिक उत्पादन करीब ४०,००,००० के.जी. ले आन्तरीक मागको करीब ६० प्रतिशत मात्र पूर्ति गर्न सकेको छ भने बाँकी ४० प्रतिशत विदेशी चिया आयात हुने गर्दछ । चियाको उत्पादन क्षेत्र र परिमाणको परिस्थिति यथावत रहेमा देशले आयात गर्नुपर्ने चियाको परिमाण वढ्दै जाने निश्चित छ ।

३. चिया खेती सम्बन्धमा भएका अध्ययन अनुसार नेपालमा कृषकस्तरमा चिया खेतीको लागी सम्भाव्य क्षेत्रफल ३० हजार देखी ४० हजार हेक्टरसम्म भएको भएता पनि अझै पनि देशको कुल खपतको ५० प्रतिशत विदेशबाट पैठारी गर्नुपर्ने अवस्था छ । चिया खेतीबाट निम्न अनुसार फाईदा हुन सक्ने भएकोले चिया खेती वढाउन प्रोत्साहित गर्न आवश्यक देखिएको छ :-

१. चिया उत्पादन देखि प्रशोधन सम्म श्रममुलक भएको कारण परिवारका महिला लगायत सबैले काम पाउने भई रोजगारीको अभिवृद्धि हुने ।
  २. अन्य खेती भन्दा वढी आय हुने र रोजगारी पनि वढ्ने हुनाले कृषकहरुको आय वृद्धिको अवसर वढ्ने
  ३. पहाडी ईलाकामा उच्च स्तरीय अर्थोडक्स चिया उत्पादन हुने हुदा यसबाट निकासी वृद्धि हुन गई विदेशी मुद्रा आर्जन हुन सक्ने ।
  ४. पहाडी क्षेत्रका नाङ्गो डाँडा समेत उपयोगमा ल्याउन सकिने ।
  ५. चिया खेतीबाट हरियालीपन आई पर्यावरण सन्तुलित हुने र भूक्षय काम हुने ।
  ६. चिया खेती मात्र नभई उद्योग र व्यवसाय पनि भएको कारण यसको विस्तारबाट स्थानीय स्तरमा सडक, विद्युत आदिको व्यवस्था गर्नुपर्दा स्थानिय विकासको पूर्वाधार तयार हुदै जाने ।
  ७. चियामा आयात प्रतिस्थापन हुने भई आत्मनिर्भर हुन सहयोग पुग्ने र
  ८. रोजगारी वृद्धिबाट वसाई सराई कम हुने ।
४. चियाको खपत

चियाको आन्तरीक खपत सम्बन्धमा ३ वटा तथ्यांक अध्ययन अनुसन्धान गरिएको देखिन्छ । वि.वि. सिलवालको अनुसार (सन् १९७९ मा) १३३ ग्राम, प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष र ८.५ ग्राम वृद्धिदर, वोहीयाको सन् १९८५ को रिपोर्ट अनुसार ३०० ग्राम प्रति व्यक्ति र हेरीसन कम्पनीको ई.सं. १९८६ को अध्ययन वमोजिम

७७३ ग्राम प्रति व्यक्ति भनिएको छ । र त्यस पछि विभिन्न पत्र पत्रिकामा आन्तरीक खपतको तथ्याङ्क आ-आफ्नै किसिमको रहेकोमा आ.ब. ०५५/०५६ को अन्त्य सम्ममा नेपालको कुल जनसंख्या २ करोड र आन्तरीक खपत ८० लाख के.जी. लाई आधार लिदा प्रति व्यक्ति चिया खपत वार्षिक ४०० ग्राम देखिन्छ । बोहियाको रिपोर्ट वास्तविकताको नजिक भएकोले प्रति वर्ष ५ प्रतिशत चिया खपतमा बृद्धि भनिएकोले आउंदो १० वर्षमा नेपालमा चियाको आन्तरीक खपत १,२४,१६,६०० के.जी. (प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष) ४६८ ग्रामका दरले हुने अनुमान गरिएको छ ।

१० वर्ष पछिको आन्तरीक चिया खपतको अवस्था

क्र.सं.	चियाको किसीम	चिया उत्पादन के.जी.मा	आन्तरीक खपतको लागी आवश्यकता के.जी.मा	निर्यात हुने चिया के.जी.मा	कैफियत
१.	अर्थोडक्स	३०१३३०००	३०१३३००	२७११९७००	
२.	सि.टि.सी.	१५९६८०००	९४०३३००	६५७४७००	
	जम्मा	४६१११०००	१२४१६६००	३३६९४४००	

(श्रोत: बोर्ड सचिवालय)

५. चिया व्यवसायबाट राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पर्ने प्रभावहरू

५.१ आयात प्रतिस्थापन

वार्षिक ४६१११००० के.जी. चिया उत्पादन हुने (सी.टि.सी. १५९७८००० के.जी.) त्यस मध्ये अर्थोडक्स ३०१३३०० के.जी. र सी.टि.सी. ९४०३३०० गरी जम्मा १२४१६६०० के.जी. आन्तरीक खपतको लागी चाहिने र ३,३६,९४,४०० के.जी. चिया निर्यात गर्नु पर्ने हुंदा पूर्ण रुपमा आयात प्रतिस्थापन हुनेछ ।

५.२ निर्यात

१० वर्ष भित्र उत्पादन हुने अनुमानित अर्थोडक्स चिया कुल जम्मा ३०१३३०००/ के.जी. हुन जाने र सो मध्ये २७११९७०० के.जी. चिया निर्यातबाट सरदर प्रति के.जी. रु ५००। का दरले रु १३,५५,९५,५०,०००/ बराबरको वैदेशिक मुद्रा आर्जन हुने छ । सि.टि.सि. चिया ६५,७५,७०० के.जी प्रति के.जी १५० का दरले निर्यात गर्दा ९८,६२,०५,०००/ मुद्रा, आर्जन हुंदा कुल १४,५४,६०,५५,००० बराबरको वैदेशिक मुद्रा आर्जन हुनेछ ।

५.३ बाताबरण संतुलनमा मद्दत पुग्ने

चिया बगानहरु तथा त्यसमा छायाको लागी रोपिएको रुखहरुले गर्दा हरियोपन बिकास हुने छ भने भिरालो र सिमान्त जग्गाहरुमा पनि यसको खेती भई भूक्षय कम हुन गई बातावरण सन्तुलनमा समेत मदत पुग्न जाने छ ।

५.४ रोजगारको अवसर प्राप्त हुने

प्रस्तावित योजना र राष्ट्रिय चिया नीतिलाई कार्यान्वित भएर करीब ४० हजार हेक्टर (प्रहाड र तराई) मा चिया खेती हुँदा प्रति हेक्टर २.५ का दरले १०१९०० श्रम शक्तिले प्रत्यक्ष रोजगारी पाउने छ ।

५.५ आवश्यक पूर्वाधारको बिकास

चिया खेती मात्र नभई उद्योग र व्यवसाय पनि भएको कारण यसको विस्तारबाट स्थानिय स्तरमा सडक, विद्युत आदिको व्यवस्था गर्नु पर्दा स्थानिय बिकासको पूर्वाधार तयार हुँदै जाने छ ।

५.६ जनशक्ति बिकास

चिया खेती तर्फ दक्ष जनशक्तिको अभावले गर्दा पनि चिया खेतीको बिकासमा अवरोध उत्पन्न आएको छ । १० वर्ष भित्रमा चियाको बिकासका साथै दक्ष जनशक्तिको बिकास भएर हालको अवस्थामा देखिएको प्राविधिक जनशक्तिको अभाव कम होला ।

५.७ आय श्रोतको वृद्धि र निरन्तरता, यातायातका पूर्वाधारहरुको बिकास, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता आधारभूत आवश्यकताहरुको आपूर्ति भएपछि सामाजिक संरचनामा नै परिवर्तन आएर स्तरीय सामाजिक तथा गार्हस्थ्य रहन सहनको बिकास हुनेछ ।

चिया क्षेत्रमा सम्बद्ध क्षेत्रको सहभागीतामा साना किसानहरुलाई समेत प्रोत्साहित गर्दै चिया उत्पादनका गुणात्मक तथा परिमाणात्मक बिकास गर्ने मूलभूत उद्देश्यबाट अभिप्रेरित भएर श्री ५ को सरकारले राष्ट्रिय चिया नीति मिति २०५७/७/२४ मा स्वीकृत गरी लागु गरेको छ । चियाको उत्पादन आन्तरीक बिक्री वितरण एवं निकासी र पैठारीमा देखिएको आधारभूत समस्या समाधान गर्न चिया व्यवसायको संस्थागत बिकासको लागि यो नीति ल्याइएको हो । यसले चियाको उत्पादन देखि उपभोक्ता सम्ममा देखा परेका व्यवधानहरुको निराकरणमा एउटा ठोस सहयोग पुग्नेछ भन्ने विश्वास लिइएको छ । प्रस्तुत राष्ट्रिय चिया नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्न राष्ट्रिय चिया तथा कफी बिकास बोर्ड स्वायत्त संस्थाको रुपमा सकय रहने छ ।

राष्ट्रिय चिया नीति २०५७

चियाको उत्पादन, प्रशोधन एवं व्यापारिक कारोवारमा निजी क्षेत्रको सहभागिताको अभिवृद्धि गरी देशमा उपलब्ध सम्भावनाको दिगो र व्यवस्थित उपयोगद्वारा आय आर्जन तथा रोजगारीको अवसरमा बृद्धि एवं वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने भरपदो श्रोतको रूपमा चियाको विकास गर्न राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन २०४९, मा अन्तर्निहित भावना अनुरूप श्री ५ को सरकारले राष्ट्रिय चिया नीति २०५७ स्वीकृत गरी लागू गरेको छ ।

१. परिभाषा:

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस नीतिमा,

- १.१ “साना किसान” भन्नाले पहाडमा बढीमा ३५० रोपनी र तराईमा २५ बिगाहासम्म निजी जमिनमा चिया खेती गर्ने कृषकलाई जनाउँदछ ।
- १.२ “चिया कृषक” भन्नाले हदबन्दी छुटको सुविधा लिई उद्योग दर्ता गराई चिया खेती गर्ने लाई जनाउँदछ ।
- १.३ “सहकारी चिया खेती” भन्नाले सहकारी ऐन अन्तर्गत दर्ता भै समूहगत रूपमा चिया खेती गरेको लाई जनाउँदछ ।
- १.४ “चिया उद्योग” भन्नाले उद्योग दर्ता गरी हदबन्दी छुटको सुविधामा चिया खेती गरेको र आफ्नै प्रशोधन कारखाना भएको लाई जनाउँदछ ।
- १.५ “चिया प्रशोधन कारखाना” भन्नाले चियाको हरियो पातलाई प्रशोधन गर्ने उद्योग वा कारखानालाई जनाउँदछ ।
- १.६ “चिया निर्यातक” भन्नाले नेपालमा उत्पादित चिया भारत लगायत अन्य मुलुकहरुमा निकासी गर्नेलाई जनाउँदछ ।
- १.७ “आयात कर्ता” भन्नाले भारत लगायत अन्य मुलुकबाट चिया पैठारी गरी विक्री वितरण गर्नेलाई जनाउँदछ ।
- १.८ “प्याकिङ्ग” भन्नाले विभिन्न ग्रेडको तयारी चिया उपभोक्ताहरुको चाहना अनुसार ब्लेन्डिङ्ग गरी ग्राहक वर्गको आवश्यकता अनुसार प्याकिङ्ग गरेर आफ्नो ट्रेड मार्क छाप लगाई विक्री गर्ने व्यवसायलाई जनाउँदछ ।
- १.९ “चिया प्याकिङ्ग उद्योग” भन्नाले चियाको खेती, प्रशोधन, आयात, निर्यात, चिया प्याकिङ्ग र बजार व्यवस्था गर्ने कार्यलाई जनाउँदछ ।
- १.१० “चिया व्यवसाय” भन्नाले चियाको खेती, प्रशोधन, आयात, निर्यात, चिया प्याकिङ्ग र बजार व्यवस्था गर्ने कार्यलाई जनाउँदछ ।

- १.११ “बोर्ड” भन्नाले राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डलाई जनाउँदछ ।
- १.१३ “सेस” भन्नाले चिया प्रशोधन गर्दा र आयात गर्दा लाग्ने सेवा शुल्कलाई जनाउँदछ ।
- १.१४ “बैंक” भन्नाले चिया व्यवसायमा लगानी गर्ने कृषि विकास बैंक लगायतका बैंकहरु र वित्तिय संस्थाहरुलाई जनाउँदछ ।
२. **उद्देश्य:**
- २.१ चिया खेतीमा निजी क्षेत्रको सहभागितामा वृद्धि गरी चियाको उत्पादनमा गुणात्मक एवं परिमाणात्मक वृद्धि हासिल गर्ने ।
- २.२ चिया व्यवसायी र कृषकहरुलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- २.३ आय आर्जन र रोजगारीका अवसरहरु बढाई गरिवी निवारणमा सहयोग पुर्याउने ।
- २.४ चियाको बजार प्रवर्द्धन गर्ने ।
- २.५ चिया व्यवसायलाई दिगो र आकर्षक बनाउने ।
- २.६ चिया खेती विस्तार गरी वातावरण संरक्षणमा समेत सहयोग पुर्याउने ।
- २.७ चिया विकासको लागि संस्थागत विकासको प्रवर्द्धन गर्दै जाने ।
- २.८ आन्तरिक मागको आपूर्ति गरी चिया निर्यात द्वारा विदेशी मुद्रा आर्जनका अवसरहरु बढाउँदै जाने ।
- २.९ चिया व्यवसायको लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान, प्रविधिको विकास र जनशक्ति विकासमा जोड दिने ।
३. **लक्ष्यहरु:**
- ३.१ चिया खेतीले ढाकेको क्षेत्रफल आगामी ५ वर्षमा ४०,८७५ हेक्टर पुर्याउने ।
- ३.२ कुल चियाको उत्पादन आगामी १० वर्षमा ४,६१,११,००० के.जी. पुर्याउने ।
- ३.३ सुरुको ५ वर्षको अवधिमा थप ७९,३१० जना नेपालीलाई रोजगारीका अवसरहरु उपलब्ध गराउने ।
- ३.४ अर्थोडक्स चियाको उत्पादन कुल उत्पादनको ६५ प्रतिशतसम्म पुर्याउने ।
४. **नीति तथा कार्य नीतिहरु:**
- ४.१ उत्पादन तथा प्रशोधन:
- ४.१.१ चिया खेती तथा प्रशोधन कार्यको लागि बैंकहरुले प्राथमिकता प्राप्त कर्जा सरहको न्यूनतम ब्याज दरमा ऋण प्रावह गर्ने छन् ।

- ४.१.२ चिया खेतीको लागि उद्योग दर्ता भए पछि कूल परियोजना लागतको ८० प्रतिशतसम्म बैकले ऋण प्रवाह गर्ने छन् ।
- ४.१.३ चिया खेतीको लागि प्रवाह गरिएको ऋण पहाडमा अर्थोडक्स तथा हरियो चियालाई ७ वर्ष र तराईमा सि.टी.सि. चियालाई ५ वर्षसम्म ग्रेस पिरियड दिइनेछ ।
- ४.१.४ ऋणको व्याजलाई ग्रेस पिरियडमा पूजिंकरण गरिने छैन ।^१
- ४.१.५ ग्रेस पिरियडको अवधिभर आयकर लाग्ने छैन ।
- ४.१.६ चिया खेतीमा लगानी भएको सम्पूर्ण ऋण ग्रेस पिरियड समाप्त भएको मितिले १० वर्षमा साँवा तथा व्याज समेत तिरी सक्नु पर्नेछ ।^२
- ४.१.७ चिया खेतीको लागि जग्गा खरिद गर्दा लाग्ने रजिष्ट्रेसन दस्तुरमा ७५ प्रतिशत छुट हुनेछ ।
- ४.१.८ चिया खेती गरिएका जग्गामा मालपोत छुटका लागि बोर्डले सिफारिस गर्नेछ ।
- ४.१.९ वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डको संयुक्त टोली बनाई सो टोलीले व्यावसायिक रुपले चिया खेती हुने जिल्लाहरुमा चिया खेती योग्य सरकारी जग्गा यकीन गरी बोर्ड मार्फत श्री ५ को सरकारमा सुझाव पेश गर्ने र सोको आधारमा त्यस्ता जग्गाहरु चिया खेतीको लागि वट्टीमा ५० वर्षसम्मको लागि लिजमा उपलब्ध हुन सक्नेछ ।
- ४.१.१० लिज वापत प्राप्त रकम देहाय बमोजिमको कोषमा जम्मा हुनेछ ।
- (क) ५० प्रतिशत श्री ५ को सरकारको राजश्वमा ।
- (ख) ५० प्रतिशत चिया विकास कोषमा ।
- ४.१.११ चिया खेतीमा सिंचाई गर्नको लागि अन्य बालीलाई दिए सरहरको पूजिंगत अनुदान दिने र सिंचाईको लागि आयात गरिने पाईप, उपकरणहरु आयात गर्दा कृषि उपकरणहरु सरहको मात्र भन्सार महसुल लाग्ने छ ।
- ४.१.१२ चिया प्रशोधन उद्योगलाई आवश्यक पर्ने मेशिनरीहरु आयात गर्दा कृषि उपकरणहरु सरह मात्र भन्सार महसुल लाग्नेछ ।

१ आ.व. २०५६ र ०५७ देखि ग्रेस पिरियडमा व्याजलाई पूजिंकरण गर्ने व्यवस्था कृषि विकास बैकले हटाएको छ ।

२ हाल ८ वर्ष भित्र साँवा तथा व्याज तिरी सक्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

- ४.१.१३ व्यावसायिक रुपमा चिया खेती भएका क्षेत्रहरुमा सडक, सिंचाई, बिजुली, संचार, शिक्षा तथा स्वास्थ्य जस्ता पूर्वाधार विकास गर्न श्री ५ को सरकारले प्राथमिकता दिनेछ ।
- ४.१.१४ चिया उद्योग संचालन गर्दा चाहिने ईन्धनको आपूर्ति स्थानीय आपूर्तिमा असर नपर्ने गरी आवधिक परिमाण तोक्यो उद्यमीहरुलाई सोभैं सम्बन्धित बन आपूर्ति समितिबाट उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने तथा चिया खेती भित्र लगाईएका रुख आफैले प्रयोग गर्न सकिनेछ ।
- ४.१.१५ चिया व्यवसायको लागि चाहिने रासायनिक मल, कीटनाशक, भारनाशक र रोगनाशक औषधी तथा कृषि सामग्री आदि अन्य मुलुकबाट आयात गर्न दिइने छ ।
- ४.१.१६ चिया व्यवसायीहरुबाट प्राप्त हुने सेस, श्री ५ को सरकारबाट विकासको लागि प्राप्त हुने अनुदान, लिजबाट प्राप्त हुने रकम, अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी दातृ संस्थाहरुबाट प्राप्त हुने रकम, अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी दातृ संस्थाहरुबाट प्राप्त हुने सहयोग तथा वैदेशिक सहयोग अनुदान आदि रकमबाट चिया विकास कोष (Tea Development Fund) स्थापना गरिने छ र सो कोष निजी क्षेत्रको सहभागितामा चियाको विकास तथा विस्तारमा उपयोग गरिने छ ।
- ४.१.१७ चक्लाबन्दीलाई प्रोत्साहित गर्न देहायका कार्यहरुलाई प्राथमिकता दिइने छ ।
- ४.१.१७.१ चिया खेतीको लागि जग्गा खरिद गर्न सरल ब्याज दरमा ऋणको व्यवस्था गरिने छ ।
- ४.१.१७.२ चिया खेतीद्वारा चक्लाबन्दी विस्तार गर्ने कार्यलाई कानुनी रुपमा प्रोत्साहन गरिने छ ।
- ४.१.१८ सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा कम्तीमा ३००० रोपनी क्षेत्रफलमा चिया खेतीको ठाउँलाई चिया क्षेत्र घोषणा गरी ती ठाउँमा बिद्युत, संचार सेवा र कृषि सडक जस्ता पूर्वाधार विकास गर्न प्राथमिकता दिइने छ ।
- ४.१.१९ चिया बजारको सम्भाव्यता अध्ययन गरी त्यसबाट प्राप्त हुने सूचनाहरु चिया व्यवसायीहरुलाई उपलब्ध गराइने छ ।
- ४.२ बजार तथा व्यापार प्रबर्द्धन
- ४.२.१ चियालाई अन्तर्राष्ट्रिय बजार प्रणालीमा प्रवेश गराउन निजी क्षेत्रको सहभागितामा लिलाम (Auction) प्रणालीको विकास गरिनेछ । यसका लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास गरिने छ ।

- ४.२.२ कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा तथ्याङ्क महाशाखा, कृषि उद्यम केन्द्र (नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ), व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र, शाही नेपाल राजदूतावास तथा वैदेशिक नियोगहरुसंग समन्वय गरी चिया निर्यात अभिवृद्धि कार्य परिचालन गरिनेछ। पर्यटन मन्त्रालय अन्तर्गतवाट प्रकाशित गरिने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको पोष्टर, पम्पलेट तथा बुकलेटहरुमा चियाको उत्पादन, परिमाण, गुणस्तर र उत्पादन क्षेत्र आदिको चिनारी समावेश गरिने छ।
- ४.२.३ चिया निर्यातका लागि आयात गरिने प्याकिङ्ग मेटेरियलमा कृषि सामाग्री सरह न्यूनतम भन्सार महसुल लाग्ने छ।
- ४.२.३ चिया निर्यातका लागि आयात गरिने प्याकिङ्ग मेटेरियलमा कृषि सामाग्री सरह न्यूनतम भन्सार महसुल लाग्नेछ।
- ४.२.४ चिया निर्यात गर्दा एक पटकमा उक्त कन्टेनर बराबरको परिमाण मात्र निर्यात गर्नु परेमा बिना प्रतीतपत्र (एल.सी.) पठाउन सकिने व्यवस्था गरिने छ।
- ४.२.५ भारतमा चिया निर्यात गर्दा पनि अन्य मुलुकमा निर्यात गरे सरह सुविधा दिईने छ।
- ४.२.६ स्वदेशी चियाको ब्राण्डहरु विकसित तथा स्थापित गर्दै लान प्याकिङ्ग उद्योगलाई समयोचित सुधार गर्न प्रोत्साहित गरिदै लगिने छ।
- ४.२.७ खुला चिया भन्दा मूल्य अभिवृद्धि भएको प्याकेट चियालाई विक्री वितरण तथा निर्यात गर्न प्रोत्साहित गरिने छ।
- ४.२.८ माना र सहकारी चिया व्यवसायीहरुलाई व्यापार मेला, व्यापार प्रदर्शनी, कार्यशाला गोष्ठी आदिमा चिया विकास कोषवाट खर्च व्यहोर्ने गरी भाग लिन प्रोत्साहित गरिने छ।
- ४.३ संस्थागत व्यवस्था:
- यस नीतको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि बोर्डले देहायका कार्यहरु गर्ने छः
- ४.३.१ चिया खेती सम्बन्धी आवश्यक अध्ययन अनुसन्धान गरी प्राविधिक परामर्श एवं सहयोग प्रदान गर्न र चियाको उन्नत विरुवा विदेशवाट ल्याई संख्यात्मक वृद्धि गरी विक्री वितरणको व्यवस्था गर्ने।
- ४.३.२ माना किसानलाई चियाको कटिङ्ग ढुवानी गर्न ढुवानी अनुदान दिने।
- ४.३.३ माना किसान तथा सहकारी चिया खेतीलाई प्राविधिक सेवा सुविधा निशुल्क उपलब्ध गराउने।

- ४.३.४ चिया व्यवसाय संचालन गर्न रजिष्ट्रेशन दस्तुर, जग्गाको हदबन्दी, मालपोत आदिमा छुटको सुविधा प्रदान गर्न, मेशिनरी, सिंचाई सामग्री, प्याकिङ्ग मेटेरियल, उपकरण संरचना (Steel structure) आयात गर्दा सोमा लाग्ने भन्सार सुविधा, उपलब्ध गराउन एवं प्रतीतपत्र सुविधा र राष्ट्रिय प्रतीक चिन्ह राखिने कार्यका लागि स्थलगत निरीक्षण गरी सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने ।
- ४.३.५ चिया व्यवसायको लागि आवश्यक पर्ने ऋण, कीटनाशक औषधी, रासायनिक मल, कृषि सामग्री र ईन्धन आदिको सिफारिस गर्ने
- ४.३.६ देशमा भएका चिया व्यवसायीहरूको व्यवसाय दर्ता सम्बन्धी जानकारी राख्ने ।
- ४.३.७ चिया व्यवसायको नियमित निरीक्षण तथा अनुगमन गरी सो अनुरूपम कार्य नभएमा उपरोक्त अनुसार सुविधाबाट वन्चित गर्ने ।
- ४.३.८ चिया व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्न उत्कृष्ट उत्पादक, प्रशोधनकर्ता, चिया प्याकिङ्ग उद्योग तथा निर्यातकर्तालाई वार्षिक रुपमा पुरस्कार तथा कदर पत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने ।^३
- ४.३.९ चिया व्यवसायको समुचित विकासको लागि सूचनामूलक सामग्री उपलब्ध गराउन चियाको क्षेत्रफल, उत्पादन विवरण, लिलाम परिमाण, उत्पादक, प्रशोधक, निकासीकर्ता, आयातकर्ता र अनुसन्धानकर्ता आदिको अद्यावधिक अभिलेख राख्ने र आवधिकरुपमा श्री ५ को सरकार र सम्बद्ध पक्षलाई उपलब्ध गराउने ।
- ४.३.१० श्री ५ को सरकारको स्वीकृती लिई चिया सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्थासंग सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सन्धी सम्झौता गर्ने तथा अन्य सहकार्यहरू गर्ने ।
- ४.३.११ चिया व्यवसायको निरन्तर विकासको लागि निजी क्षेत्रको समेत सहभागिताबाट बोर्डलाई एक स्वायत्त संस्थाको रुपमा विकास गर्ने । बोर्डले चिया उत्पादन, प्रशोधन, जग्गा लिजमा दिने, विभिन्न सिफारिस तथा परामर्श दिने र यी कार्य प्रदान गरे वापत श्री ५ को सरकारको स्वीकृती लिई बोर्डले शुल्क लिने ।
- ४.३.१२ चिया सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, बजार विकास आदिको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका सूचनाहरू संकलन, सम्प्रेषण गरी चिया व्यवसायीहरूलाई उपलब्ध गराउने कार्य गर्ने ।

^३ उत्कृष्ट उत्पादक, निर्यातक र प्याकेजिङ्ग उद्योगलाई कदरपत्र दिई रहेको छ ।

- ४.३.१३ चियासंग सम्बद्ध सबै निकायहरुले नियमित रुपमा तथ्याङ्क तथा अन्य सम्बन्धित सूचनाहरु उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था मिलाउने र त्यसको व्यावसायिक दुरुपयोग हुन नदिन व्यवस्था गर्ने, यसरी प्राप्त सूचनाहरुलाई नीति निर्माण, अनुसन्धान, विश्लेषण र बजार प्रवर्द्धनमा उपयोग गर्ने ।
- ४.३.१४ विश्वविद्यालय/Trade School संग आवद्ध भई जनशक्ति विकास र अध्ययन अनुसन्धान गराउने कार्य गर्ने ।
- ४.३.१५ निर्यात प्रवर्द्धन समितिसंग समन्वय राखी कार्य गर्ने ।
- ४.३.१६ चिया विकास कोषको संचालनमा कोषमा बढी लगानी गर्नेहरुको बाहुल्यता कायम गर्ने ।
- ४.३.१७ यस नीतिमा उल्लेखित व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नेको लागि समय समयमा आवश्यक सुझावहरु श्री ५ को सरकारमा पेश गर्ने ।
- ४.४ जनशक्ति विकास:
- ४.४.१ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग तथा निजी क्षेत्रको सहभागितामा चिया अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
- ४.४.२ साना किसान, चिया कृषक र सहकारी चियामा कार्यरत जनशक्तिलाई चिया विकास कोषबाट स्वदेशी तथा विदेशी तालिमको प्रवन्ध गर्ने र अन्य व्यवसायीहरुको हकमा त्यस्तो खर्च निजहरु स्वयम्ले व्यहोर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- ४.४.३ जनशक्ति विकासलाई प्रोत्साहित गर्न अन्य व्यवसायीले तालिममा गर्ने लगानीलाई आयकर मुक्त गरिनेछ ।
- ४.४.४ सेवा विस्तार गर्ने प्राविधिकहरुलाई समयमा प्रशिक्षणको प्रवन्ध गरिनेछ ।
- ४.५ सहायक उद्योगहरुको विकास तथा प्रवर्द्धन:
- ४.५.१ चियालाई मूल्य अभिवृद्धि गरी स्थानीय स्तरमा विक्री गर्दा वा निर्यात गर्दा मुलुकलाई बढी फाईदा पुग्ने भएकाले यसलाई प्रोत्साहित गर्ने गरी प्याकेजिङ्ग उद्योगको लागि आयात गरिने मेशिनहरुमा न्युनतम दरको भन्सार महसुलमात्र लगाईने छ ।
- ४.५.२ नेपालमा उत्पादित चियालाई प्याकेजिङ्ग गरी निर्यात गर्न आवश्यक प्याकेजिङ्ग सामग्रीहरु पैठारी गर्दा लाग्ने महसुल "Duty Draw Back" को सुविधा अन्तर्गत फिर्ता दिईने छ ।
- ४.५.३ चिया निर्यातको उद्देश्य राखी खोलिएका र सो अनुसार कार्य गरेका प्याकेजिङ्ग उद्योगहरुलाई ५ वर्षसम्म आयकर मुक्त गरिने व्यवस्था गरिनेछ ।

- ४.६ बोर्डको आर्थिक श्रोतः
- ४.६.१ बोर्डको रेखदेख र नियन्त्रणमा दफा ४.१.१६ वमोजिम स्थापित चिया विकास कोषमा देहाय वमोजिमका रकमहरु रहने छन् । कोषको संचालन स्वीकृत निर्देशिका वमोजिम हुनेछ ।
- ४.६.१.१ राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन २०४९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सेस (सेवा शुल्क) बापत चिया उत्पादन कर्ताबाट ५० पैसा प्रति के.जी., निर्यात कर्ताबाट १० पैसा प्रति के.जी. र आयात कर्ताबाट ५० पैसा प्रति के.जी. का दरले सेस प्राप्त रकम ।
- ४.६.१.२ राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था एवं अन्य श्रोतबाट चियाको विकास तथा अनुसन्धानको लागि प्राप्त रकम ।
- ४.६.१.३ लिजबाट प्राप्त भएको रकम ।
- ४.६.२ बोर्डले श्री ५ को सरकारबाट सालवसाली प्राप्त हुने बजेट बाहेक देहाय वमोजिमको श्रोतबाट रकम प्राप्त गरी बोर्ड संचालनको कार्यमा प्रयोग गर्नेछ ।
- ४.६.२.१ विभिन्न सिफारिस, परामर्श गरे बापत लगाएको शुल्कबाट प्राप्त हुने रकम ।
- ४.६.२.२ बोर्ड मातहतका चिया विस्तार आयोजनाबाट आम्दानी हुने रकम ।
- ४.६.२.३ अन्य श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम ।
- ४.७ कानुनी संरचनामा सुधारः
- ४.७.१ राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन-२०४९ को दफा ८ को उपदफा १ वमोजिमको कार्यकारी समितिमा भूमिसुधार, वन तथा भू-संरक्षण, कृषि तथा सहकारी, अर्थ र उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सचिवहरु, नेपाल राष्ट्र बैंकको गभर्नर र चिया व्यवसायबाट सबै क्षेत्र समेट्ने गरी संस्थागत प्रतिनिधी गराउन र श्री ५ को सरकारको प्रतिनिधी एवं चिया व्यवसायहरुको प्रतिनिधी समानुपातिक रुपमा हुने गरी आवश्यक कानुनी सुधार गरिनेछ ।
- ४.७.२ राष्ट्रिय चिया विकास नीति कार्यान्वयन गर्नको लागि बोर्डको कार्यकारी समितिले आफू मध्येबाट कार्य संचालन समिति गठन गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

National Tea Policy 2057 (2000)

His Majesty's Government has approved and implemented National Tea Policy 2057 (2000) as per the intention implied in National tea and Coffee Development Board Act, 2049 (1992) for the development of tea as a reliable source of income in the enhancement of opportunities of employment and earning of foreign currencies by the promotion of private sector in the production, processing and commercial transaction of tea with the sustainable and systematic of available opportunities in the country.

1. Definition:

Unless the subject or context otherwise requires, in this policy:-

- 1.01 "Small Farmer" means the farmer who cultivate tea in the private land having area of upto 350 Ropanies in hilly region and upto 25 Bighas in terai region.
- 1.02 "Tea Farmer" means the person who cultivates tea by registering industry utilizing the facilities of concession of land ceiling.
- 1.03 "Cooperative Tea Cultivation" means the tea cultivation in groups having registered under the Cooperative Act.
- 1.04 "Tea Industry" means the tea cultivation with the registration of industry in the land availed under the concession of land ceiling facilities and having one's own processing plant.
- 1.05 "Tea processing Plant" means the plant or industry established for processing green leaf of tea.
- 1.06 "Tea Exporter" means the exporter of tea produced in Nepal to countries including India.
- 1.07 "Tea Importer" means the seller and distributor of tea by importing it from other countries including India.
- 1.08 "Packing" means the business of selling of tea offering trade mark in the tea packed as per the demand of customers having blended different grades of ready-made tea as per taste of consumer.
- 1.09 "Tea Packing Industry" means the industry established for selling of the tea after packing it.
- 1.10 "Tea business" means the activities like cultivation, processing, import, export, packaging and arrangements pertaining to market of the tea.
- 1.11 "Grace period" means the period from the date of lending of principal loan amount for the cultivation of the tea upto the payment of first installment of principal loan amount.
- 1.12 "Board" means the National Tea and Coffee Development Board.

1.13“Cess” means the service charge to be levied on the processing, importing and exporting of tea.

1.14“Bank” means the financial institution and banks including Agricultural Development Bank investing in tea business.

2. Objectives

- 2.1 To increase the production of tea qualitatively and quantitatively with increased participation of private sector in the tea cultivation.
- 2.2 To encourage the business and farmers of the tea.
- 2.3 To help in the poverty alleviation with increased opportunities of income generation and employment.
- 2.4 To promote the tea market.
- 2.5 To make the tea business sustainable and attractive.
- 2.6 To render assistance in the preservation of environment as well by the extension of tea cultivation.
- 2.7 To keep on promoting the institutional development for the development of tea.
- 2.8 To increase the opportunities of foreign currency earnings with the increased export of tea having fulfilled to internal demand.
- 2.9 To give emphasis in the development of human resources, technology, study and research necessary for the tea business.

3. Target

- 3.1 To make the tea covered area upto 40875 hectares in the coming five years.
- 3.2 To make gross tea production upto 4,61,11,000 Kilogram in the coming ten years.
- 3.3 To avail the employment opportunities for additional 79,310 Nepalese people in the first five years period.
- 3.4 To make the orthodox tea production upto 65 percent out of total tea produce.

4. Policies and Working Policies

4.1 Production and Processing:

4.1.1 The Banks shall provide loans as priority credit on the minimum interest rates for tea cultivation and processing.

4.1.2 After the registration of industry for the tea cultivation, the Banks shall provide loans upto 80 percent of the total project cost.

- 4.1.3 A grace period of upto 7 years for orthodox and green tea in the hilly region and 5 years for CTC tea in the terai shall be given on the loan provided for tea cultivation.
- 4.1.4 The interest on loan shall not be capitalized in grace period.¹
- 4.1.5 Income tax shall not be levied within the grace period.
- 4.1.6 The principal and interest amount of the loan invested on the tea cultivation shall have to be fully paid up within 10 years from the end of grace period.²
- 4.1.7 There shall be an exemption of 75 percent land registration fee to be levied while purchasing land for tea cultivation.
- 4.1.8 The board shall recommend for exemption of land revenue on the land cultivated for tea.
- 4.1.9 A team comprising of members of Ministry for Forest and Soil Conservation, Ministry of Land Reform and Management, Ministry of Agriculture and Cooperative and National Tea and Coffee Development Board shall fix the public land in the districts where commercial tea cultivation is feasible and shall recommend such land to His Majesty's Government through Board. And such lands may be awarded on lease, on such recommendation, upto a period of 50 years for tea cultivation.
- 4.1.10 The amount received through lease shall be deposited in the following funds:
  - (a) 50 percent in the revenue of His Majesty's Government.
  - (b) 50 percent in Tea Development Fund.
- 4.1.11 A capital grant shall be provided for irrigating the tea cultivation as awarded to other crops. And a custom duty shall be levied at the same rate as that of agricultural equipment while importing pipe and other equipments required for irrigation.
- 4.1.12 Custom duty on the importation of equipments required for tea processing industry shall be levied at the same rate of agricultural equipment.
- 4.1.13 His Majesty's Government shall give priority for infrastructure development like road, irrigation, electricity, communication, education and health in the commercially tea cultivated areas.

¹ The Agricultural Development Bank has abolished the system of capitalizing interest in the grace period from fiscal year 2056 and 2057.

² At present, the provision is paying the interest and capital within 8 years.

- 4.1.14 An arrangement shall be made to avail the fuel wood required for the operation of tea industry directly from the concerned Forest Supply Committee fixing the periodic quantity to entrepreneurs in a way not adversely affecting the local supply, and the trees planted within the tea garden may be used by the tree garden itself.
- 4.1.15 The chemical fertilizers, pesticides, weedicide, and agricultural equipment etc. required for the tea business shall be allowed to import from other countries.
- 4.1.16 The Development Fund shall be established from the cess to be received from tea entrepreneurs, grant to be received from His Majesty's Government, amount to be received from International Non-Governmental Organisation and foreign grants or assistance. And such Fund shall be utilized in the development and extension of tea with the participation of private sector.
- 4.1.17 Following activities shall be given priority to encourage land consolidation.
- 4.1.17.1 Arrangement of low interest loan shall be made to purchase land for tea cultivation.
- 4.1.17.2 The extension of land consolidation through tea cultivation shall be encouraged lawfully.
- 4.1.18 On the basis of feasibility study, any area of at least 3000 Ropanis for tea cultivation shall be declared as Tea Area and the infrastructures like electricity, communication service, and agriculture road shall be given priority to develop in such areas.
- 4.1.19 The information received from the feasibility study of tea market shall be made available to tea entrepreneurs.

4.2 Market and Trade Promotion:

- 4.2.1 The auction system shall be developed with the participation of private sector for the introduction of tea in international market system. Necessary infrastructure shall be developed in this regard.
- 4.2.2 Tea export promotion activity shall be mobilized in coordination with Agricultural Business Promotion and Statistical Division of

Ministry of Agriculture, Agricultural Enterprise Center (Federation of Nepalese Chamber of Commerce and Industry), Royal Nepalese Embassies and consulates. The information pertaining to production, quality, quantity and production areas shall be included in the poster, pamphlet and booklet to be published under the Ministry of Tourism.

- 4.2.3 The custom duty on packing materials to be imported for export of tea shall be levied of the same rate as of agricultural equipment.
- 4.2.4 While exporting tea, in case it is to be exported in quantity equal to that of one container, it shall not be required to open the latter of credit to that effect.
- 4.2.5 The facility to be received in export to other countries shall be provided in the export to India as well.
- 4.2.6 Encouragement shall be made towards timely reform of the packing industry in order to development and establish domestic tea brand.
- 4.2.7 For sale and export the value added packed tea shall be encouraged than to open tea.
- 4.2.8 The participation of the small and cooperative tea entrepreneurs in trade fair, trade exhibition, workshop, seminars shall be encouraged by boring such cost of participation by Tea Development Fund.

4.3 Institutional Arrangement:

The Board shall perform following functions for the effective implementation of this policy.

- 4.3.1 To render technical advise and assistance by conducting necessary study and research in relation to tea cultivation and to import the improved tea saplings from abroad in order to arrange for sale and distribution of it by increasing the quantity.
- 4.3.2 To award grant to small farmers in order to transport the tea cutting.
- 4.3.3 To render free technical service to small and cooperative tea farming.
- 4.3.4 To recommend to concerned agencies in relation to the awarding of concession of registration fees, land ceiling, land

- revenue etc., availing of custom facilities in the import of machinery, irrigation equipment, packing materials, steel structure, letter of credit facilities and make field activities ;in relation to fixing of national emblem after making field inspection.
- 4.3.5 To recommend loan, pesticides, chemical fertilizers, agricultural equipment and fuel necessary for tea business.
- 4.3.6 To keep records about tea entrepreneurs of the country.
- 4.3.7 To stop the facilities provided if found not performed as per this policy after conducting regular inspection and supervision.
- 4.3.8 To arrange for awarding prizes and letter of appreciation annually for best producers, processors, tea packing industry and exporters in order to encourage the tea business.³
- 4.3.9 In order to provide information oriented materials for the development of tea business to keep up-to-date records of tea covered area, production information, auction quantity producer, processor, exporter, importer and researcher, and to provide such information to His Majesty's Government and concerned parties on periodic basis.
- 4.3.10 To maintain relation with tea related international agencies, enter into agreement and perform other joint efforts with the permission of His Majesty's Government.
- 4.3.11 To develop Board as an autonomous entity alongwith the participation of private sector for the continuous development of tea business. The Board shall provide different recommendation and advice including awarding of land on lease for tea production and processing, and the Board shall realise fees for providing such services with the approval of His Majesty's Government.
- 4.3.12 To collect national as well as international information covering study and research, market development of tea, and to provide information to tea entrepreneurs.
- 4.3.13 To cause to arrange in providing statistics and other related information on regular basis by all tea related agencies and to arrange to stop for business malpractices of such information.

3

The Letter of Appreciation is being provided to best producer, exporter and packaging industry.

To utilize such information in decision making, research analysis and market promotion.

4.3.14 To engage in human resources development and research being affiliated with universities/trade schools.

4.3.15 To perform in coordination with Export Promotion Committee.

4.3.16 In the operation of Tea Development Fund, to maintain majority of persons having high investments in the Fund.

4.3.17 To render necessary suggestions on time to time to His Majesty's Government for the effective implementation of the provision mentioned in this Policy.

4.4 Manpower Development:

4.4.1 A Tea Research and Training Centre shall be established with the participation of Nepal Agriculture Research Council, International cooperation and private sector.

4.4.2 To arrange for domestic and foreign training under Tea Development Fund for small farmers, tea farmers and the manpowers working in tea cooperatives. And for other entrepreneurs, arrangement shall be made to bear such costs by themselves.

4.4.3 No income tax shall be levied on investments made by entrepreneurs on training in order to encourage manpower development.

4.4.4 An arrangement of training shall be made on time to time basis to technicians extending their services.

4.5 Development and Promotion of Auxiliary Industries:

4.5.1 A minimum custom duty shall be levied on the import of machineries for packaging industry as it is beneficial to country to sell the tea on local market or to export after getting value added in it.

4.5.2 The duty levied on the packing materials to export Nepalese tea shall be refunded under Duty Draw Back facility.

4.5.3 An income tax holiday of five years shall be awarded to industries established with a view of exporting of tea and packing industry having such objective.

4.6 Financial Resources of the Board:

4.6.1 There shall be the following funds in the Tea Development Fund, established as per clause 4.1.16 under the supervision and control of the Board.

4.6.1.1 The cess amount realised at the rate of 50 paisa per Kilogram from tea producers, 10 paisa per Kilogram from tea importers and 50 paisa from tea exporters as per the authority empowered by National Tea and Coffee Development Board Act, 2049 (1992).

4.6.1.2 Amount received from national and international agencies and from other sources for the research and development of tea.

4.6.1.3 Amount received from lease.

4.6.2 The Board shall avail the amount from following sources and use it in the operation of Board except the annual budget to be received from His Majesty's Government.

4.6.2.1 The amount received as a result of the fee levied for the advice and recommendation provided for different activities.

4.6.2.2 The income amount to be accrued from the Tea Extension Project executed under the Board.

4.6.2.3 Amount to be received from other sources.

4.7 Reform in Legal Structures:

4.7.1 Necessary reformation of law shall be made to include equal proportional representation of His Majesty's Government and tea entrepreneurs to include Secretaries of Ministry of Land Reform, Forest and Soil Conservation, Agriculture and Cooperative, Finance, Industry, Commerce and Supply Governor Nepal Rastra Bank and from tea business and institutional representation in the Executive Committee constituted as per subsection (1) of section 8 of National Tea and Coffee Development Board Act, 2049 (1992).

4.7.2 An Arrangement shall be made by Executive Committee of Board to constitute a Working Committee from among themselves for the implementation of National Tea Development Policy.

चिया र निर्यात प्रवर्द्धन समिति

बद्री बहादुर कार्की

मुख्य अधिकृत

निर्यात प्रवर्द्धन समिति

१. पृष्ठभूमि

चिया करिब पाँच हजार वर्ष अगाडि चिनका राजाले पत्ता लगाएको किम्बदन्ती रहेको छ। यस पछि चियाको क्रमिक रुपमा भएको विकास, विस्तार तथा प्रचार प्रसारले गर्दा करिब सोतैं शताब्दी सम्ममा अमेरिका तथा युरोपिय उपनिवेशमा यसले ख्याति आर्जन गर्न सकेको मात्र होइन कि यी मुलुकहरुको संस्कृति एवं प्रचलनमा समेत महत्वपूर्ण भुमिका निर्वाह गरि सकेको विभिन्न दस्तावेजहरुमा उल्लेख भएको पाइन्छ।

सवै वर्गका उपभोक्ताहरुले आ-आफ्नो परम्परा, रुची, र चाहना अनुसार फरक फरक किसिमले आफ्नो गच्छे अनुसार कुनै न कुनै रुपबाट चिया पिउने गरेका छन्। बढ्दो जनसंख्या र यसको व्यापक प्रचार प्रसारको कारणबाट आउँदा दिनहरुमा यसको प्रयोग अझ व्यापक रुपमा बढ्न जाने छ भन्नुमा अतिसयोक्ति नहोला।

विश्वका उपभोक्ताहरुले पिउने गरेको चियालाई मुल रुपमा तीन भागमा विभाजित गर्न सकिन्छ। यी चियाहरुलाई कालो चिया (Black Tea), हरियो चिया (Green Tea) तथा कालो र हरियो चिया विचको अवस्थाको अर्थात मध्यम खालको स्वाद युक्त चिया जसलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा OoLng Tea को नामबाट चिनिन्छ। व्यापारिक कारोवारका लागि सांकेतिक नं. अर्थात H.S.Code Ch. 9 को 14-0902 को 30 र 40 अर्न्तगत राखि आयात निर्यात हुने गरेको छ।

२. नेपाल र विश्वका प्रमुख चिया उत्पादक देशहरु:

आजको विश्वमा एक प्रिय पेय बस्तुको रुपमा चियाले आफ्नो स्थान ओगट्न सफल भएको पाइन्छ। यसको धेरै थोरै उत्पादन अन्य देशहरुमा हुने गरेको भएता पनि व्यापारिक दृष्टिकोणबाट चियाको उत्पादन तथा निकासी गर्ने राष्ट्रहरु मध्ये सन् १९९८ को तथ्याङ्कको आधारमा अग्रस्थान ओगट्न सफल रहेका प्रमुख दश

देशहरुमा चिन, भारत, इण्डोनेशिया, श्रीलंका, केन्या, टर्की, भियतनाम, जापान, बंगलादेश तथा इरान रहेको देखिन्छ। यी मुलुकहरुको चियाले ढाकेको क्षेत्रफल, चियाको उत्पादन तथा निर्यात सम्बन्धी वर्तमान अवस्थासंग नेपालको चियाको बस्तुस्थितिलाई तुलनात्मक दृष्टिकोणबाट अध्ययन गर्दा नेपालको अवस्था निम्न तालिका नं. १ अनुसार रहेको पाइन्छ :-

तालिका नं. १

चिया व्यवसायका अग्रणि देश तथा नेपालको स्थान

देश	क्षेत्रफल		उत्पादन		निकासी मूल्य	
	हेक्टर	अंश प्र.श.	ने.रु.	अंश प्र.श.	यू.एस.डलर हजारमा	प्रतिशत
१. चीन	१०५६५००	४७.०	६६५०३०	२४.७	३७०३७५	१४.५
२. भारत	४३६३४४	१९.४	८७०४१०	३२.३	५०५८७४	१९.८
३. इण्डोनेशिया	१५६६८१	७.०	१६६१२०	६.२	११३२०७	४.५
४. श्रीलंका	१९५०००	८.७	२८००००	१०.४	७४७३०९	२९.३
५. केन्या	११६६५०	५.२	२९४१६०	१०.९	५४५४१६	२१.४
६. टर्की	७६७५२	३.४	१७७८३०	६.६	अप्राप्त	-
७. भियतनाम	७१०००	३.२	४२०००	१.५	अप्राप्त	-
८. जापान	५१२००	२.३	८२६००	३.१	अप्राप्त	-
९. बंगलादेश	४९२४६	२.२	५५७००	२.१	३८५५७	-
१०. इरान	३५०००	१.६	६००००	२.२	अप्राप्त	१.५
११. अन्य मुलुक	-	-	-	-	२२९८२४	९.०
कुल उत्पादन	२२,४४,३७३	१००	२६९३८५०	१००	२५५०५६२	१००
नेपाल	९०६१	०.३	४४९२	०.२	३१४	०.०१

श्रोत: १. चियै चिया (२०५६) राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड।

२. नेपाल ओभरसिज ट्रेड स्टाटिस्टिक्स १९९८/९९ को चिया निकासी मूल्य रु. २०४०७ हजारको प्रति अमेरिकी डलर रु. ६५ को दरबाट रुपान्तरित

३. इन्टरनेट Tea-directory.com

उपरोक्त तालिका अनुसार चियाको व्यवसायमा अग्रस्थान रहेका प्रमुख देशहरूको वस्तु स्थितिलाई अध्ययन गर्ने हो भने माथिको तथ्याङ्कबाट चियाले ढाकेको क्षेत्रफलमा प्रथम स्थान चिनको ४७ प्रतिशत, उत्पादनमा प्रथम स्थान भारतको ३२.३ तथा निकासीमा प्रथम स्थान श्रीलंकाको २९.३ प्रतिशत रहेको पाइएको छ। नेपालले पनि विश्व बजारमा उपरोक्त देशका चियासंग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने रहेको छ। यी देशहरूको कुल क्षेत्रफल, उत्पादन तथा निकासीसंग आ.व. १९९८-९९ को नेपालमा चियाले ढाकेको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा निकासीलाई तुलनात्मक रूपले हेर्ने हो भने नेपालको अंश चियाले ढाकेको क्षेत्रफलमा ०.३ प्रतिशत उत्पादनमा करिब ०.२ प्रतिशत र निकासीमा ०.०१ प्रतिशत मात्र भएको देखिन्छ।

निर्यात प्रवर्द्धन समितिबाट गराईको एक अध्ययन अनुसार चिया पैठारी गर्ने मुख्य देशहरूमा संयुक्त अधिराज्य, पाकिस्तान, इरान रहेका छन्। यी देशहरू बाहेक जर्मनी, फ्रान्स, सिंगापुर, जोर्डन र मध्य पूर्वका देशहरूमा पनि अत्यधिक परिमाणमा चिया पैठारी हुने गरेको छ। चिया पैठारी गर्ने मुख्य देशहरूमा संयुक्त अधिराज्यले १ लाख ४५ हजार मे.टन, इरानले ७४ हजार मे.टन, पाकिस्तानले १ लाख १० हजार मे.टन र जापानले करिब ४२ हजार मे.टन पैठारी गर्ने गरेको छ। सन् १९९६ मा संयुक्त अधिराज्यले अमेरिकी डलर ३२ करोड बराबरको चिया पैठारी गरेको उल्लेख छ। तथापी नेपालले विश्व बजारमा उपलब्ध चियाको निकासी अवसरको पुरा लाभ प्राप्त गर्न सकेको छैन।

३. नेपाली चियाको व्यापारिक स्थिति:

नेपालबाट निकासी हुने वस्तुहरूको सूचिमा नेपाली चिया करिब दुई दशक देखि लगातार रुपमा समावेश हुदै आएको छ। यी नेपालको कुल निकासी व्यापारमा चियाको स्थान उल्लेख्य नभए पनि समुद्रपार निकासीका प्रमुख वस्तुहरू मध्येकै वस्तुको रुपमा चियाले स्थान लिन सफल भएको छ।

नेपालबाट खास गरि अर्थोडक्स चिया हङ्कङ्ग, जर्मनी, जापान, संयुक्त राज्य अमेरिका, फ्रान्स, नर्वे आदि देशहरूमा निकासी हुने गरेको छ। जडीबुटी तथा औषधीयुक्त तथा अन्य चियाहरू उपरोक्त देशका अतिरिक्त ताईवान, यू.के., अट्रलिया, अष्ट्रिया आदि देशहरूमा निकासी हुने गरेको भएता पनि नेपालको चिया

निकासीमा खास गरि अत्याधिक रुपमा अर्थोडक्स चियानै निकासी हुने गरेको पाइन्छ । नेपालको विगत पाँच आर्थिक वर्षहरुमा भएको कुल निकासीमा चियाको निकासी हिस्सा निम्न तालिका नं. २ बमोजिम रहेको छ :-

तालिका नं. २

२०५२/५३-२०५६/५७

नेपालको कुल निकासीमा चियाको स्थान

आ.व.	कुल निकासी मूल्य रु. हजारमा	चियाको निकासी		कुल निकासी मूल्यमा चियाको अंक प्र.श.मा
		परिमाण मे.ट.मा	मूल्य रु. हजारमा	
२०५२/५३	२०,०५,४३,८८	७३	१,५५,१६	०.०८
२०५३/५४	२२,८६,१५,५१ (+१४.०)	८१ (+१०)	१,१७,४५ (-२४.३)	०.०५
२०५४/५५	२७,४०,२२,४४ (+१९.९)	३५ (-५६.८)	२,२६,१७ (+९,२.६)	०.०८
२०५५/५६	५३,८२,६५,७२ (+३०.७)	८४ (+१४०.०)	३,००,१ (+३३.०)	०.०८
२०५६/५७	५०,९५,९०,२८ (+४२.२)	५४ (-३५.७)	१,९५,६३ (-३५.०)	०.०३

दृष्टव्य :- ( ) भित्रको अंकले प्रत्येक अधिल्लो वर्षको तुलनामा निर्यातको घटबढ प्रतिशत ।

श्रोत : नेपाल ओभरसिज ट्रेड स्टाटिस्टिक्स, व्या.प्र.के

उपरोक्त तथ्याङ्कलाई अध्ययन गर्दा नेपालको कुल व्यापारमा चियाको निकासी हिस्सा आ.व. २०५२/५३ देखि आ.व. २०५६/५७ सम्म क्रमशः ०.०८, ०.०५, ०.०८, ०.०८, र ०.०३, प्रतिशत रहेको छ भने यस्को निकासी तर्फ अध्ययन गर्दा प्रत्येक अधिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा चियाको निकासी परिमाण तथा मूल्य दुवैमा व्यापक घटबढ भएको देखिन्छ । तर नेपालको कुल निकासी व्यापारमा भने अधिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नेपालको निकासी व्यापार बढ्दै गएको देखिएको छ । चिया निकासीको उपरोक्त विद्यमान स्थितिलाई दृष्टिगत गर्दा प्रचुर निकासी सभावना रहेको चियाको निर्यात प्रवर्द्धन गर्न वार्षिक निकासी लक्ष्य किटान गरि दीर्घकालिन कार्यक्रमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको माध्यमबाट व्यवस्थित गर्दै लैजान आवश्यक देखिन्छ ।

नेपालमा उत्पादन हुने चिया समुद्रपारका मुलूकहरुमा मात्र निर्यात हुने गरेको छ भने नेपालमा पैठारी हुने चिया मध्ये समुद्रपार तर्फका मुलूकहरु खास गरि हङ्कङ, सिंगापुर, जापान, यू.ए.ई. बाट हुने गरेको छ । तर यी देशहरुबाट पैठारी हुने चियाको परिमाण नाम मात्रको हुने गरेको छ । नेपालमा पैठारी हुने अधिकांश चिया भारतबाटै आयात हुने गरेको निम्न तालिमको नं. ३ मा उल्लेख गरिए बमोजिम रहेको छ :-

तालिका नं. ३

२०५२/५३-२०५६/५७

नेपालको कल निकासीमा चियाको स्थान

आ.ब.	निकासी रु. हजारमा	पैठारी रु. हजारमा	भारतिय चियाको पैठारी हिस्सा प्रतिशतमा	चियाको व्यापार सन्तुलन (+/-रु. हजारमा)
२०५२/५३	१,५५,१६	५,२१,७१	८९.३	-३,६६,५५
२०५३/५४	१,१७,४५	८,७०,७१	९९.८	-७,५३,२६
२०५४/५५	२,२६,१७	६,०१,१८	९९.९	-३,७५,०१
२०५५/५६	३,००,८१	७,७२,८३	९६.४	-४,७२,०८
२०५६/५७	१,९५,६३	७,३२,७७	९९.९	-५,३७,१४

श्रोत: नेपाल ओभरसिज ट्रेड स्टाटिस्टिक्स, व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र

उपरोक्त तथ्याङ्कलाई सरसर्ती हेर्दा कृषि प्रधान देश नेपालको चिया निकासीबाट आर्जित रकमबाट चियाको पैठारीको भुक्तानी धान्न नसकि चियाको कारोवारमा आ.ब. २०५२/५३ देखि आ.ब. २०५६/५७ सम्म क्रमशः रु. ३ करोड ६७ लाख, रु. ७ करोड ५३ लाख, रु. ३ करोड ७५ लाख, रु. ४ करोड ७२ लाख तथा रु. ५ करोड ३७ लाख घाटा व्यहोर्नु परेको देखिन्छ ।

४. चियाको विकास तथा प्रवर्द्धनमा महत्व दिनु पर्ने कारणहरु:

कुनै पनि देशको सर्वाङ्गिय विकास एवं सम्मुन्नतिमा निर्यात क्षेत्रको अहम भूमिका रहेको हुन्छ । निर्यात प्रवर्द्धनले देशको ग्रामिणस्तरमा रहेका जनसमुदायहरुलाई समेत रोजगारीको अवसर प्रदान गरि तिनीहरुको आयस्तथरलाई उकास्न ठूलो टेवा पुऱ्याउने गरेको छ । देशको विकास निर्माण, औद्योगिकरण एवं

आर्थिक कृयाकलापको बढोत्तरीको आधार स्तम्भको रूपमा पनि निर्यात क्षेत्रलाई दिन सकिन्छ । हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रको विकास निर्माणको लागि अत्यावश्यक श्रोत र साधनहरु जुटाउनको लागि अत्यन्तै महत्त्व राख्ने वैदेशिक मुद्राको आर्जन गर्ने श्रोत भनेको पर्यटन तथा निकासी क्षेत्र नै रहको छ । देशमा निकासीमूलक उद्योगहरुको समुचित विकास नभएको अवस्थामा निकासी व्यापारमा कृषि क्षेत्रकै वस्तुहरुको बाहुल्यता रहेको एवं पर्यटकहरुलाई आवश्यक अधिकांश उपभोग्य सामाग्रीहरु पनि कृषि क्षेत्रबाट नै आपूर्ति भै दिएमा वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने वस्तुको दृष्टिकोणबाट कृषि क्षेत्रको अझ बढी महत्त्व रहने प्रष्ट छ । त्यसकारण कृषि क्षेत्रबाट उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थमा आधारित औद्योगिक वस्तुहरु वा कृषि क्षेत्रका निकासी सम्भाव्य वस्तुहरुको उत्पादन तथा निर्यातलाई प्रोत्साहित गरि वैदेशिक मुद्राको आर्जन गर्नुपर्ने रहेको छ ।

चिया नेपालको कृषि क्षेत्रको प्रमुख निकासी वस्तुहरु मध्येको एक हो । गुणस्तरयुक्त चियाको उत्पादन सम्भाव्य भएका पहाडी क्षेत्रका भु-भागहरु खाली अवस्थामा रहेको र त्यस्ता पहाडी भेगमा चिया उत्पादनको समुचित विकास गर्न सकिने प्रसस्त संभावना रहेको देखिन्छ । त्यस्ता भु-भागहरुमा उच्च गुणस्तरका चियाहरुको उत्पादन हुने तथा यि क्षेत्रहरुमा उत्पादन हुने अर्थोडक्स चिया वढी मुल्यमा निकासी हुन सक्ने मात्र होइनकी मुल्य अभिवृद्धिकृत समेत गरि निकासी हुन सक्ने भएकाले यस्तो चियाको निकासीले थप विदेशी मुद्रा आर्जनका साथै रोजगारिका अत्यधिक अवसरहरु उपलब्ध हुन गई ग्रामिण स्तरमा रहेका जनसमुदायहरुको आर्थिक स्तरलाई माथी उठाउन समेत चियाले महत्त्वपूर्ण योगदान प्रदान गर्न सक्छ ।

नेपालले सालवसाली रूपमा कुल व्यापारमा अरबौं रकम घाटा व्यहोर्दै आउनु परि रहेको छ । व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्रबाट प्रकाशित तथ्याङ्कको आधारमा विगत तीन आर्थिक वर्षहरुमा नेपालको कुल व्यापार घाटा स्थितिलाई अध्ययन गर्दा आ.व. २०५४/५५ मा रु. ६९ अरब ४९ करोड, आ.व. २०५५/५६ मा रु. ५६ अरब ५३ करोड तथा आ.व. २०५६/५७ मा रु. ६४ अरब रुपैयाँ बराबरको व्यापार घाटा व्यहोर्नु परेको थियो जून प्रतिशतको आधारमा उक्त आर्थिक वर्षहरुमा क्रमशः २२४.४ प्र.श. १६० प्र.श. तथा १२५ प्र.श. हुन आएको छ ।

उपरोक्त तथ्याङ्क अनुसार नेपालको व्यापार घाटा प्र.श. मा कमि हुन गएको पनि व्यापार घाटा रकमलाई दृष्टिगत गर्दा रु. ६४ अरब रुपैयाँ घाटा हुनु हाम्रो जस्तो मुलुकको लागी निश्चय पनि संतोष मान्नु पर्ने स्थिति नभएको हुनाले नेपालको निर्यात प्रवर्द्धनको साथै आयात प्रतिस्थापन गरि व्यापार घाटालाई कम निकासी योग्य नयाँ नयाँ बस्तुको पहिचान तथा विकास र निकासीमा रहेका बस्तुको उत्पादन स्तरमा व्यापक अभिवृद्धि गर्दै निकासी प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने सन्दर्भमा विकास गरिनु पर्ने बस्तुहरुमा चिया एक अत्यन्तै दिगो भरपर्दो निकासी बस्तुको रुपमा रहेको छ । अतः स्वेदश मै प्रचुर मात्रामा गुणस्तरयुक्त चियाको उत्पादन मेसिन उपकरण (One time investment) बाहेक अन्य आवश्यक चिजहरु (Inputs) नेपालमा नै उपलब्ध हुन सक्ने र यस्ता बस्तुको निकासीबाट आर्जित विदेशी मुद्राको अत्याधिक हिस्सा देशलाई प्राप्त (retain) हुने भएकोले नेपालको व्यापार घाटालाई कम गर्ने विभिन्न प्रमुख निकासी बस्तुहरु मध्ये चियाले पनि एक अहम भूमिका निर्वाह गर्ने सक्ने देखिन्छ । अतः यस्को उत्पादन तथा निर्यातलाई प्राथमिकताका साथ प्रोत्साहित गर्न आवश्यक मात्र होईन अनिवार्य नै हुन आएको छ ।

५. चियाको उत्पादन तथा निकासीमा निर्यात प्रवर्द्धन:

नेपालको वैदेशिक व्यापारमा विद्यमान विसंगति तथा सालबसाली रुपमा भएको व्यापार घाटालाई प्रभावकारी तवरले कम गर्दै लैजाने सम्बन्धमा तुरुन्तै प्रभावकारी कार्यहरु संचालन गर्न आवश्यक रहेको परिप्रेक्षमा श्री ५ को सरकारबाट स्थापित निर्यात प्रवर्द्धन कार्यहरु गर्नको लागि मिति २०५२/९/१७ मा गठन भएको निर्यात प्रवर्द्धन समितिले चियाको निर्यात बढाउने कार्यमा स्थापनाकाल देखि नै विभिन्न किसिमको चियाका उत्पादनमूखी एवं प्रवर्द्धनमूखी कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आई रहेको छ ।

समितिले आर्थिक वर्ष २०५२/५३ मा आफ्नो कार्यक्रम अन्तरगत विदेश स्थित शाही नेपाली राजदुताबासहरुमा नेपाली निकासी बस्तुको स्थायी प्रदर्शनीकक्षमा नेपाली चियालाई पनि समावेश गरि स्थायी रुपमा प्रदर्शनी गराएको छ । यसै गरि यस आर्थिक वर्षमा समितिको विशेष कार्यक्रम अन्तरगत आयोजना भएका मेलाहरुमा पनि चियाको प्रदर्शन व्यवस्था मिलाईएको थियो ।

चियाको लागि समितिबाट विगतमा संचालन गरिएका कार्यक्रमको अवस्था एवं अनुभवबाट निर्यातयोग्य चियाको उत्पादन तथा निकासी प्रवर्द्धन गर्नको लागि

उत्पादन देखि निकासी गर्दा सम्मका अवस्थाहरु मध्येका चियाको लागि सहयोग गर्नु पर्ने आवश्यक पक्षहरुको अध्ययनबाट लक्षित बजार किटान गरि सो बजारहरुमा चियाको निर्यात गराउन वस्तुगत रुपमा आ.ब. २०५५/५६ मा समितिले कार्यक्रम तर्जुमा गराई कार्यान्वयन गराईएको थियो । यस अन्तरगत नेपाली चियाको वर्तमान स्थिति तथा बजार प्रवर्द्धन सम्बन्धी अध्ययन, चियाको विक्रि प्रवर्द्धन गर्न प्रचार प्रसार गराउने, नयाँ सम्बेष्टन गरेको चियाको ढुवानीमा सहयोग आदि कार्यक्रम प्रमुख रहेको थियो । यसै गरि अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा जडिबुटी एवं औषधीयुक्त चियाको परिक्षण गर्न सकिने पुर्वाधार व्यवस्था गरिएको थियो । यसै गरि विदेशमा हरियो चियाको पनि लोकप्रियता बढ्दै गएको सन्दर्भमा यसै आर्थिक वर्षमा नेपालमा हरियो चिया तयार गर्न मेसिनको व्यवस्था गरि चियाका व्यवसायीलाई जानकारी प्रदान गर्न उत्पादन प्रदर्शन (Demonstration) गराईएको थियो । समितिले आर्थिक वर्ष २०५६/५७ मा हरियो चियाको उत्पादन विकासलाई निरन्तरता दिने गरि हरियो चिया उत्पादन क्षेत्र निर्धारण गराई Demonstration सहित उत्पादन तालिम आयोजना गराएको थियो ।

चियाको निर्यात प्रवर्द्धन गराउने सन्दर्भमा चिया सम्बन्धी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने अर्थोडक्स चियाको लागि आ.ब. २०५७/५८ मा स्वदेशमा निकासी तथा पैठारीकर्ता विच भेटघाट गराउने, विक्रि प्रवर्द्धन सम्बन्धी प्रचार प्रसार, अर्गानीक चियाको प्रमाणिकरण व्यवस्था तथा नेपाली अर्थोडक्स चियाको ब्रण्ड विकास गराउने लक्ष राखि कार्यक्रम संचालन गराउँदै रहेको छ ।

उपरोक्त कार्यक्रमहरुका अतिरिक्त नेपालमा उत्पादन भएका चियाहरुको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा आयोजना हुने Food Fair तथा एक देशिय मेलामा चियालाई निरन्तर रुपमा समावेश गराई क्रमशः नेपाली चिया बारेको जानकारी विदेशी क्रेताहरुमा प्रदान गर्ने कार्य भई रहको छ । समितिले आर्थिक वर्ष २०५७/५८ मा संचालन गर्न तर्जुमा गरेको कार्यक्रममा चियालाई विशेष प्राथमिकता दिएको छ । नेपाली चियाको विकासमा नेपालको चिया उत्पादन देखि निकासी सम्मका आवश्यक पक्षहरुमा कार्यक्रम संचालन गराउँदै आएको छ । समितिले नेपाली चियाको विकास तथा प्रवर्द्धनको लागि विशेष गरि राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास बोर्ड, व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र तथा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ अन्तरगतको कृषि उद्यम केन्द्र मार्फत यि कार्यक्रमहरुमा संचालन गराउँदै आएको छ ।

समितिले सन्चालन गर्ने चियासंग सम्बन्धीत कार्यक्रममा खास गरि यस्को उत्पादन तथा निकासीमा प्रत्यक्ष रुपमा संलग्न रहेका उद्यमीहरु नै बढी लाभान्वित हुन् भन्ने दृष्टिकोणबाट कार्यक्रम संचालन गर्ने संस्थाको साथै कार्यक्रममा सहभागि हुने उद्यमीहरुको पनि लागत सहभागिता हुनु पर्ने लाई बढी महत्व दिईएको छ । जस्तै गर्दा एकातिर यस्ता उद्यमीहरु प्रोत्साहित हुन गई चिया निकासीको कृयाकलापमा अभिप्रेरित एवं सकृय गराउन मद्दत पुगेको छ भने चिया निर्यातको प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरुमा समेत निजी क्षेत्रको पनि आर्थिक लगानी भई प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रममा पनि प्रभावकारीता आएको छ ।

६. चिया निकासी प्रवर्द्धनमा अवलम्बन गर्नु पर्ने उपायहरु:

नेपालका पूर्व पहाडी भेगमा गुणस्तरिय अर्थोडक्स चिया उत्पादनको लागि उपयुक्त हावा पानी तथा जमिनहरु प्रयाप्त मात्रामा रहेकोले यसको उत्पादन तथा निकासीलाई बढावा दिने सकिनेमा चिया नेपालको कृषिजन्य प्रमुख नगदेवालीको रुपमा प्रतिष्ठापित मात्र नभई श्रम मूलक व्यवसाय भएकोले यस्तै ग्रामिण स्तरमा रहेको मानिसहरुलाई अत्यधिक रोजगारीको अवसर प्रदान गर्नुका साथै वातावरण संरक्षणमा समेत ठूलो सहयोग पुऱ्याउन सक्ने देखिन्छ ।

नेपालमा चिया खेतीको सुरुवात आजभन्दा करिब १४० वर्ष अघि देखि भई आयात पनि हाल सम्म समुचित रुपमा यस्को विकास हुन सकेको छैन ।

चियाको चियात भन्नासाथ बगानको लागि आवश्यक हुने ठूलो क्षेत्रफलको जग्गा, बगानमा चिया रोपण पछि त्यस्को पात टिप्न लाग्ने समय, चिया प्रशोधन गर्न स्थापना गरिनु पर्ने उद्योग, गुणस्तरयुक्त चियाको उत्पादन तथा सम्बेष्टन आदि सम्पुर्ण पक्षहरु समावेश रहने र यसको लागि अत्याधिक लगानी तथा आधुनिक प्रवधिको साथै प्रतिफलको लागि लामो समय लाग्ने भएकोले त्यतिकै धैर्य धारणको पनि आवश्यक छ ।

यिनै कठिनाईहरुको करणले नै स्वदेशी लगानीका साथै निकासी योग्य अर्थोडक्स चियाको ल्यान्डेशन प्रशोधनको लागि यो क्षेत्र वैदेशिक लगानीको लागि पनि खुल्ला राखिएको छ ।

निर्यात प्रवर्द्धनको दृष्टिकोणबाट चियामा हाल देखिएका समस्याहरु भनेको चियाको उत्पादन परिमाण सिमित हुन गुणस्तरमा एक रुपता नआउनु, स्वदेशी एवं विदेशी लगानी प्रोत्साहित हुन नसक्नु, उद्यमीलाई सरलकृत रुपमा लगानी व्यवस्था

नहुनु, नेपाली ब्राण्डको रूपमा चियाको निकासीलाई विकास नगरिनु, बजार वारेको येथेष्ट जानकारी र सम्पर्क एवं प्रचार प्रसारको कमि हुनु, मुख्य अभिवृद्धिकृत चिया निकासी गर्न consumer Packaging गरि निर्यात बढाउन सकिनेमा त्यस तर्फ अभिमुख नहुनु आदि समस्याको रूपमा देखिएता पनि यस्को प्रमुख समस्या भनेको नै ठुलो स्केलमा चिया खेतीको विस्तार गर्ने सरल तथा सहूलियत ढंगबाट जग्गा उपलब्ध हुन नसक्नुको साथै पुँजि तथा प्रविधिको व्यवस्था हुन नसक्नु तथा उचित वातावरण दिन नसक्नु हो । यि अवस्थाहरुको निराकरण गरि चियाको निर्यात अभिवृद्धि गर्नको लागि निम्न उपायहरु अवलम्बन गरिनु आवश्यक छ ।

- निकासी बजारलाई लक्षित गरि अर्थोडक्स तथा सि.टि.सि. चियाको रोपण र उत्पादनलाई विस्तार गर्ने
- बजार माँग अनुरूपका निकासी योग्य चिया उत्पादन हुने जग्गाहरु एकित गरि त्यस्ता क्षेत्रमा चियाको उत्पादन गराउने ।
- रसायनिक मल र किटनाशक औषधी रहित चिया उत्पादन गर्न प्राथमिकता दिने र पैठारीकर्तामा विश्वसनियताको लागि उपयुक्त प्रमाणिकरण प्रणालीको विकास गर्ने ।
- गुणस्तरलाई निश्चित स्तरमा विकास गरि एक रुपता कायम गराउने ।
- उत्पादनको आधारशिलाको स्थापना, सहयोग सेवा तथा लगानीको उपयुक्त वातावरणको सृजना गर्ने ।
- निर्यात प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रमको विस्तारमा जोड दिने ।

चिया व्यवसायमा देखिएका समस्याहरुको निराकरण गरि यस व्यवसायको दीर्घो विकासका तथा व्यवस्थित उत्पादन र प्रवर्द्धनको लागि एउटा छुट्टै चिया नीतिको आवश्यक रहेका सन्दर्भमा राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७ तर्जुमा तथा कार्यान्वयन हुने भएको छ । यो चिया नीतिको विधिवत लागू भए पछि सम्बद्ध सबै क्षेत्रबाट प्रतिबद्धताका साथ उक्त नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई दिएमा मात्र नेपालमा चिया व्यवसायको विकास तथा प्रवर्द्धनमा देखिएका समस्याहरु आप से आप क्रमशः निराकरण हुने भई चिया व्यवसाय प्रोत्साहित हुन जाने आशा राख्न सकिन्छ । यस्को सफल कार्यान्वयनको पुष्टि आउँदो दिनहरुले मात्र दिन सक्नेछ ।

New Tea policy 2000; Moving towards the new turn in the New Millennium

By Shanker M.Singh

Senior Programme Manager

Agro Enterprise Centre

• Background

Tea, next to water is the most widely consumed beverage in the world. It was introduced in China 47 centuries ago and became immensely popular throughout the world within last 2000 years. Today more than 45 countries grow tea, which is marketed and consumed world over.

Tea plant, botanically known as (Camellia sinensis), is believed to have originated in China,. The history of tea in India dates back to 1774 when a consignment of tea seeds from China was brought to this country and planted in Assam. Tea in Darjeeling is of special importance as it led to the introduction of tea in Nepal.

Beginning of tea plantation in Nepal goes back to the year 1861 when Mr. Gajaraj Singh Thapa, the Chief Administrator of Illam district and the son-in-law of the Rana Prime Minister Jung Bahadur Rana planted the first tea garden-the present day Illam Tea estate, with an approximately 50 hectares. Tea in Nepal has future due to: agroecological conditions; expanding markets; environmental considerations; employment and rural development

• Orthodox Tea:

Nepal has a long history of orthodox tea cultivation and practices dating back to more than a hundred years when it's cultivation was initiated in Illam. Despite its' long history, the area, production and productivity of orthodox tea has remained small during the past 20 years mainly due to: lack of conducive government policy; CTC tea consumption habit of the population of CTC oriented domestic market of tea; high cost of production of orthodox tea and therefore, expensive price per kilogram of orthodox tea unsuited and unaffordable to the

Nepalese population; lack of technical know how, the profitability of the hill tea industry. Black tea, in the form of traditional leaf tea produced from hill grown tea, particularly Chinese type of tea, is popularly known in the world as Orthodox tea. This type of tea is different from CTC tea which is commonly used by majority of tea consumers of the world. While CTC tea is for more colour, the orthodox tea particularly popular for its aroma and is considered as premium tea all over the world. Orthodox tea fetches relatively higher price compared to the CTC tea. Some grades of this tea are also used for blending with CTC tea for improved aroma. This tea is normally produced from the leaves of tea bushes from the hills. In the eastern hill areas of Nepal, This type of tea is now found intensively planted. This is high value agriculture product, with high export potentials but seems to have very limited internal market requirements within Nepal.

• CTC tea

CTC tea contributes more than 95 percent of tea consumption in Nepal. For the fiscal year 2000/2001, the total demand of CTC in Nepal is estimated at 9.4 million kg. Out of which 4.2 million kg is estimated as the production remaining will be met through the import from India. Nepal is expected to become self sufficient in tea by 2003. And the total production is expected to reach 27.5 million kg, out of which 10.45 million kg will be sufficient for domestic demand and 17.0 million remaining will be available for export. (Subedi et al, 2000)

The recent available data shows the following picture of the production area coverage of both: orthodox and CTC tea.

Orthodox and C.T.C. Tea plantation area and production 1999/2000

S.N.	Particulars	Orthodox		C.T.C.		Total	
		Plantation Area	Production	Plantation Area	Production	Plantation Area	Production
1	Private	1088.4	244603	4984.6	3333254	6073	3577857
2.	Government	232	50738	705.6	446143	937.6	496881
3.	Small Holder	2289	611646	950	398853	3239	1010499
	Total	3609.4	906987	6640.2	4178250	10249.6	5085237

Source: NTCDB, "Tea and Coffee newsletter 2057/58"

Table showing Export of Nepalese Tea

Year	Export (In KG)	Value in NRs
1991/1992	21,036	26,50,376
1992/1993	22,143	56,86,854
1993/1994	24,822	58,52,233
1994/1995	72,338	1,35,74,243
1995/1996	72,733	1,55,16,423
1996/1997	81,413	2,26,16,728
1997/1998	35,089	1,17,45,318
1998/1999	83,792	3,00,81,559

Source: Nepal Overseas Trade Statistics, Trade Promotion Centre, (Various issues)

- **Prevailing institutions involved for Tea promotion**

- **National Tea and Coffee Development Board**

Need for an autonomous body to regulate and promote the tea industry was felt for the long time. It was only in February 1988 after the visit of His Majesty's King to the Eastern Development Region, the way for the establishment of tea and coffee board was paved. The royal order clearly stated: ".....in order to encourage the participation of the private sector in tea industry in a coordinated manner, a Tea Board will be established in a year."

In 1989, the parliament passed the bill entitled **National Tea and coffee Development Board Act 2045 BS**, and the board was created. Prior to 2048 BS, NTCD was the secretariat of the board and a dominant factor in its daily operation. As a result the board could not function well. Only in 2048 BS through executive order, a role of NTCD in the functioning of the board was scrapped off and the functional tea board thus comes into being. The objectives are to formulate policies related to production, processing/export, import and marketing of tea and coffee in order to develop commodities in question. Find out the solutions to solve the problems associated with tea and coffee development in Nepal. Manage supply of inputs necessary for tea and coffee development.

Nepal Tea Development Corporation (Tea Farm under NTDC privatised)

NTDC has recently been privatised and efforts are underway to promote tea sectors through the privatisation of the government owned corporation.

Nepal Tea planters Association

Nepal Tea Planters Association was established in the Year 1987/1988. They organise and promote growers for production of CTC tea. Its objectives are:• Develop tea industry in organised way

- Identify the problems related to tea industry
  - Solve the identified problems and
  - Develop good relationship between management and labour
- The association registered in FY 1987/1988, does not seem to be doing much in the field of the above area mainly because of:
- Lack of coordination among the planters,
  - Presence of distortionist NTDC, and
  - Absence of corporate practices suffering
- Aside from the objectives, the NTPA does not have any specific roles outlined. Activities are carried out as and when needed basis.

Nepal Tea Association

Nepal Tea Association was established in the year 1991 in the name of Nepal Tea Packers and Traders Association. They help and facilitate packaging, export and import of tea. They are better organised and are providing valuable service to the trade.

Himalayan Orthodox Tea Producers Association

In Nepal, recently Orthodox tea manufacturers are: Guranse Tea Estate, Dhankuta; Everest Tea Estate, Sindhupalchowk, Himalayan Range Tea Industry Pvt. Ltd., Biratnagar; Rabi Sanchelengma Tea Estate Ltd., Ilam Tea Producer Pvt. Ltd., North Nepal Tea Estate, Panchthar; Kanchanjangha Tea Estate, Panchthar; Sri Antu Tea Industries, Ilam.

HOTPA is an association of small tea growers, bought leaf factories and Tea estates of the Hills established in the year 1998 with a common objective of developing Hill Tea Industry of Nepal. Keeping in view of the major problem facing the development of the industry which are - lack of technical know how in tea cultivation and production practices, market promotional activities and suitable Government policy support programs, HOTPA has set the following programs and activities to execute in the initial five years of its establishment.

- Establishment of an autonomous tea research center to develop high yielding seeds and clones.
- Establishment of technical school for tea.
- Programs to motivate small farmers to plant tea in their barren (unused) land.
- Training on plantation, processing and packaging to promote export.
- Establishment of Conventional Tea Dryers in the remote areas for manufacturing hand made tea as an income generation activity.
- Research on organic agriculture (Local resource mobilization) for manufacturing compost and organic fertilizers.

- Promotion of local and traditional pest management on ayurvedic principles.
- Develop data bank to provide updated information to small farmers, promoters, researcher and international community.
- Implement quality control system through Hazard Analysis Critical Control Program.
- Improving productivity by adopting appropriate technology.
- Undertake policy advocacy activities.

Agro Enterprise Centre/FNCCI

Agro Enterprise Centre (AEC) a technical wing of the Federation of Nepalese Chambers of Commerce & Industry (FNCCI) had identified Orthodox Tea as one of the prospective high value agriculture product for export and started giving top priority in its promotional programs from 1994 and it has been extending supports to Orthodox Tea producers in the forms of

1. Training Organization
  2. Business meetings organization to bring all actions together and business expansion
  3. Workshops/seminars/exhibitions organizations
  4. Policy advocacy to parliamentarians/policy makers/bureaucrats for private sector friendly tea industry/commerce policies
  5. International expert services
  6. Export promotional supports
- So far, AEC has organized/assisted in organizing a series of trainings to tea producing farmers/manufacturers at the request of the Tea Manufacturers, all in relation to Garden Management, Pest Management, Pruning and composting and processing/TQM, at Fikkal covering 3 districts (Illam, Panchthar and Dhankuta).
  - AEC activated the tea producers/processors to a forum and it has been actively lobbying for policy changes on behalf of them. Consequently, some financial policy measures have been announced by the Government and the Tea Policy is the outcome of the same.
  - AEC assisted Hill Tea producers/manufacturers to conceptualize their own Association and subsequently, the Hill Orthodox Tea Producers Association (HOTPA) is recently established and have emerged as a progressive/active commodity association.
  - AEC has provided international tea expert services (Darjeeling/UK) to advise/assess the tea manufacturers on the prospect of Nepalese tea in the international market.

- AEC has extended financial help to Nepal Tea & Coffee Development Board, Nepal Tea Association (formerly, Nepal Tea Packers Association) and HOTPA to conduct/organize workshops and exhibitions.
- As a part of Export Promotion Programme, with financial support from Ministry of Commerce, AEC is extending programme support to HOTPA and related organizations for preparing profiles, websites, manuals and for participation in international trade fairs.
- Policy lobbying for Tea Policy & establishment of separate Tea Bank for the promotional of tea business in Nepal.
- Created the Website/tea profile regarding Orthodox Tea
- Assisted in the establishment of Quality Control Profile in CFRL for different orthodox tea.
- Supported to the HOTPA for participating in Osaka/Aunga/Spain in different trade fair with a view to promote the tea business in overseas markets.

Trade Promotion Centre

Trade Promotion Centre was established by HMG/N under the Development Board Act to promote the export of Nepalese products. Since its inception, it has been promoting exports of tea through participation of trade fairs, publication of import./export data, buyers-sellers meet, workshop/seminars etc.

Smallholders' Tea Cooperative

Like the general cooperative concept, the smallholder tea cooperative in Nepal could provide a lot of impact in the total tea production in Nepal. Started for the first time in Panchthar district in the Kanchanjangha estate and later tried in Bahundangi of Jhapa, the concept is highly appreciable though it has to show its strength.

• **Brief Review of the Government Policy on Tea**

In Nepal, no effective and efficient coordinating body exists that can be relied upon to plan and steer the development of the tea industry. A strong tea policy backed by efficient independent tea development body is required to implement development plans, programs and promotional activities. Until the tea industry is developed tea experts will have to come in from outside Nepal. An effective technical support system should be established to serve the tea industry in Nepal. It is with this backdrop, there is felt need to the tea policy in Nepal.

Barring the National Tea and Coffee Development Act, 1993, and a chapter on Labour Act 1992, no other tea -specific policies related to tea existed. All the activities related to production, processing and marketing were governed by the land of the laws. A review of the government policies before the adoption of the National Tea Policy 2000 lead to conclude that tea industry in Nepal is: Growing, not developing; not directed by any policy; moving without direction; standing without support; working without norms; prone to fall at any times.

The private tea estates have been unable to achieve the potential growth due to total lack of policy package, technical know-how and proper entrepreneurship. The only support that the Government provided to the private sector was the subsidy on interests starting the seventies. This, however, was discontinued with the restoration of democracy in the year 1990. Since then, it has been an on-and-off issue and no concrete policy has been developed to date. As a result of the interest subsidy policy and non inclusion of the tea subsector under the then existing labour act, the number of tea estates registered increased to almost 23 in 1990 from a total number of 7 tea estates in the year 1980. Outgrowers have suffered from lack of technology, training, proper credit program and market outlet for their output. The little tea extension program, initially started by the NTDC and undertaken at present by the newly established National Tea and Coffee Development Board (NTCDB), is inadequate to serve the ever-increasing number of smallholders.

After an intense lobbying by the tea related commodity associations viz. Tea Planters Association, Orthodox Tea Producer's Association and Nepal Tea Association; Nepal Coffee and Tea Development Board, AEC, HMG on 24th Kartik has enforced the Tea Policy with objectives, *interalia* are: to increase the tea production quantitatively and qualitatively by increasing the participation of private sectors; to promote the tea farmers and entrepreneurs; to help in poverty alleviation by increasing the opportunities in employment and income; to promote the market for tea; to make the tea enterprise sustainable and attractive; to expand the tea cultivation which also helps improving the environment; to promote the institutional development for tea development; to fulfill the internal demand and increasing the opportunity for earning the foreign currency; and to involve in the necessary research, technology development and manpower development for tea enterprises.

- **Targets**

The land coverage by tea will be made 40875 Ha within 5 years. Total tea production will be made 4,61,11,000 Kg within 10 years. Employment

opportunities will be made for 79,310 Nepalese within 5 years. The orthodox tea production will be made 65% of the total tea production.

- **Policy governing/production and processing**

Production of tea entails land, labour, materials inputs (seeds/saplings, chemicals) and Equipments (tractor etc.). Some of the existing policies that have facilitated/constrained tea production are discussed as follows:

- **Loan/Financing**

The new tea policy has the provision of: providing loans in minimum interest rate as in the case of other priority sector loans for processing and cultivation of tea; upon registration of the industry for cultivation of tea, Banks will flow the loan equivalent to 80 percent of the total project cost; grace period of 5 years for CTC and 7 years for orthodox tea; interest on loans will not be capitalised during the grace period; income tax will not be charged during the grace period; the loan should be paid back by ten years.

The following provisions are made regarding banking and loans: Banks will provide loans in minimum interest rate as in the case of other subsidized loans for processing and cultivation of tea: Upon registration of the Industry for cultivation of tea; Banks will flow the loan equivalent to 80% of total project cost. The grace period for the loan in hills for cultivation of orthodox tea will be 7 years similarly for the cultivation of CTC tea in Terai it will be 5 years; Interest on the cultivation of CTC tea in Terai it will be 5 years; interest on the loan will not be capitalized during grace period; income tax will not be charged during grace periods; After the date of end of grace period; the loan and interest taken should be paid within 10 years; For purchasing land for tea cultivation; 75% registration fee will be discounted; Board will recommend for the avoidance of land fee of tea cultivation land; A joint team from Ministry of Forests and Soil; Land Reforms and Management; Agriculture and Cooperative and VTCDB will assess the suitable lands for tea cultivation, which are under the government domain. Such types of land will be suggested to HMG by Board and on this basis these lands will be available for lease for not more than 50 years. The money earned by leasing the land will be deposited as: 50% in HMG's revenue: and 50% in Tea Development's fund.

The capital subsidy is proposed to be provided for the irrigation of tea (as in case of other crops) and in case of import of the instruments and machinery used for tea irrigation; the custom duty will be levied as in other agricultural instruments; The custom duty on tea processing Equipments will be levied as in agricultural instruments; HMG will give priority on road, irrigation, electricity,

communications, education and health in the commercial tea production areas; The fuel required for the operation of tea industry will be provided in quota system directly by the forest supply committee. The quota will be available by not disturbing the usual local supply. The trees cultivated within Plantation area can be used by industry itself; The necessary chemical fertilizers, insecticides, herbicides, pesticides and other required agricultural logistics for tea enterprise will be allowed to import from other countries.

The cess obtained by tea entrepreneurs; the subsidy provided by the HMG; money earned from lease, the assets from INGOs and Foreign aid will be utilized for establishing the Tea Development Fund, which will be utilized for the participatory development of tea through private sector. In order to promote the tea pocket area following priorities will be provided. Loan with simple interest rate will be provided for tea cultivation; Development of tea pocket zones will be legally promoted; According to the feasibility study; a tea pocket area having minimum of 3,000 ropani land coverage will be given priority in equipping with electricity, communications and agricultural roads; By conducting the feasibility studies, resulting market information will be provided to the tea entrepreneurs.

• Strategies to be implemented:

For these to happen, as the implementation strategy, the government or the Ministry of Finance and the Nepal Rastra Bank should direct all banking and financial institutions to channelize to the industry as priority sector lending, and an integrated manner both for tea cultivation and capital investment purposes including processing. Ministry of Finance and Ministry of Agriculture should prepare proposal to reduce interest rate or to provide incentives and pursue incentives and pursue Ministry of industry to implement. Current energy sources of fuelwood from drying is not sustainable. So the Nepal tea and Coffee Development Board, Nepal Teas Development fund and the Executive committee of the Board, the AEC should prepare proposal to abolish import tariff and other taxes on coal or furnace oil to be used for tea processing and pursue Ministry of Finance through Ministry of Agriculture for its implementation.

On the recently concluded by the study team had identified that there is no need to provide interest subsidy on the loan to be disbursed to CTC plantation and processing industry.

• Land

No specific land policy regarding tea plantation has been developed to date. As stated earlier, the private tea estates emerged in order to save the land from the land ceiling imposed under the Land Reform Program implemented in the Sixties.

Similarly, establishment of tea estates at present are government by the existing Land Act. There are, however, certain procedural defects that have distracted a large number of tea estates from expanding their existing area of tea plantation. Land has become increasingly scarce and a new tea estate can not initially buy all the planned area under tea as it requires a large amount of investment. So the effective way is to follow a phased buying and planting which in turn, requires, obtaining land ceiling permission every time. So the unnecessary procedures to obtain land ceiling could be abolished.

Despite the presence of large chunk of public land in the various parts of the tea zone, the leasing out of such land has not been brought into practices. Land for almost all the newly established tea estates have been bought by paying the ongoing rates meaning higher costs/lower return to the investors. This, coupled with absence of research and extension resulting into lower productivity, would lead into a situation where the domestic tea would not just be able to compete with the neighboring giant. In order to attract the promoters and joint ventures, leasing out of the public land available in the various region is necessary. Land ceiling for tea cannot entirely be based on the concept of economies of scale in agriculture alone. It should be noted based on the capacity of the processing unit which require certain quantity of raw material (green leaf) to be economic.

In order to address the problem, the New Tea Policy should in its subsequent regulations come for formulating the Act to raise the present land ceiling from 25 Bigha in Terai; and 80 ropanis excepting Kathmandu to 500 ha. and present to the Parliament for ratification. The present land leasing policy is not very practicable. Some opine that the land leasing period should be extended upto 99 years from the present 50 years with the enforcement of the tea policy 2000. The government should allow processing facility to be established in the leased land.

The New Tea policy has the provision of seventy five percent registration fee discounted for purchasing land for tea cultivation; Board with recommend for the avoidance of land fee (*MallPot* tax) for the tea cultivation land. Now the time is ripe that for the effective implementation of the New Tea Policy in relation to land leasing, Ministry of Land Reforms should determine the minimum land requirements for economic operation of an estate with processing facility and incorporate that in leasing policy. Ministry of Agriculture, Ministry of Finance should prepare proposal to revise the related land leasing policy: to extend the lease period to 50 years and allow for establishment of processing unit; should maintain

Tea Zone for growing tea and provided necessary infrastructures on preferential basis to those area and; make necessary arrangements for leasing land within the identified Tea Zone.

• Policies related to marketing and trade promotion

The New Tea Policy States that in order to access in international market auction system of tea will be developed through the participatory involvement of the private sector. For this necessary steps will be taken.

With the coordination from Agro Business promotion and Statistical Division of Ministry of Agriculture, Agro Enterprise Centre (FNCCI); Trade Promotion Centre; Royal Nepalese Embassy and Foreign Concerned Agencies; the tea export promotion programs will be implemented. Details regarding production, quantity, quality; production area will be introduced and highlighted in the different publications such as poster, pamphlet; brochure, booklet etc. published from the Ministry of Foreign Affairs.

Other policies related to marketing are: the custom duty for packaging materials to pack the tea will be levied same as in other agricultural instruments; the system will be developed to avoid to open of L.C., in case of exporting the quantity less than one container of tea; the facilities will be granted for the export to tea in India as in other foreign countries; promotion and timely improvement in tea packing industries ;will be carried out for the establishment and development of the native tea; Packed and value added tea will be promoted for export and sales than loose one; Small and cooperative tea entrepreneurs will be promoted to undertake in trade fair, trade exhibitions, seminars, and workshops. In order to facilitate them the cost will be borne by Tea Development Fund.

• Strategies to be implemented

The concerned body should standardize the packaging for retail selling to 50, 100, 200, 500 GMS. and 1 Kg. Ministry of Supplies should monitor the weight contents of tea packets and sales promotion activities to make them transparent; and to activate the consumer protection forum. Auction system should be promoted at the wholesale level. Ministry of Agriculture, Ministry of Industry commerce and Supplies should establish tea auction market places and provide incentives to all tea gardens to sell under auction system. Import duty on CTC has caused the smuggling of tea. So the import duty on CTC tea should be adjusted to stop smuggling and at the same time provide incentives to the tea growers. As such, international auction of Nepali tea is not possible as it is not allowed to participate in global auction in India. India should be persuaded to allow Nepali tea to be put in the global auction in India.

Tea Zone for growing tea and provided necessary infrastructures on preferential basis to those area and; make necessary arrangements for leasing land within the identified Tea Zone.

• Policies related to marketing and trade promotion

The New Tea Policy States that in order to access in international market auction system of tea will be developed through the participatory involvement of the private sector. For this necessary steps will be taken.

With the coordination from Agro Business promotion and Statistical Division of Ministry of Agriculture, Agro Enterprise Centre (FNCCI); Trade Promotion Centre; Royal Nepalese Embassy and Foreign Concerned Agencies; the tea export promotion programs will be implemented. Details regarding production, quantity, quality; production area will be introduced and highlighted in the different publications such as poster, pamphlet; brochure, booklet etc. published from the Ministry of Foreign Affairs.

Other policies related to marketing are: the custom duty for packaging materials to pack the tea will be levied same as in other agricultural instruments; the system will be developed to avoid to open of L.C., in case of exporting the quantity less than one container of tea; the facilities will be granted for the export to tea in India as in other foreign countries; promotion and timely improvement in tea packing industries ;will be carried out for the establishment and development of the native tea; Packed and value added tea will be promoted for export and sales than loose one; Small and cooperative tea entrepreneurs will be promoted to undertake in trade fair, trade exhibitions, seminars, and workshops. In order to facilitate them the cost will be borne by Tea Development Fund.

• Strategies to be implemented

The concerned body should standardize the packaging for retail selling to 50, 100, 200, 500 GMS. and 1 Kg. Ministry of Supplies should monitor the weight contents of tea packets and sales promotion activities to make them transparent; and to activate the consumer protection forum. Auction system should be promoted at the wholesale level. Ministry of Agriculture, Ministry of Industry commerce and Supplies should establish tea auction market places and provide incentives to all tea gardens to sell under auction system. Import duty on CTC has caused the smuggling of tea. So the import duty on CTC tea should be adjusted to stop smuggling and at the same time provide incentives to the tea growers. As such, international auction of Nepali tea is not possible as it is not allowed to participate in global auction in India. India should be persuaded to allow Nepali tea to be put in the global auction in India.

As regards quality of product and of supply, will determine the success of the Orthodox tea industry. Therefore quality must be understood and incorporated in every stage of production and every stage of promotion and marketing.

• Policies Related to Institutional arrangements:

In order to the effective implementation of this policy the board will perform the following activities: By conducting the research and study in tea production; the technical consultancy and advice will be provided and by importing the suitable plants from other countries, it will be arranged to sale for numeric expansion.

Besides, it aims to: Provide the transportation subsidy to small farmers for transporting the tea cuttings; Provide the technical advice and help to small farmers and cooperative tea farmers free of cost.

In order to provide the concession in tax for registration fee, land ceiling, land tax, machinery, irrigation Equipments and accessories, packaging materials and Equipments, and for the LC facility and national symbols, a separate study and inspection will be done and they will be recommended; Insecticide, chemical fertilizer, agricultural accessories and fuel for the tea entrepreneurs will be recommended to concerned agency to concerned agency; the other policies relate to institutional developmental: Record the registration of tea entrepreneurs.

The New Tea Policy States that it will: Monitor and evaluate the tea enterprise regularly and in case of the avoidance of the specified tasks by the enterprise, the facility will be debarred; The excellent tea producers', processors, packing industries and exporters will be awarded annually by prizes and honors for promoting the tea business.

In order to justifiable development of tea business various information regarding the business will be disseminated to HMG and concerned ones. For this, the information regarding the total land area, production quantity, auction quantity, processors, exporters, importers and researchers will be compiled and updated.

It is also stated in the policy that the permission from HMG; treaties, coordination and relationship will be built with different international agencies and organizations.

• Strategies to be implemented

As a secondary role Nepal Tea Board would provide or source training, extension, technical support, R & D, and generic tea marketing. Examples of such bodies exist around the World both government funded and industry funded: the best and most appropriate features of these should be incorporated. Good examples are: The UK Tea Council (industry funded), the German Tea Council

(Industry funded), the Indian Tea Board (government and Industry funded), the Kenya Tea Development Authority (government assisted, small holder operated), the Tanzania Tea Authority (government operated but about to be privatised), and the Tea Council of Southern Africa (private sector with assistance from public bodies).

• Policies related to Manpower development

A tea research and training Centre will be established by the participation of NARC, INGOs and private sector. From the 'Tea Development Fund', small farmers, tea farmers and cooperative tea farmers will be provided fund for carrying out the different national and international training. In case of other entrepreneurs, the cost will be borne by themselves. In order to promote the manpower development, the investment on training will be relaxed for income tax provision. The technicians expanding their services will be provided training in different time. A tea research and training Centre will be established by the participation of NARC; INGOs and private sector.

From the 'Tea Development Fund', small farmers, tea farmers and cooperative tea farmers will be provided fund for carrying out the different national and international training. In case of other entrepreneurs, the cost will be borne by themselves. In order to promote the manpower development, the investment on training will be relaxed for income tax provision. The technicians expanding their services will be provided training in different time.

As such, barring the NTADB's little tea extension service provided to the smallholder, other tea estates are left on their own. Almost all the estates are found to have committed various degree of mistakes in establishment of the estates. Some mistakes are irreversible i.e. wrong location of the tea estates. While others could be termed as minor one such as practicing of faulty method of pruning. Both of these result into lower productivity/higher costs/incompetitiveness.

• Strategies to be implemented

As such, the private sector tea gardeners are not getting market and technology exposure opportunities outside Nepal. The New Tea policy should ensure exposure opportunities for private tea growers, processors and traders.

• Policies Related to the development and promotion of Auxiliary Industries

Since the nation will gain more profit from the sales and export of the value added tea in the forms of packed tea; such industries will be promoted. The customs duty on tea packing machines will be charged minimum. In order to export the Nepalese packed tea; the charge on exporting of packaging materials will be

refunded under the Duty draw back facility. The packaging industries established for the intention of tea exporting will not be charged on income tax for 5 years.

• Funding of the Board

On the control and care from the board, the following funds will be available in the "Tea Development Fund" established according to the clause 4.1.16 specified in this policy. The operation of the fund will be as per the approved guidelines. By utilizing the authority given by Tea and Coffee Development Board Act - 1992; 50 paisa per Kg from the cess from producers; 10 paisa per Kg from exporters and 50 paisa per Kg from importers.

The fund granted from different national/international organization and agencies and other sources for carrying out the development and research of tea; The fund collected from lease; Except the annual budget provided by the HMG; the board will utilize the funds from following sources to implement the board operation activity; Charges collected from the different recommendations, counseling etc.; Funds received by different tea expansion projects, which are under the board; and the funds received from other sources.

According to the National Tea and Coffee Development Act - 1992, Clause 8, sub-clause 1; necessary legal improvements provisions have been made for the inclusion in executive committees; which will be - Secretary from the Ministry of Land, Reform and Forestry; Secretary, Ministry of Agriculture and Cooperatives; Secretary, Ministry of Finance; Secretary, Ministry of Industry, Commerce and Supplies and the Governor of Nepal Rastra Bank and representatives from tea entrepreneurs representing the total tea sectors. Representative from the HMG and tea entrepreneurs have included in equiproportionate way. For the implementation of the National Tea Development Policy; an arrangement will be made to form a Task Committee by the executive committee of the board.

• Strategies to be implemented

Imposition of cess on the made tea and green leaf tea would be the major source of fund for the board for undertaking development works. The Board is authorised to receive a cess of 50 paisa per kg from the producers; 10 paisa per kg from exporters and 50 paisa per kg from importers. There is a good argument also for some public funding, at least in the first, say, fifteen years, as the industry will be a foreign exchange earner, will keep people in the rural areas, and will develop regions for Orthodox Tea and Terai for CTC tea.

Critic:

Implementation of the tea policy is the must. Implementation will not take place until they are not accepted and they will not be accepted unless the results are seen. Hence, the chicken-egg analogy grips the tea sector as well. It is against this backdrop, the new tea policy's implementation should be in a clear, consistent

and continued policy. Without this, any efforts to develop tea industry would be nothing more than day dreaming.

Some opine that the tea policy is more production oriented rather than promotion oriented and claims that the target of orthodox tea to be made 65 percent of the total tea is not achievable with the prevailing infrastructure.

The employment target of the policy is also unlikely to be achieved. The exemption of land tax and the land registration fees for the area under tea cultivation is unlikely to give a significant boost to the plantation activities. Moreover, providing interest subsidy in the priority sector lending interest tea industry is very like to be materialised.

All the policies related to tea in Nepal need to be developed within four broader aspects viz. Hills vs. Terai, types of produce (Orthodox). CTC or conversely import substitution or export promotion), size of operation (estate or our grower) and factory rules agreed upon by management and the unions located in the Outgrowers.

To sum up, own to the different nature of the industry (partly agriculture and partly industry), the sub-sector needs a separate policy package incorporating matters such as (land ceiling/or no ceiling, provision for leasing the deforested and denuded forest area), taxes on continuous import of machinery and spare parts for tea processing, blending and packing, research, training and extension for plantation, processing and marketing as well as quality control measures to safeguard the interest of the consumers. It is hoped that new opportunities and challenges are emerging after the enforcement of the National Tea Policy 2000. It is for the concerned to take the advantages of the Policy.

In the new tea policy regarding market promotion AEC and other private sectors and tea procers have been provided the lead role. As regards international lending agency, the possibility of exploring these opportunities should be assessed. The time frame to implement these activities should be spelt out clearly, i.e. short term, medium term and long term.

The Nepal Tea and Coffee Development Board must be free from the political intrigues of a government department but would have an important lobbying role for changes to governmental regulations that strangle the industry is proper development.

The country still does not have a single bush of tea planted as Nepali. So, the policy should focus on what will happen after Nepal's accession to WTO by 2004. The case with orthodox tea is more severe that CTC as CTC is for home consumption whereas the orthodox is almost 100% export oriented. The introduction of the logo that the entrepreneurs can use on their export certifying is as Nepali product should also be considered while implementing the tea policy.

Reference:

1. Niger J T Melican, tea Associates, Bed Fork, UK: **"Orthodox Tea Industry Current Status and Future Development"**, Chemonics International Consultancy Division, USA, April 1997.
2. National Tea and Coffee Development Board: **"Tea A Tea"**, (Various Issues), Kathmandu.
3. National Planning Commission, **"Ninth Plan (1997-2002)"**, National Planning Commission.
4. Agro Enterprise Centre/FNCCI, **"A Profile on Orthodox Tea of Hill Region In Nepal"**, July 1997, Kathmandu.
5. Agro Enterprise Centre/FNCCI, **"Recommendations of Consultative Meeting on Policy Constraints/Facilitation for Private Sector Involvement in Specific Commodity Subsector"**, January 1996, Kathmandu.
6. Agro Enterprise Centre/FNCCI, **"Current State Future Prospects of CTC Industry in Nepal"**, September 14, 2000, Kathmandu.
7. NTCDB, **"Tea and Coffee Newsletter"**, 2057/2058
8. NTCDB, **"National Tea Policy 2000"**, (In Nepali Version)
9. Bijeeta Shakya, **"Study on the Prospect of Orthodox Tea Business in Nepal"** A Filed work Report Submitted to Campion College, April 2000, Lalitpur.
10. Winrock International, **"Study on tea Sector Policy of Nepal: Final Report"** November 1994, Kathmandu.

कफी: कमजोरी र समाधान

नर बहादुर अम्गाई

कृषि विज्ञ

१. पेशागत तथा संस्थागत कमजोरीहरू:-

क) कफी रोप्ने ठाउँ अर्थात जमीन सम्बन्धमा:

साधारणतया कफी रोप्ने कार्यक्रम लिएर सम्पर्क राख्न आउने कृषकहरूको के मनशाय देखियो भने उनीहरू आफ्नो अन्य वाली लगाएर वांकी रहेको बांभो वसेको, कान्ता, पखेरोमा मात्र कफी रोप्ने कार्यक्रम बनाउछन् या त कसैको वसोवास शहरी क्षेत्रमा छ तर पुख्र्यौली जग्गा बांभो वसेको छ, त्यस्तो हेला भएर वसेको जग्गालाई यसो कफी रोपौं की भन्ने धारणा लिएर आउने गर्दछन्। उचित रेखदेख, मलजल नदई "आए आँप गए भटारो" जस्तो मनसायबाट कफी बिरुवा लगाइएको छ। वांभो जमिन कान्ता, पखेरोमा कफी हुन्छ तर त्यसलाई आवश्यक पर्ने उचित स्याहार सम्भार अवश्य दिनु पर्दछ तर त्यसो गरेको पाइएन जसले गर्दा बिरुवा मर्छ, या कमजोर हुन जान्छ अनि कृषकले स्वयं निर्णय गर्छ मेरो जग्गामा कफी हुदैन।

ख) पेशा व्यवसाय सम्बन्धमा:

कफी खेतीलाई प्रमुख व्यवसायको रूपमा रोप्ने नभई बैकल्पिक पेशाको रूपमा रोपिएको हुँदा त्यसतर्फ आवश्यक पर्ने उचित स्याहार सम्भारको कमी भएको छ। उदाहरणार्थ पाल्पा जिल्लाको मदन पोखरा कफीको नाउँले प्रख्यात छ।

उक्त क्षेत्रको भ्रमण करीब ३० पटक जति गरियो अधिकांश कृषकले कफी बगैचा गोडमेल गरेको देखिएन ।

ग) कृषकको धारणा:

क्षेत्रफलको बारेमा अध्ययन गर्दा कतीपय कृषकहरुले आफ्नो धेरै जग्गा धारणाले मात्र वा मोही छुट्टाउनको लागि मात्र पनि कफी विरुवा सारिदिने तर त्यसलाई उचित रेखदेख नगरिदिँदा कफीको उत्पादनमा न्हास मात्र आएको छैन कि उल्टो खेतीको बेइज्जत समेत गरिएको पनि पाइएको छ ।

घ) क्षेत्र बिस्तार कार्यमा:

कफी खेतीमा क्षेत्र बिस्तार कार्य गर्दा यसको सम्भाव्य क्षेत्रहरुको सर्भेक्षण गरि सो को सफलताको लागि आवश्यक पर्ने महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरु जस्तै वाटो घाटोको व्यवस्था (यातायात) स्रोत साधनको पर्याप्तता, बजारको व्यवस्थाको साथै बित्तिय संघ संस्थाहरु संग राम्रो समन्वय तथा सम्झौता गरि पकेट क्षेत्र निर्धारण गरि पूर्वयोजना तयार गरेर कार्य थालनी हुनु पर्नेमा सो नभई विभिन्न जिल्लाको यत्र तत्र छरिएर कार्य थालनी भएको हुँदा एकतर्फ कृषकले पाउन पर्ने प्राविधिक सहयोग समयमा पुर्‍याउन सकिएको छैन भने अर्को तर्फ उत्पादित कफीको बजार व्यवस्था मिलाउन व्यवधान उत्पन्न भईरहेको छ । यस तर्फ सम्पूर्ण कफी व्यवशायीहरु सचेत हुनु जरुरी छ र उपरोक्त समस्या समाधानार्थ यस बोर्ड वढी कृयाशील रहने छ । जसको लागी हाल बोर्डले सिन्धुपाल्चोक, सोलु, उदयपुर आदी नयां ठाउमा कफी रोपन चाहने कृषकहरुलाई पकेट क्षेत्र निर्धारण गरि कार्य थालनी गराएको छ ।

ङ) कफी क्षेत्र:

हाम्रो देशमा कफी सम्भाव्य क्षेत्रको बारेमा कुरा गर्दा यस भन्दा अगाडि नेपालको पश्चिमाञ्चल क्षेत्र र त्यसमा पनि गुल्मी र पाल्पालाई नै बढी नाम लिने गरेको पाईन्छ तर यो एकदम गलत सावित भइसकेको छ । किनकी देशका अन्य क्षेत्रहरु जस्तै माथी उल्लेख भइसकेका १६ जिल्लाहरुमा हाल कफी खेती परिक्षणको रुपमा सफल भईसकेको छ । त्यस्तै यदि सर्भेक्षण कार्यलाई व्यापकता दिन सकेको खण्डमा देशका पूर्व मेची देखी महाकाली सम्मका अनुमानित ३० देखि ३५ जिल्लामा सफलता पूर्वक कफी खेती गर्न सकिने देखिन्छ ।

प्राविधिक त्रुटीहरू र समाधानका उपायहरू

क) कफी नर्सरी:

कफी नर्सरी व्यवस्था सम्बन्धि अध्ययन गर्दा विउको छनौट देखि लिएर विरुवा तयारी अवस्था सम्म पुग्दा विविध कार्यमा त्रुटिहरू देखा परेका छन् जसको सुधार गरि गुणस्तर युक्त कफी बेना तयार गर्ने तर्फ ध्यान पुऱ्याउन अति आवश्यक छ । कफी नर्सरी राख्ने कार्य ज्यादै उच्च प्रविधियुक्त कार्य हो र जसको लागि पूर्णतयः वैज्ञानिक ढाँचावाट कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ, नर्सरीमा भएको सानो भन्दा सानो गल्तीले गर्दा विरुवाको सम्पूर्ण जीवनमा नै नराम्रो असर पार्न सक्छ । त्यसकारण उक्त प्रविधिसंग पूर्ण रुपमा परिचित दक्ष विशेषज्ञवाट सिमित कृषकहरूलाई कफी नर्सरी तालिम दिई कार्य थालनी हुनुपर्नेमा कृषकहरूले आफुखुशी नर्सरी राख्ने कार्य गरेको पाइयो । फलस्वरुप विरुवाको गुणस्तर कमसल हुनाको कारण कफी खेतीको सम्पूर्ण आवस्थामा नै प्रतिकूल असर पर्न गएको देखिएको छ । हाल कफी नर्सरीमा भइरहेका मुख्य गल्तीहरू निम्न छन् ।

१) बिउको छनौट:

बीउको लागि विरुवाको छनौट गर्दा निश्चित जातको पहिचान गरि ८ देखि २० वर्ष भित्र उमेर भएका स्वास्थ्य बोटहरूवाट निश्चित मापदण्ड बमोजिम छनौट गर्नुपर्छ तर त्यसो भएको छैन ।

२) माटोको मिश्रण:

कफी विरुवा तयार गर्ने माटो जंगलवाट ल्याएर ४ नं. को जालीद्वारा माटो चालेर ६ भाग माटो ४ भाग कम्पोष्ट र १ भाग बालुवाको मिश्रण बनाई विरुवा तयार गर्नु पर्नेमा त्यसो भएको छैन ।

३) पोलिथिन ट्यूबको आकार:

कम्सेकम कफी विरुवा तयार गर्ने पोलिथिन ट्यूबको आकार ५" x ८" हुनै पर्छ । पोलिथिन ट्यूबको साइज सकिन्छ भने ६" x ९" भए ज्यादै राम्रो ।

४) विरुवाको हार्डनिङ (Hardening)

नर्सरीको विरुवालाई वगैचामा रोप्न लैजानु भन्दा १ महिना अघि देखि क्रमशः छाप्रो हटाएर फिल्डको वातावरणमा अनुकूलता प्राप्त गर्न सक्षम बनाउनु

पर्दछ । यो कार्य पनि भएको छैन, जसले गर्दा नर्सरीमा रहदा स्वस्थ देखिएका बिरुवा पनि फिल्डमा लगेपछि मर्ने गर्दछन् ।

ख) कफी रोपण (Transplantation):

हाल रोपण गरिएका बिरुवाहरुमा सामान्यतयः निम्न बमोजिम त्रुटीहरु हुने गरेकोले सो को सुधार गर्न जरुरी छ । जस्तै -

- (क) बिरुवा रोप्दा नर्सरीमा जति भाग माटो भित्र थियो त्यती मात्र पुर्नु पर्दछ ।
- (ख) बिरुवाको जरा खाडलमा राम्ररी मिलाएर रोप्ने ता कि जरा माथी नर्फकोस ।
- (ग) बिरुवा वर्षा याममा रोप्दा पानी परिरहेकै बेला रुभदै रोप्नु हुदैन । खाडलमा पानी पस्छ र बिरुवा पहेलिन्छ ।
- (घ) बिरुवा रोपीसकेपछि फेदमा उकेरा लागेको वा खलडो परेको हुनुहुन्न ।
- (ङ) बिरुवाको मुन्टो सिधा आकास तर्फ ९० डिग्री को कोणमा हुनुपर्छ ।
- (च) रोपीसकेपछि स्याउलाको अस्थायी छाता ओढाउनु पर्दछ ।
- (छ) बिरुवालाई हावाले नहल्लाओस् भनि दुईवटा छेस्काले क्रस टेवा दिनु पर्दछ । सिचाई सुविधा भएको ठाउँमा हिउदमा (मंसीर देखि माघ सम्म) पनि बिरुवा रोप्न सकिन्छ । यसरी रोपेको बिरुवाको जरा माटोमा सेट हुने कार्य हिउंद भरिमा हुन्छ र फागुन चैत्र लागेपछि पालुवा पलाउन थाल्छ । यस्तो बिरुवा वर्षा याममा रोपेको भन्दा बढी राम्रो पाइएको छ ।

सुख्खा क्षेत्रमा कफी रोप्दा ध्यान पुर्‍याउनु पर्ने कुराहरु:

- * खाडलको गहिराई र चौडाई कमसेकम क्रमश ३' x २' को हुनुपर्छ ।
- * प्राङ्गरीक मलको मात्रा बढी हाल्नु पर्छ ।
- * छहारीका रुखहरु कफी रोप्नु भन्दा पलिहे नै हुर्काउनु पर्छ ।
- * बिरुवाको फेदमा बाक्लो छापो (Mulching) गर्नुपर्छ ।
- * चार वर्षसम्म फुलेको फूल हटाई दिनु पर्छ । पाँचौ वर्षदेखि मात्र आम्दानी लिन शुरु गर्ने ।

(ग) छहारी व्यवस्था:

कफी बगैचामा यहि नै रुख रोप्नु पर्छ भन्ने केही छैन तर छहारी बिरुवाको प्रकृतिको कुरा गर्ने हो भने यसको सवैभन्दा तलको हागा कफीको टुप्पोबाट कमसेकम ६ फीट माथी हुनु पर्दछ । बाक्लो तथा पातलो छहारी त्यस ठाउको

उचाई र सेपिलोपन मा भर पर्दछ साधारण तय २५ प्रतिशत घामको किरण छिर्न सक्ने छहारी व्यवस्था नै उत्तम मानिन्छ । १२०० मी. भन्दा बढी उचाई भएको जमिनमा पातलो छहारी चाहिन्छ । कफी बगैचाको बरीपरी वायु निरोधक (Wind break) रुखहरु लगाउदा स्वच्छ शुक्ष्म वातावरण (Micro climate) सृजना हुनाका साथै कफी बगैचामा हावाको कारणबाट हुने क्षतीबाट बचाउन सकिन्छ ।

(घ) बगैचा सम्भार :

कफी कृषकहरुले गोडमेल तर्फ त्यती ध्यान पुऱ्याएको देखिदैन । गोडमेल कार्य माटोको उर्वरापन कायम राख्नको लागी सिधै महत्व राख्दछ । बगैचा सम्भार कार्यमा छापो राख्ने (Mulching) कार्यपनि महत्वपुर्ण छ । तर मल्चीङ्ग गर्दाप्रायः कृषकहरुले बिरुवाको फेदमा नै छुवाएको पाईयो, यसो गर्दा बिरुवाको जरामा हावाको आवत जावत कार्यमा बाधा पर्न गई बिरुवाको फेद गुम्सिन सक्छ ।

(ङ) मलश्रावः

आधुनिक जैविक प्रविधिमा प्राङ्गरीक मलको नै सम्पूर्ण भूमीका रहन्छ, त्यसैले कफी कृषकहरुले कम्पोष्ट प्रविधिसंग बढी परिचित हुन पर्दछ । सुख्खा क्षेत्रमा र बढी बलौटे माटोमा तुलनात्मक रुपमा बढी मात्रामा कम्पोष्ट वा गोठेमल प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

(च) अन्तरबाली (Intercropping)

कफी बगैचामा अन्य बालीहरु लगादा कफी बिरुवालाई पनि प्रत्यक्ष रुपमा मलजल गोडमेल आदी कार्यमा सहयोग पुगिरहेको हुन्छ र यसरी लगाईएका अन्तरबाली बाट थप आम्दानी लिन सकिने कुरा कृषकहरुलाई थाहा हुंदा पनि व्यवहारिक रुपमा भने त्यति गरेको पाईएको छैन । यसरी अन्तर बाली लगाउंदा दलहन जातका बालीलाई प्राथमिकता दिनु राम्रो हुन्छ ।

(छ) रोग/किरा नियन्त्रणः

कृषकहरुको अहिले सम्मको सोचाइमा जब रोग/किराले आक्रमण गर्न थालेर हानी पुऱ्याउन थाल्दछ तब मात्र नियन्त्रणका लागी दौडधुप गर्ने बानी बसेको छ । वास्तवमा कसैले पनि रोग/किरा नियन्त्रणको लागी समयमै सचेत भई औषधीको व्यवस्था गर्ने बानी नबसालेको र निश्चित कार्यतालीका बमोजिम सावधानिका प्रकृयाहरु लागु नगरेको कारण रोग/किराबाट कफी खेतमा क्षती पुग्न गएको देखिन्छ ।

३. विविधः

कफी उद्योगमा प्रयोग हुने शब्दवली

१. रेड चेरी (Red cherry)- वोटमा पाकेको वोक्रा सहितको भर्खरै टिपीएको कफी दाना ।
  २. सुख्खा चेरी (Dry cherry)- रातो वोक्रा सहित १५ देखि १७ दिन सम्म घाममा राम्रो सँग सुकाईएको कफी दाना ।
  ३. प्लान्टेशन कफी वा पार्चमेन्ट (Plantation or Parchment Coffee)- बाहिरको रातो वोक्रा (Red Pulp) हटाईएको तर भित्रको खोस्टा (Seed Coat) भएको कफी दाना
  ४. ग्रीन बिन वा क्लीन बिन (Green or Clean Bean)- भित्रको खोस्टा (Seed Coat) समेत हटाईएको कफी फक्लेटा (Bean)
  ५. भुटेको कफी (Roasted bean)- ग्राहकको चाहना अनुरूप कफीलाई बढि तितो हुने गरी वा कम तितो हुने गरी भुटिन्छ । सामान्यतया ४८५ डिग्री देखि ४९५ डिग्री फरेन्हाईट सम्म कफी भुटिन्छ ।
  ६. कफीको धुलो (Coffee Dust)- ज्यादै मसिनो खरानी जस्तो धुलो हुने गरी हुदैन । राम्रो कफी चिनीको मसिनो दाना जस्तो हुनुपर्छ ।
४. प्रशोधनमा पाईएको परिक्षण अनुपात
- १०० के.जी. रेड चेरी बराबर ४६ के.जी. सुख्खा चेरी ।
४६ के.जी. सुख्खा चेरी बराबर २४ के.जी. पार्चमेन्ट कफी ।
२४ के.जी. पार्चमेन्ट कफी बराबर १८ के.जी. भुटेको कफी ।
१८ के.जी. भुटेको कफी बराबर १७ के.जी. धुलो ।
जस अनुसार ६:१ को अनुपात हुन आउँछ ।

लेखक परिचयः लेखक राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्डको कृषि विज्ञ हुनुहुन्छ ।

कफी नेपाल

कृष्ण प्रसाद पाठक

सल्लाहकार

नेपाल कफी व्यवसायी संघ केन्द्रीय समिति

१. परिचय

यो संसारमा साधुसन्तहरूले समाजलाई कफी दिएका हुन् । गुल्मीको सिद्धेश्वर गुफाबाट पं. धनश्याम अर्यालले सत्सङ्ग गर्न जाँदा हिरा गिरीसँग सल्लाह गरी आँपचौरमा ल्याएपछि पराशर खरालले पेशागत आधारमा नर्सरी स्थापना गरी समाजमा विस्तार गरे । श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव बाट आँपचौरलाई कफीको तीर्थस्थल बनाउन प्रोत्साहन बक्स्यो । २०४० सालमा १७ वटा जिल्लामा कफीका विरुवा पुर्‍याइयो । ऋणको व्याजमा आपूर्ति गर्न सम्भव बनाइयो । एउटा कफी मीलको स्थापना गरी स्थानीय बजारमा आपूर्ति गर्न सम्भव बनाइयो । साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेडलाई निर्यातगर्ने जिम्मा दिए अनुसार ०५१/५२ तिर लगातार ३ वर्ष सम्म नेदरल्याण्डमा निर्यात पनि गरियो । २०४६ साल पछि कफी फडानी गरियो र २०५२ देखि कफी फेरी लगाउन थालिएको छ । आज कफी प्रति किसानहरुमा गम्भिर रुचि जागेको छ । यो कफीको कथा आज पनि जिवित छ र वर्तमान सवैको लागि चाख लाग्दो छ ।

२. पेशागत संस्थाको विकास हुन पाएन

शुरुआतमा कफीको प्रवर्द्धन गर्न सहयोग गरियो । त्यसबेला एउटा पनि व्यक्तिलाई कफी बैधानिक बनाईएन । रुचिहुने कृषि प्राविधिकहरुलाई तालीम दिइयो । श्री ५ को सरकारमा जागीर खाने कर्मचारीहरुमा संस्थाको हित प्रवर्द्धन भन्दा व्यक्तिगत प्रयासबाट माथिल्लो ओहदामा जागीरको जिम्मेवारी प्रवर्द्धन (प्रमोशन शब्द नेपाली बनी सक्यो) गर्ने परम्पराले गर्दा कर्मचारीहरुमा ग्राहक (जनता) मुखी बनेर काम नगर्ने, केन्द्रमुखी बनेर काम गर्ने (सैनिक या तानाशाही शासन प्रतिको इमान्दारी) परम्परा अनुसार प्रशिक्षित प्राविधिकहरु कफी क्षेत्रबाट अन्यत्र लगिए/गाए । चिया विकास बोर्ड बनाउँदा “तथा कफी” शब्द थपियो । कुनै विज्ञ बोर्डमा रहेनन् । २०५० सालपछि राजनैतिक नियुक्तिको परम्पराले बोर्डको

क्षमतामा नै चोट पुर्‍याईयो । अहिले सम्म कफीको लागी काम गर्ने पेशागत संस्था छैन ।

३. प्राथमिकताक्रमको शिकार भई राख्नु पर्‍यो

२०४६ सालमा प्रजातन्त्र आएपछि व्याजमा अनुदानको कटौती भयो । पेशागत संस्थाको अभावमा रोग किरा नियन्त्रण, खेती ब्यवस्थापन तथा बजारीकरण व्यवस्थामा कुनै सहयोग नपुग्दा कफी फडानी हुन थाल्यो । राम्रो पहुँच भएका पराशर खरालले सरकारका मन्त्रीहरुलाई भेट्दा मन्त्रीहरुको व्यक्तिगत रुचि हुँदा हुँदै पनि योजनाका प्राथमिकतामा नपरेको हुँदा केहीगर्न नसक्ने असमर्थता व्यक्त गरेको कुरा खराल तीतो कटु व्यक्त गर्नुहुन्छ । यस हिसाबवाट योजनाको प्राथमिकतामा पर्न ५-१० वर्ष पर्खनु पर्नेछ ।

राजनैतिक नेतृत्वले आर्थिक, जन जिविका तथा वातावरण जस्ता पक्षमा आफ्नै कुनै हैसियत मन्त्री हुँदा पनि देखाउन नसक्ने हो भने राजनैतिक नेतृत्वले सत्तामा पुगेपछि आफ्नो मान्छेलाई जागीर खुवाउने, ठेक्का पट्टा दिलाउने र सर्वसाधारणलाई अस्पष्ट तथा दीर्घकालीन प्रभाव नपार्ने खालका आश्वासन दिने र योजनाको दृष्टिले स्पष्ट रुपमा प्राथमिकतामा नपर्ने हो भने नेतृत्वमा राजनैतिक प्रतिबद्धताको विकास कसरी हुने, जन विश्वास कसरी प्राप्त गर्ने र नेतृत्व र राजनैतिक प्रतिबद्धतालाई राष्ट्रिय स्वाभिमान साथ एक स्पष्ट दिशा तर्फ लाने दिन कहिले आउँछ यो कुरा कफीले पनि कती पर्खनु पर्ने हो स्पष्ट छैन । कृषि क्षेत्रको पेशागत व्यवशायिकता साथ बजारीकरण गर्न राष्ट्रिय संरचनामा केही व्यवस्था (Macro-economic manipulations) गर्दैमा तत्काल असर पर्दैन । उद्यम तथा सेवा क्षेत्रले जस्तो तत्काल फाईदा उठाउन हाम्रो समाजका वास्तविक आफै काम गर्ने किसानको वर्गले सक्दैन । यो वर्गले तत्काल सरकारलाई दवाव दिन पनि सक्दैन । यो वर्गमा उत्साह तथा निराशा मात्र देखिन सक्दछ । यो उत्साह सरकारको सर्वाधिक महत्वपूर्ण शक्ति हो र यो निराशा पनि सर्वाधिक महत्वको खतरा सावित हुन्छ ।

कृषि क्षेत्रको पेशागत व्यावशायिकताका साथ बजारीकरण गर्ने कार्य बृहत् अर्थशास्त्रीय तालमेल (Macro-economic manipulations) ले मात्र सम्भव छैन । यसको लागि सामाजिक-व्यवस्थापकीय प्रणालीको स्थापना र प्रवर्द्धन गर्नु

पदर्छ । यो काम योजनाको प्राथमिकतामा परेर पनि तत्काल जस पाउन सजिलो हुदैछ । तसर्थ कृषिको वजारीकरण प्रकृत्यालाई शुरुवात देखि नै निरन्तरता दिई एकीकृत रुपमा विकास गर्दै लैजानु पर्दछ । किसानको व्यक्तिगत जीवनका श्रोत र सम्भाव्यताहरु सामाजिक संस्थाको विकास र यस्ता संस्थाका श्रोत र सम्भाव्यताहरुलाई शुक्ष्म तथा बृहत् अर्थशास्त्रीय विकासको दृष्टिले व्याख्या गरी प्रवर्द्धन गरिनु पर्छ ।

४. आशिक प्रवर्द्धनको यात्रा

कफीको विस्तार शुरुमा आय आर्जनको दृष्टिले महत्वपूर्ण खेतीको रुपमा विभिन्न दातृ संस्थाको सहयोगमा सञ्चालित परियोजनाहरुले गर्दै आएका छन् । अहिले वातावरण र गरीबीको प्राथमिकतामा कफी पर्न सक्छ । एकीकृत रुपमा व्यापारिक स्तरमा विकास गर्न कफीले सहयोग पाएको छैन । व्यापारी विशेषको सिफारिसमा कृषि उद्यमकेन्द्रले गरेको सहयोगले नमूनाको रुपमा लिन सक्ने नसक्ने कुरामा केही समय कुनै पर्नेछ ।

एकीकृत रुपमा जाने हो भने कफीलाई कुनै ठूलो लगानी नभई नहुने अवस्था छैन । शुरुमा २ करोडको राष्ट्रिय लगानीले आगामी ८ वर्ष भित्र १ अरब ५० करोडको राष्ट्रिय कफी उद्योगको स्थापना हुन्छ । किसानको स्तरमा २ लाख ७५ हजारको व्यक्तिगत स्तरको लगानीले १९ रोपनी (१ हेक्टर) जग्गावाट ३ परिवारलाई जिबिका, साथ आगामी ११ वर्षमा १२० हजार आजको मूल्यमा (NPV) नाफा हुन्छ र ११ वर्ष पछि किसानको जग्गामा ६४०००० बराबरको थप मूल्य कायम रहन्छ । आज लगानी गर्ने अवसर नपाएको कारण बढ्दो मौद्रिक तरलतालाई हाम्रा पाखा र पाखुराको रुपमा रहेका श्रोत साधनको परिचालन गर्न लगानी गर्न सर्वाधिक रुपमा सुरक्षित लगानी हुन सक्छ । यसको लागि आवश्यक प्रणालीको विकास गर्नु आवश्यक छ । यस क्षेत्रको आन्तरिक लाभको दर खेती प्रणाली अनुसार १८ देखि २४ प्रतिशत रहेको छ ।

एकीकृत प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गर्ने हो र कर्मचारीहरुलाई उत्पादकत्व तर्फ आवद्ध हुने प्रोत्साहन गर्ने हो भने हरेक जिल्लामा ३-४ जना कृषि विज्ञ ५० जनाको औपतमा कृषि प्राविधिक प्राविधिक सहायकहरुको परिचालन गर्न सकिन्छ । यो संख्या आगामी एक दशकको लागि पर्याप्त छ ।

५. व्यावसायिक नैतिकताको विकास हुन जरुरी छ

व्यापार तथा व्यवसाय सामाजिक रूपमा अनैतिक काम होइन । यो त जन जीविकाको आधार हो । कसैलाई लुटेर, ठगेर, चोरेर, भ्रष्टाचार गरेर, अख्तियारको दुरुपयोग गरेर मात्र सम्पन्न बन्न सकिन्छ भन्ने सोचाई विद्याभ्यास गर्नु पर्ने धान भुटेर लावा खानु जत्तिकै हो भन्ने कुरा समाजमा क्षीण भएर गई रहेछ । यो क्रम रोकिने र आपसी समन्वय र सहकार्यबाट सबैले सँगै जित्ने र लाभान्वित हुने अवस्थाको सिर्जना गर्ने संस्कार लाई नामेट गरेर विश्वासको वातावरण नबने सम्म उत्पादनशील सामाजिक व्यवस्थापकीय प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्न सकिन्न । यसको लागि ट्राफिकको भूमिका खेल्ने सरकार तथा संस्थाहरुले अगुवाई लिनु पर्छ ।

६. पेशागत व्यावसायिकताको अभाव

किसानसँग रहेको सीप, पाखा, बनस्पति, पशुपंक्षी, पैसा, हावापानी, सामाजिक व्यवस्था उपलब्ध पूर्वाधार सुविधाहरुलाई बजार अनुकूल परिचालन गर्न संस्थागत संस्कृति (Corporate Culture) विकास गर्न स्थानीय नेतृत्वलाई प्रोत्साहन गर्ने परम्पराको विकास गरेर मात्र नेपाली अर्थ व्यवस्थालाई स्पष्ट दिशा दिन सकिन्छ ।

नेपालको कफी अन्तरराष्ट्रिय बजारमा राम्रोसँग स्थापित हुने सम्भावना छ । कफी सँग फलफुल खेती, पशुपालन र जडीबुटी खेती गर्दा बजारको उतार चढावबाट ठूलो चोट नपुग्ने, अन्तरवालीबाट आत्मनिर्भरताको प्रवर्द्धन हुने र स्थानीय श्रोतको परिचालनमा सर्वाधिक रूपमा स्थानीय समुदायको योगदान हुने हुँदा विश्व बजार संगठनको विशेष व्यवस्था अनुसार उदार व्यापार अगुवाईको फाईदा नेपालले लिन सक्छ । यसको साथै वातावरण, गरीबी निवारण, जमीनको हैसियतको विकास साथै पेशागत व्यावसायिकताको स्तरमा नेपाल विश्व बजारमा स्थापित गराउन सक्ने कफीको अर्को पर्याय बस्तु अरु छैन ।

७. आवश्यक होशियारी

नेपालको यो सम्भाव्यताको पछाडी आउन सक्ने खतराहरुलाई मनन गर्नु आवश्यक छ । गुणस्तर, ग्रेड, पेशागत खेती व्यवस्थापन, सामग्री आपूर्ति व्यवस्था वित्तिय व्यवस्था तथा प्रविधि विकास, बजार प्रवर्द्धन गरिएन भने नेपालको नेतृत्व,

व्यवस्थापकीय क्षमता माथि प्रश्न चिन्ह लाग्ने गरी प्रत्युत्पादक हुने कुरामा शुरु देखि नै सचेत हुन जरुरी छ ।

८. यस परिप्रेक्षमा नेपाल कफी व्यवशायी संघ

यस परिप्रेक्षमा नेपाल कफी व्यवशायी संघले विगत ३ वर्ष यता यस क्षेत्रका किसानहरुको उत्साहका आकलन गरेको छ । यस संगठनले मानव श्रोत विकास र कफीको वजारीकरण क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गरेको छ । यो संस्थाको व्यावशायिक पूर्वाधारको रुपमा संरचना विकास गरेर कफीलाई पेशागत व्यावशायिकताको आधारमा विश्व बजारमा स्थापित गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सहयोग गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नु यो संघको लागि वर्तमान चुनौती रहेको छ । यसको लागि यो संघले सुदृढ कफी बोर्डको व्यवस्था साथ उत्पादनशील संस्थागत संस्कृतिको विकास गर्न संवद्ध निकायबाट आवश्यक समन्वय तथा सहकार्यको अपेक्षा गर्दछ ।

"ग्रामीण अर्थ व्यवस्थामा पेशागत व्यावशायिक उत्कृष्टताको विकास गरौं"

चिया बालिका लागि माटोको पि एच

माधव प्रसाद घिमिरे

चिया बिरुवा यस्तो किसिमको माटोमा मौलाउछ जहाँ माटोको प्रतिक्रियामा अम्लियपन पाइन्छ । माटो अम्लिय अथवा क्षारिय कस्तो छ भनी पहिचानका लागि माटोको पि.एच (Soil PH) नापद्वारा पत्ता लगाइन्छ । माटोको पि.एच को नाप ० देखि १४ सम्म हुन्छ । ० देखि ७ सम्मको माटोको पि.एच को नापलाई अम्लिय माटो र ७ देखि १४ सम्मको पि.एच नापको माटोलाई क्षारिय माटो भनिन्छ भने ७ लाई तटस्थ माटो भन्ने गरिन्छ । जब माटोको पि.एच को मान ७ बाट घट्दै जान्छ तब माटोको अम्लिय पना बढ्दै छ भन्ने जान्नु पर्छ भने माटोको पि.एच को मान ७ बाट घट्दै जान्छ भने त्यस अस्वस्थामा माटोको क्षारिय पना बढ्दै छ भन्ने कुरा जान्नु पर्ने हुन्छ । माटोको पि.एच. भनेको के हो सो सम्बन्धि जानकारी लिन जिज्ञाशा राख्नु स्वाभाविकै हो । यसको परिभाषा हुन्छ “माटोको अम्लियपना र क्षारियपना छुट्याउने एकाईलाई माटोको पि.एच भनिन्छ” र यो कसरी पत्ता लगाउने सो सम्बन्धि जानकारी गराउने जमर्को क्रमशः गरिएको छ ।

माटोको नमूना लिने तरिका (Method of Soil Sampling) :-

माटोको पि.एच. को नाप पत्ता लगाउनका लागि माटोको नमूना चिया रोपण गरिने सम्भाव्य क्षेत्रबाट संकलनगरि माटो परिक्षण प्रयोगशालामा पठाउन आवश्यक पर्दछ । माटोको नमूना संकलन गर्दा ०-९” सम्मको माथिल्लो सतहको माटो (Top-Soil) छुट्टै र ९”-१८” सम्मको तल्लो सतहको (Sub-soil) माटो छुट्टै राखि छुट्टै-छुट्टै जाँच गराउनु पर्ने हुन्छ । माटोको नमूना निकाल्दा २.५ से.मी. को वर्मा (Auger) को

मदतबाट सर्व प्रथम जमिनको सतह देखि ९" गहिराइ सम्मको माटो कुनै पनि तहको नछुट्याई निकाल्ने र त्यसलाई मजबुत पोलिथिन भोलामा राख्ने । तत्पश्चात ९" देखि १८" सम्मको माटो जसलाई तल्लो सतहको माटो भन्ने गरिन्छ त्यसलाई निकाली छुट्टै पोलिथिन भोलामा राख्ने । उपरोक्त बमोजिम एकठाउँ बाट माटोको नमूना निकाल्ने कार्य सम्पन्न भएपछि सोहि तरिका अवलम्बन गरि प्रति हेक्टर क्षेत्रबाट करिब १० ठाउँबाट माटोको नमूना लिने कार्य गर्नु पर्दछ । एक हेक्टर क्षेत्रको १० ठाउँबाट लिइएको माटोको नमूना माथिल्लो सतहको (Top soil) अथवा ०"-९"सम्मको माटो एउटै पोलिथिन भोलामा राख्ने र तल्लो सतहको माटो (Sub-Soil) अथवा ९"-१८" सम्मको माटो सबै अर्को पोलिथिन भोलामा राख्न भुल्नु हुँदैन ।

माटोको नमूना तयारी गर्ने तरिका (Method for preparing of Soil Sample):-

माटोको नमूना संकलन गर्ने कार्य सम्पन्न भए पश्चात उक्त दुवै पोलिथिन भोलाको माटो लिई आफ्नो निवास स्थान वा छाँयाको व्यवस्था भएको ठाउँमा ल्याई सफा सुग्घर र कुनै पनि रासायनिक पदार्थबाट मुक्त भएको सिमेन्टेड भुईँमा वा सफा पोलिथिन सिटमा माथिल्लो सतहको माटो र तल्लो सतहको माटो नमिसाई छुट्टै छुट्टै फिजाउने र त्यहाँ भएका अनावश्यक चिजहरु जस्तै काठको टुक्रा, जरा, ढुङ्गा आदी सबै टिपेर फ्याक्ने र माटोलाई डल्ला भए फुटाएर मसिनो बनाएर छाँयामा सुकाउने । माटो राम्रो संग सुकेपछि दुवै सतहको माटोलाई भिन्दा भिन्दै सानो भागमा विभाजन गर्दै जाने । उक्त कार्य गर्दा माटोलाई वर्गाकार अथवा आयतकार आकारमा भुईँमा फिजाई त्यसलाई ४ भागमा विभाजन गर्ने र आम्ने साम्नेको दुई भाग फ्याक्ने र अर्को आम्ने-साम्नेको दुई भाग पुन राम्रो संग मिलाउने र माथिकै तरिका अवलम्बन गरि दुई भाग राख्ने र दुई भाग फ्याकदै जाने जब सम्म माटो ५००-७५० ग्राम हुँदैन तब सम्म सानो भागमा विभाजन गर्दै जानु पर्दछ । जब माटो ५००-७५० ग्राम जति हुन्छ त्यस पछि बलियो पोलिथिन भोलामा दुवै सतहको माटो छुट्टा छुट्टै राखि निम्न कुराहरुको परीक्षणका लागि उक्त माटो जाँच गर्ने प्रयोगशालामा पठाउनु पर्दछ ।

नर्सरीका लागि :- माटोको पि.एच. र त्यन्द्रे जुका (Eelworm) त्यान्द्रे जुकालाई नेमाटोड पनि भनिन्छ । जुन विरुवाको जरामा परजिवी भई बाँच्छ र शक्तिशाली सुक्ष्म दर्शन यन्त्रबाट मात्र देख्न सकिन्छ ।

चिया रोपणका लागि :- माटोको पि.एच. प्राङ्गारिक पदार्थ, नाइट्रोजन, फस्फोरस, पोट्यास, जिङ्क, म्याग्नेसियम आदी ।

समस्या ग्रस्त क्षेत्रका लागि :- नाईट्रोजन, फस्फोरस, पोटास, दोश्रो श्रेणिका तत्वहरु र जिङ्ग माटो जाँचका लागि पठाइने प्रत्येक नमूनाका लागि छुट्टा छुट्टै उक्त नमूना सम्बन्धित जानकारी दिने पत्र व्यवस्थित रुपमा संगै पठाउनु पर्दछ । तर उक्त नमूना सम्बन्धित जानकारी दिन पत्रे माटोको नमूनाका साथ कदापी राख्नु हुदैन र पोलिथिन भोलाको बाहिर पट्टी संगै बाधेर पठाउनु पर्दछ । माटो सम्बन्धित जानकारी गराउने पत्रमा निम्न कुराहरु उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ ।

- चिया कमानको नाम (Name of the Estate)
- शाखाको नाम (Name of the Devision)
- नमूना निकालिएको गहिराई (Depth of Sampling)
- नमूना संकलन गरेको मिति (Date of Collection)
- माटो जाँचको उद्देश्य (Object of soil Testing)

माटोको नमूना संकलन गर्दा ध्यान पुर्‍याउनु पर्ने कुराहरु (Points to be consider while Taking Soil Sample)

माटो जाँचको लागि माटोको नमूना संकलन गर्दा निम्न कुराहरुमा ध्यान पुर्‍याउनु पर्दछ ।

- वाटोको नजिकबाट माटोको नमूना संकलन नगर्ने ।
- श्रमिकहरुको धुरा छेउबाट नमूना संकलन नगर्ने ।
- गाईवस्तु बाँधेको गोठको नजिकबाट माटोको नमूना नलिने ।
- छायाँदार रुखहरुको मुनीबाट नमूना संकलन नगर्ने ।
- कम्पोष्ट मल बनाइएको खाडल वा खाडलको नजिकबाट माटोको नमूना नलिने ।
- धाप, दह, दलदल र सिमसार ठाउँबाट माटोको नमूना संकलन नगर्ने ।
- भूक्षय भएको क्षेत्रबाट माटोको नमूना संकलन नगर्ने ।
- माटोको नमूना संकलन गर्दा लक्षित सम्पूर्ण क्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने गरी टेडोमेडो किसिमबाट माटोको नमूना लिने ।

माटोको नमूना संकलन गर्ने समय (Time for Collection of Soil Sample):-

माटोको नमूना संकलन प्राय हिउदको समयमा गर्ने गरिन्छ । यदि माटोको पि.एच. र विलवार्म (Eelworm) मात्र जाँच गर्ने उद्देश्य छ भने मल प्रयोग भएको २-३ महिना

अगाडी वा पछाडी बाह्रै महिना जुनसुकै समयमा पनि माटोको नमूना संकलन गर्न सकिन्छ । तर माटोमा पोषक तत्वहरु के कति मात्रमा छन र सो सम्बन्धि माटोको जाँच गरिदै छ भने माटोको नमूना श्रावण १५ देखि असोज १५ सम्म संकलन गर्नुपर्दछ ।

चिया बालिका लागि उचित माटोको पि.एच. :-

चिया बालिका लागि उपयुक्त माटोको पि.एच. ४.५ देखि ५.५ मानिन्छ । किनभने चिया बालिको वृद्धि र विकास उपरोक्त रेन्जमा राम्रो हुन्छ । विश्वमा चिया खेती गरिएको माटोको चर्चा गर्ने हो भने ६.२ देखि ४.० सम्म माटोको पि.एच. पनि भेटिन्छ । केही चाइनिज किसिमका चियाका बिरुवाहरु माटोको पि.एच. मान तटस्थ (Neutral) भएको ठाउँमा पनि बाचिरहेका छन् । तर बिरुवाको स्वस्थकर वृद्धिका लागि माटोको पि.एच. मान अधिकतम वा माथिल्लो सिमा ६.२ को नजिकै (Around) हुनु पर्दछ । तर माटोको पि.एच. को न्यूनतम अम्लिय पना यति हुनु पर्दछ भनि राम्रो संग परिभाषित नगरिएता पनि चिया बालिको स्वस्थकर वृद्धिका लागि पि.एच. मान ४.० भन्दा बढि भएमा साधारण तथा चिया वालिले स्वीकार गर्छ । चिया खेती गरिएको माटो असाध्यै बढि अम्लिय भएमा अनुपयुक्त मात्र नभई यो बढि हानिकारक पनि हुन्छ ।

अम्लिय माटोको उत्पत्ति (Formation of Acid Soil) :-

चिया खेती गरिएको माटोमा विभिन्न तरिकाबाट अम्लिय माटोको सिर्जना हुन्छ । खास गरेर निम्न प्रकृयाद्वारा अम्लिय माटोको उत्पत्ति भएको पाइन्छ ।

- वर्षातको समयमा भस्म (Base) जस्तै क्याल्सियम, म्याग्नेसियम, पोटासियम र सोडियम आदी क्याट आयोन तत्वहरु जमिनको तल्लो सतहमा (Leaching) पुगनाले अम्लिय माटो बन्न जान्छ । उक्त प्रकृयाद्वारा प्रति वर्ष प्रति हेक्टर १२५-१००० के.जी. क्याल्सियम कार्बोनेट (CaCO_3) न्हास हुन जान्छ ।
- नाइट्रोजन मलको प्रयोगबाट पनि अम्लिय माटोको उत्पत्ती हुन जान्छ । उपरोक्त मलको प्रयोबाट प्रति हेक्टर प्रति वर्ष १२५०-२५०० के.जी. क्याल्सियम कार्बोनेट ह्रास हुन जान्छ ।
- पोटासियम युक्त मलको प्रयोबाट वार्षिक रुपमा प्रति हेक्टर ६५०-१२५० के.जी. क्याल्सियम कार्बोनेट (CaCO_3) माटोमा घट्ने गर्छ र अम्लिय माटोको सिर्जना हुन्छ ।
- प्राङ्गारिक पदार्थको विच्छेदन वा पृथक्करण (Decomposition) हुँदा अम्लिय माटो बन्न जान्छ ।

उच्च अम्लिय माटोको प्रभावहरु (High Soil Acidity Influences):-

चिया बालि अम्लिय माटोमा राम्रो संग फस्टाउछ अथवा मौलाउछ भन्ने कुरा पूर्व चर्चा परिचा भैसेको छ । तर माटोमा अम्लिय पना उपयुक्त भन्दा बढी भएमा निम्न प्रभावहरु पर्न जान्छ ।

माटोको भौतिक गुण (Physical Properties of soil):-

- माटो कडापनको हुनु ।
- माटोको क्षयीकरण संग्रालीनु ।
- माटोमा पानीको निकास र हावाको आवत जावत अनुपयुक्त हुनु ।
- माटोको पानी संचित गर्ने क्षमतामा त्रस हुनु ।
- क्ले (Clay) मिनेरलको खनीज ब्रेक डाउन हुनु आदि ।

माटोको रासायनिक गुणमा (Chemical properties of soil) :-

- खाद्य तत्वहरुको प्राप्यता घट्छ ।
- खाद्य तत्वहरुको संचित गर्ने क्षमता अनुपयुक्त हुन्छ ।
- फलाम (Iron) र आल्मुनियम धातुको विषाक्तता वा अन्तर्विषयुक्त हुन्छ ।

माटोको जैविक गुण (Biological Properties of soil):-

माटोमा भएका फाइदा दिने सुक्ष्म जिवानुहरुको गतिविधी तथा क्रियाकलाप घट्न जान्छ र हानिकारक सुक्ष्म जिवानुहरुको क्रियाकलापमा बृद्धि हुन जान्छ ।

पि.एच. कम भएको माटोको सुधार (Correction of Low Soil pH.) :-

माटोको पि.एच. कम भएको माटो अथवा अम्लिय माटोको सुधारका लागि डोलोमाइट चुना (Dolomite Lime) प्रयोग गर्नु पर्दछ । डोलोमाइट के कति मात्रा प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा माटो जाँचको आधारभूत तथ्यहरुमा भर पर्दछ । यदि माटोको पि.एच. को तह उपयुक्त छ भने डोलोमाइट चुना प्रयोग गर्न आवश्यक देखिदैन ।

चुनाको प्रकार (Forms of Lime):-

चुना विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । यस लेखकलाई जानकारी भए अनुसार चार प्रकारको चुना निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

- कृषि चुन (Agricultural Lime, CaCO_3)
- डोलोमाइटिक चुना (Dolomite lime, Ca Mg CO_3)

- वलेको चुना (Burnt Lime, Cao)
- पानि हालेर पकाएको चुना (Slaked lime, Ca(OH)₂)

विभिन्न प्रकारका चुना सम्बन्धि जानकारी भएता पनि कुन चुना उपयुक्त हुन्छ र किन भन्ने सम्बन्धि हामीमा जानकारी नभएमा कहिले काही अनावश्यक खर्च र ठूलो नोक्सानी हुन सक्छ। त्यसकारण प्रति एकाई मूल्य कम, चिया वालीलाई विपालु नहुने, विस्तारै कार्यगर्ने, ताप (Heat) ननिक्लने, छर्नलाई सजिलो र पानी सोस्न नालने किसिमको चुना उपयुक्त मानिन्छ। र चिया वालिका माथिका चुना मध्ये सबै भन्दा उपयुक्त डोलोमाइटिक चुना (Dolomitic Lime) मानिन्छ।

वर्द्धि अम्लिय माटो अथवा कम पि.एच. भएको माटोको सुधारका लागि तालिका नं. १ अनुसार डोलोमाइट चुना (Dolomite Lime) प्रयोग गर्न आवश्यक पर्दछ।

तालिका नं. १

अम्लिय माटोको अथवा कम पि.एच. भएको माटोको सुधार (Correction of Low soil pH):-

क्र.सं.	माटोको पि.एच.	सुधार गर्ने उपाय
१.	४.५ भन्दा कम	डोलोमाइट चुना २ टन प्रति हेक्टरका दरले हिउँदको समयमा माटोमा छरी प्रयोग गर्ने र कुनै औजारको मद्दतले यसलाई माटोमा राम्रो संग मिसाउने।
२.	४.५१ देखि ४.६५	डोलोमाइट चुना प्रति हेक्टर १ टनका दरले माथि १ नं. को तरिकाद्वारा प्रयोग गर्ने।
३.	४.६६ देखि ५.६०	कुनै पनि रासायनिक विधिद्वारा सुधार आवश्यक नपर्ने।

चुना प्रयोग गर्ने समय (Time of lime Application):-

चुनाको प्रायोग चिया विरुवाको काँट छाँट गर्नु भन्दा पहिले प्रयोग गर्नु पर्दछ। यसको प्रयोगले माटोमा भएका सूक्ष्म जिवाणुहरूका कृयाकलापमा वृद्धि, उत्तेजना र काँटछाट गरिएका हाँगा विगाहरू छिट्टो सड्न सहयोग गर्दछ।

चुनाको प्रयोग गर्ने तरिका (Methods of Lime Application):-

चुनाको प्रयोग गर्दा जमिनको सतहमा समान रुपले छर्नु पर्दछ। चुना र मलको प्रयोगको अन्तराल ४ देखि ६ हप्ता हुनु आवश्यक छ। जसले गर्दा माटोमा प्रयोग भएको नाइट्रोजन युक्त मलको नोक्सान हुनबाट बचाउदछ।

चुनाप्रयोगको फाईदाहरू (Advantages for application of Lime) :-

- माटोको बनावट (Structure) राम्रो बन्छ ।
- प्रयोग गरिएका खाद्य तत्वहरूको प्रभावकारिता बढ्न जान्छ ।
- सुक्ष्म जिवानुहरूको चहलपहलमा वृद्धि गराउँछ ।
- उत्पादनमा १०-१५ प्रतिशत सम्म वृद्धि हुन सक्दछ । तर यो शुरूको अवस्थाको माटोको पि.एच. मा भर पर्दछ ।

उच्च पि.एच. भएको माटोको सुधार (Correction of High soil pH)

माटोको उच्च पि.एच. मा गहुँ (*Triticum aestivum* L.6), मकै (*Zea Mays* L.) ५.५ देखि ७, जुनेलो (*Sorghum bicolor* L. Moerich) ६-८.५, बाजरा (*Pennisetum typhoides* L.) ७ आदि वालीहरू राम्रो संग फस्टाउन सक्छन् भने चिया वालीका लागि माटोको पि.एच. उच्च छ भने त्यसलाई कम गराई उपयुक्त तहमा ल्याउन आवश्यक पर्दछ । यदी माटोको पि.एच. ५.६१ देखि ५.८० सम्म छ भने माटोको पि.एच. कम गराउन पाइराइट्स (Pyrites) अथवा आल्युमिनियम सल्फेट २ टन प्रति हेक्टरका दरले प्रयोग गर्न सकिन्छ । पाइराइट्स प्रयोग गर्दा समान किसिमबाट जमिनको सतहमा छर्ने र यसलाई वायुमण्डलमा भएको अक्सिजनसंग मिलाउनका लागि १५ दिन सम्म त्यसै छोड्ने र त्यसपछि उपयुक्त औजारको मद्दतले माटोमा मिसाउने । आवश्यक परेको स्थानमा १५० से.मी. गहिराइको इन्टरसेक्टर ड्रेन (Interceptor Drain) पनि बनाउन आवश्यक देखिन्छ । यदि माटोको पि.एच. ६.५ भन्दा बढि छ भने उक्त माटो चिया खेतीका लागि उपयुक्त हुदैन ।

उच्च माटोको पि.एच. कम गराउनका लागि पाइराइट्स (Pyrites) र एलुमिनियम सल्फेट (Aluminium Sulphate) प्रयोग गर्न सकिने व्यहोरा माथिअवगत भैसक्यो । तर सजिलै संग प्राप्त हुन सक्ने र कम मूल्यको कारणले आइरन पाइराइट्स (Iron Pyreites) बढि लोकप्रिय छ ।

माटोको पि.एच. मा विभिन्न रासायनिकहरूको प्रभाव (Effect on different Chemicals on soil pH)

माटोको पि.एच. मा विभिन्न किसिमका रासायनिक पदार्थहरूको प्रभाव तालीका नं. २ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २

क्र.स.	उपचार मात्र (Treatment Dose)	सल्फर पाइराइटस (S-pyrites)	आइरन पाइराइटस (Iron-Pyrites)	एल्युमिनियम सल्फेट (Al-sulphate)
१.	० टन प्रति हेक्टर	७.७१८	७.७१८	७.७१८
२.	२ टन प्रति हेक्टर	७.०८३	७.१६३	६.८४१
३.	३ टन प्रति हेक्टर	६.९३७	७.०४३	६.५९१
४.	४ टन प्रति हेक्टर	६.७१७	६.९४४	६.४४१

तालिका नं. २ मा विभिन्न रासायनिक पदार्थहरू र तिनीहरूको प्रभावकारिता तुलनात्मक रूपमा हेर्दा तिनवटै रासायनिक पदार्थहरूले माटोको पि.एच. कम गराउन मद्दत पुऱ्याए पनि सबै भन्दा बढि प्रभावकारी एल्युमिनियम सल्फेट (Aluminium Sulphate) भएको पाइयो भने आइरन पाइराइटस (Iron Pyrites) र सल्फर पाइराइटस (Sulphur Pyrites) को प्रभावकारिता केहि घटि बढि भए पनि समान पाइयो ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

१. फिल्ड म्यानेजमेन्ट इन टि.
२. गाइड लाइन्स अन टि. कल्चर इन साउथ इण्डिया
३. द प्लान्टर्स ह्याण्ड बुक
४. साइन्स एण्ड प्राक्टिस इन टि. कल्चर
५. टि. प्रोडक्सन एण्ड प्रोसेसिङ्ग

कफी बोटको तालिम तथा काँटछाँट

- * वुद्धिराज ढकाल

कफी बोटलाई बढी उत्पादनशील र स्वस्थ वनाइराख्न बोटको तालिम एवं काँटछाँटमा ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। कफी कृषकलाई उचित किसिमले बगैँचाको व्यवस्थापन गर्न बोटको बृद्धि, हांगा निस्कने तथा फुल्ने फल्ने प्रक्रिया सम्बन्धी ज्ञान हुनु जरुरी छ।

कफी बोटको काण्ड सिधा माथि बढ्छ र यसै काण्डमा मुख्य हांगाहरू निस्कन्छन्। मुख्य हांगाहरू काण्डको विपरित दिशामा प्रत्येक आँख्लाबाट एक एकवटा निस्कन्छन् र तेर्सो किसिमले बढ्दछन्। यी हांगाहरूमा केही वर्ष फललागेपछि प्रत्येक आँख्लाबाट शाखा हांगाहरू निस्कन्छन् र यिनै शाखा हांगाहरू मुख्य रूपमा फल फलाउने हांगाहरू हुन्। शाखाहांगाहरूबाट प्रशाखा हांगाहरू पनि निस्कन्छन् र यिनमा पनि केही फल लाग्छ। काण्डमा मुख्य हांगाहरू जमिनको एक फिट माथिबाट पाँच फिट (अन्तीम उचाई) सम्म बोटको उचाईमा विकसित गरिन्छ र यी हांगाहरूबाट फल लाग्ने शाखा/प्रशाखा निस्कने हुँदा बोट रहेसम्म यिनीहरूलाई नोक्सान हुन नदिई जोगाएर राख्नु पर्छ।

कफी बोटमा पालुवा वर्षको दुइपटक निस्कन्छ। पहिलो - चैत्र/वैशाखदेखि आषाढ महिनासम्म तर यस समयमा हांगाको वृद्धि त्यति बढी हुँदैन। यहि समयमा फूल निस्कने काम पनि हुन्छ। दोस्रो- भाद्र/आश्विनदेखि कार्तिक महिनासम्म, यस अवधिमा हांगाको वृद्धि बढी हुन्छ। अराबिका कफीमा एक वर्ष निस्केको हांगा अर्को वर्ष मात्र फल्छ अर्थात् एक वर्ष (एक सिजन) डालीमा मात्र फल लाग्छ तर रोवन्टा कफीमा चालु वर्षको नयाँ मुनामा समेत फल लाग्न सक्छ। हाँगाको फदेको आँख्लाबाट फल फल्न शुरु गर्छ र क्रमशः टुप्पा तर्फ बढ्दै जान्छ। एकपटक फलेको आँख्लामा प्रायः फल लाग्दैन। हरेक वर्ष नयाँ मुना विकास गरी फल लाग्ने आँख्ला निकाल्नु पर्छ। कफी बोट प्रत्येक वर्ष धेरै फलाउन नयाँ मुना एवं आँख्लाको विकास गर्नु पर्छ र यसको लागि बोटको तालिम तथा काँटछाँट आवश्यक छ।

* चिया तथा कफी विकास अधिकृत, चिया कफी विकास शाखा कीर्तिपुर।

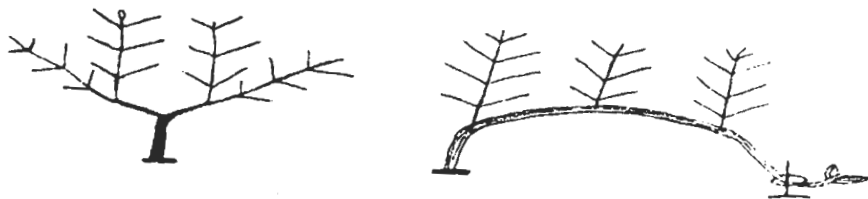
बोटको तालिम

आफुले चाहेको जस्तो बोटको आकार बनाउन विरुवा बारीमा लगाएदेखि नै विचार गर्नुपर्छ। कफीको बोटलाई दुई किसिमको आकारमा तालिम गरेको विभिन्न देशमा देख्न पाइन्छ। (१) बहु (धेरै) काण्ड बनाएर फल्ले हाँगा विकास गर्ने (२) एक काण्डमा फल्ले हाँगा विकास गर्ने।

१. बहु-काण्ड प्रणाली (Multiple Stem System)

यो प्रणाली बिना छहारी खुला क्षेत्रमा कफी खेती गर्ने देशहरूमा अपनाएको पाइन्छ। नेपालमा काण्डमा लाग्ने सेतो गवारोको साथै कृषि जलवायुको कारण कफी खेती छहारी दिएर गर्नुपर्ने भएकोले बहु-काण्ड प्रणाली भन्दा एकल काण्ड प्रणाली उत्तम मानिएको छ। छहारी दिनु पर्ने क्षेत्रमा बहुकाण्ड प्रणालीबाट बोटको तालिम गर्नु अघिरो पनि हुन्छ। यो प्रणालीमा पनि बोटलाई दुई किसिमले तालिम दिन सकिन्छ। पहिलो तरिकामा मुख्य काण्डमा सबभन्दा तल निस्केंका विपरित दिशामा दुई हाँगा राखी त्यसभन्दा माथिको काण्डको भाग हटाउने र त्यसै गरी ती दुई हाँगाबाट पनि दुई/दुई हाँगा विकास गरी यिनलाई चार काण्डको रूपमा परिणत गरिन्छ। यो किसिमले विरुवालाई तालिम नर्सरीमा समेत दिन सकिन्छ। दोस्रो तरिकामा तालिम दिन बगैँचाको कफी बोटलाई धनुष आकारमा सुताइन्छ र काण्डको माथिल्लो भागमा ३/४ हाँगा निस्केंपछि अरु भागलाई हटाइन्छ र तिनै हाँगाहरूलाई मुख्य काण्डको रूपमा विकसित गरिन्छ। एकल काण्ड प्रणालीमा हुर्काएको बोटमा काण्डको तल्लो भागमा मुख्य हाँगाहरू ननिस्केंमा वा कुनै कारणवश मुख्य हाँगाहरू नोक्सान भएमा पुरै बोटलाई नुगाई माथिल्लो भागमा हाँगा विकसित गरेर बहु-काण्ड प्रणालीमा परिणत गर्न सकिन्छ। बहु-काण्ड प्रणालीमा विकास गरेको बोटमा टुप्पा काटी बोटलाई तालिम दिन र काटछाँट गर्न आवश्यकता पर्दैन तर तीन

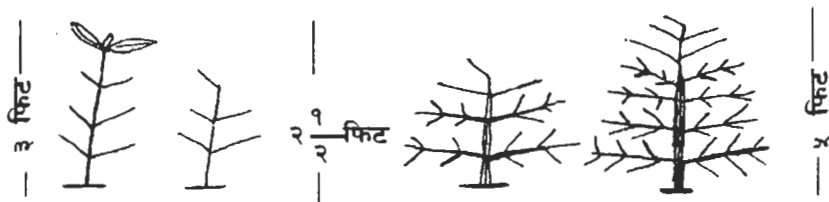
चार वर्षमा एकपटक सबै काण्डको फेदैमा काट्ने र काटेको ठाउँवाट मुनाहरू पलाएपछि प्रत्येक स्थानबाट एक एक मुनालाई विकसित गरी पहिलेको जस्तै काण्डमा परिणत गरिन्छ ।

बहु-काण्ड प्रणाली

२. एकल काण्ड प्रणाली (Single Stem System)

यस प्रणालीमा अराबिका अग्लो जातको बोट करिब ३ फिटको भएपछि २/४ इञ्च टुप्पा काटेर हटाइन्छ र काण्डको तल्लो तहमा मुख्य हाँगाहरू विकास गरिन्छ । काण्डको टुप्पा काट्दा सबभन्दा माथिल्ला विपरित दिशाका मुख्य दुई हाँगाहरू मध्ये काण्ड चिरिएर नजाओस् भन्नाको लागि एक हाँगा समेत हटाइन्छ । यो काटिएको भागबाट धेरै नयाँ मुनाहरू निस्कन्छन् र यी सबैलाई समय समयमा निरीक्षण गरी हटाउनु पर्छ । तिन चार वर्षपछि जब काण्डको तल्लो भागमा मुख्य हाँगाहरू मोटा बलिया भै सप्रन्छन्, बोटहरू बीचका हाँगाहरू एक आपसमा खप्तिन थाल्दछन् र बोटले राम्रो आकार लिन्छ, तब माथिल्लो तहमा हाँगाहरू विकास गर्न सबैभन्दा माथिल्लो हाँगाको ठीक मुनिबाट एउटा सप्रेको मुना बढ्न दिइन्छ । यो मुना बढेर बोटको उचाई साडेचार वा पाँच फिट पुगेपछि त्यसको पनि टुप्पा काटिन्छ, त्यसभन्दा माथि बोटलाई बढ्न दिइदैन र बोटको माथिल्लो तहमा पनि तल्लो तहमा जस्तै मुख्य हाँगाहरू विकसित गरिन्छ । होचो जातको अराबिका वा रोबस्टा जात भए ३ देखि ५ फिटको उचाईमा एकै पटक बोटको टुप्पा काटेर काण्डको सबै भागमा मुख्य हाँगाहरू विकास गर्न पनि सकिन्छ । रुखो जग्गा र बढी हावा चल्ने क्षेत्रमा बोटको उचाई कम राख्नु फलदायी हुन्छ । बोटको माथिल्लो काटेको भागबाट निस्केंका मुनाहरूलाई निरन्तर हटाईरहनु पर्छ । बोटको टुप्पा काटेर बोटको उचाई सीमित गर्नुको तात्पर्य काण्डमा मुख्य हाँगाहरूको साथै फल लाग्ने शाखा/प्रशाखा डालीहरू विकास गर्नु, फल टिप्न, काटछाँट गर्न, औषधोपचार गर्न सजिलो बनाउनु हो ।

एकल काण्ड प्रणाली

बोटको काटछाँट

कफी बोटमा यस वर्ष निस्केका मुनाहरूमा अर्को वर्ष फल लाग्छ र गत वर्षको मुनाहरू (एक सिजन पुरानो) मा यस वर्ष फल लाग्छ। यसर्थ हरेक वर्ष नयाँ मुनाहरू निकाल्न र नियमित फल फलाउन कफी बोटमा नियमित काटछाँट गर्नु पर्छ। काटछाँट बोटको बानस्पतिक भाग बृद्धि र प्रजननशील (फल उत्पादन) भाग बृद्धि बीच संतुलन ल्याउन पनि आवश्यक छ। यस वर्ष बढी काटछाँट गरे अर्को वर्ष कम फल लाग्छ र यस वर्ष काटछाँट नगरे अर्को वर्ष बढी फल लाग्छ तर तेस्रो वर्षमा फल नलाग्न सक्छ। काटछाँट गर्नाले बोटभित्र प्रशस्त सूर्यको प्रकाश र हावा प्रवेश गर्न पाउँछ र रोग कीराको प्रकोप कम हुन्छ। काटछाँटले बोटको आकार सुन्दर बन्छ, फल टिप्न र अन्य व्यवस्थापन गर्न सजिलो पर्छ।

काटछाँट गर्ने तरिका र समय

काटछाँट बोटको उमेर, अवस्था र बोटलाई दिइएको तालिम अनुसार हलुका काटछाँट (Light pruning), मध्यम काटछाँट (Medium pruning) र कडा काटछाँट (Hard Cyclic pruning) गरी तिन किसिमले गरिन्छ। यी मध्ये एकल काण्ड प्रणालीमा तालिम दिएको बोटमा हरेक वर्ष हलुका काटछाँट गर्नु उपयुक्त हुन्छ। यस तरिकामा पुराना नफले एवं अनावश्यक हाँगाहरू कटाइन्छ र अर्को वर्ष फल दिने मुनाहरू निकाल्न तथा यस वर्ष फल दिने डालीहरू, जोगाउन प्रयत्न गरिन्छ। काटछाँट बोटको टुप्पाबाट शुरु गरी फेदसम्म चारैतिर गर्नुपर्छ। काण्डको ६ इञ्च परिधिभित्र मुख्य हाँगामा निस्केका शाखाहरू समेत हटाई खुल्ला राख्नु पर्छ।

कफी बोटको काटछाँट वर्षको २/३ पटकसम्म पनि गर्नु पर्छ। फल टिपीसकैपछि फागुन चैत्रमा मुख्य काटछाँट गरिन्छ र बोटको अवस्था, त्यस स्थानको जलवायु तथा आवश्यकता अनुसार जेठ असारसम्म पनि यो काटछाँट गर्न सकिन्छ। यस

काटछाँटमा पुराना र अनुत्पादक हाँगा, मसिना भिना डालीहरू, पातैपात भएको धेरै बाक्लो भुष्पा, भाँचिएका, एक आपसमा खप्टिएका, रोगकीरा लागेका, बोटको काण्डतर्फ फर्केका, तल लत्रिएका, सिधा माथि बढ्ने चोर हाँगा, बोटको काण्ड र आखिरी उचाईमा निस्केका अनावश्यक मुनाहरू हटाइन्छ। कफी बोटको काण्डबाट निस्केका मुख्य हाँगाहरूलाई जोगाईराख्नु पर्छ, एकपटक कुनै कारणवश मुख्य हाँगा नोक्सान भएमा काण्डबाट त्यसै भागमा पुनः मुख्य हाँगा निस्कदैन। मुख्य हाँगाहरूमा शाखा हाँगाहरू र प्रशाखा मुनाहरू निस्कन्छन् र यिनीहरू नै फुल्ने फल्ने हाँगाहरू हुन्। यी शाखा/प्रशाखा हाँगाहरूबाट दुई बाली फल लिइसकेपछि काटछाँट गरी मुख्य हाँगाबाट हटाउनु उपयुक्त हुन्छ। शाखा हाँगा हटाएको स्थानबाट फेरी नयाँ मुनाहरू निस्कन्छन् र यिनीहरू मध्ये उपयुक्त डाली छानेर राखी फल फलाउन लगाइन्छ। टुप्पाबाट सुक्दै आएको बाँटलाई माटोमा चिस्यान भएको अवस्था (चैत्र-बैशाखमा) पारीजमिनबाट एक फिट माथि काटेर पुनः काण्ड निकाल्न प्रयत्न गरिन्छ।

कफी बोटमा दोस्रो पटकको हलुका काटछाँट साउन भदौमा गरिन्छ जसलाई ह्याण्डलिङ्ग (Handling) भनिन्छ। यसमा मुख्य काटछाँट पनि पलाएका अनावश्यक मुनाहरू आवश्यक संख्या र स्थानमा मात्र राखेर बाँकी हातले टिपेर हटाइन्छ। हाँगाको आँख्लामा दुबैतर्फ माछाको काँडा जस्तै हुने गरी एक/एक मुना राखी अरु मुना हटाइन्छ। यदि बोट स्वस्थ छैन भने आँख्लाको विपरित दिशामा पालैपालो (Alternate) पर्ने गरी एकापट्टीको मुना मात्रै पनि राख्न सकिन्छ। यसरी खुलासँग ठीक ठीक ठाउँमा राखिएका मुनाहरू अर्को वर्ष राम्रोसँग फल्ने हुन्छन्। यस पटक पनि काण्डतर्फ फर्केका, एक आपसमा खप्टिएका माथि फर्केका, काण्डबाट निस्केका पानीसरा हटाउनु (Desuckering) पर्छ। काण्डबाट ६ इञ्च परिधि भित्र मुख्य हाँगामा पलाएका मुनाहरू हटाई खुला काण्ड (Centering) राखिन्छ र बोटको एक तर्फबाट हेर्दा अर्को तर्फ देख्न सकिने बोट बनाउनु पर्छ। यस किसिमको काटछाँट आवश्यक देखिएमा तेस्रो पटक असोज/कार्तिक महिनामा पनि दोहोर्‍याउनु पर्छ।

कति मात्रामा काटछाँट गर्ने कुरा बोटको बृद्धि अनुसार फरक पर्न सक्छ, सप्रिएको बोटमा बढी र कमजोर बोटमा कम काटछाँट गरिन्छ। सेता गवारो लागेको र टुप्पाबाट सुक्दै आएको बोटको काण्डलाई कीरा लागेको वा कमजोर भागभन्दा तलसम्म कडा काटछाँट गरी पुनः नयाँ काण्ड विकास गर्नुपर्छ, स्वस्थ बोटमा हलुका काटछाँट नै प्रयाप्त हुन्छ। ठूला ठूला कफी बगानमा एकै पटक सबै बोटहरूमा काटछाँट गर्न

नभ्याइने भएको हुँदा वगानलाई दुई भागमा विभाजन गरी एक वर्ष विराएर काटछाँट गर्ने चलन छ । काटछाँट गर्न नभ्याएको वगानमा दुईपटक केवल अनावश्यक मुनाहरू मात्र हटाइने (Two rounds of handling) गरिन्छ ।

कफी बोटको पुनरुत्थान (Rejuvenation)

राम्ररी फलिरहेको कफी बोटको काण्ड वा मुख्य हाँगाहरू कुनै कारणवश भाँचिएर, कीराले खाएर, गलत तरिकाले फल टिपाई गर्दा वा छहारी रुखहरू काटछाँट गर्दा नामिएमा बोट अनुत्पादक बन्छ, यस्तो स्थितिमा बोटको काण्डलाई जमिनबाट एक फिट माथि ४५ डिग्रीको कोणमा सूर्यको रापबाट वचाउन पूर्व वा उत्तर कटाईको मोहडा पर्ने गरी सानो करौतीले छड्के कटाई गरिन्छ, जसलाई फेद कटाई (Collar pruning or stumping) भनिन्छ । यो काम फागुन चैत्रमा एक भर पानी परेपछि मात्र गर्नु पर्छ । कुहिनबाट जोगाउन काटेको भागमा बोर्दो मलहम (Bordeaux paste) तत्कालै लगाउनु आवश्यक छ । यो काटिएको भागबाट धेरै मुनाहरू निस्कने हुँदा काटेको एक डेढ महिनापछि काटेको भागको एक इञ्च तलबाट पलाएका दुईवटा स्वस्थ मुना राखी अरु सबै हटाउनु पर्छ । नयाँ मुनाहरू बराबर निस्किरहने भएको कारण यस्ता मुनाहरू पटक पटक निरीक्षण गरी हटाउँदै जानु पर्छ । यी दुई मुनाहरू बलियो भैसकेपछि एकलाई हटाई अर्कोलाई एकल काण्ड प्रणाली (Single stem system) मा तालिम दिनु पर्छ । कफी बोटको पुनरुत्थान धेरै बढो बोटमा गर्न सकिँदैन, यस्ता पुराना बोटबाट नयाँ मुनाहरू निस्कदैनन् ।

काटछाँट गर्दा अनावश्यक हाँगाहरूले लिने मलजल (पोषक तत्व) आवश्यक हाँगाहरूले मात्र लिन पाउँछन् र स्वस्थ भै बढी उत्पादन दिन्छन् । काटछाँटको अभावमा बोट भ्याङ्गिने, उत्पादनशील हाँगा मसिना र घना हुने, हाँगाको टुप्पामा मात्र थोरै फल लाग्ने, रोगकीराको प्रकोप बढ्ने, मल दिन, विषादी छर्न र फल टिप्न असजिलो हुने, मसिना डाली एवं पातले फल छोपिने हुँदा भित्री हाँगाका फल समयमा नपाक्ने, प्रकाश र हावा भित्रसम्म पुग्न नपाउने आदि समस्या श्रृजना हुन्छ । काटछाँट गरेको बोटहरूमा प्रशस्त उत्पादनशील हाँगा निस्कन्छन् र मोटा एवं स्वस्थ हुन्छन् । प्रत्येक वर्ष संतुलित किसिमले फल लाग्छ र फल पुष्ट हुन्छन्, छिटोपाक्छन् र राम्रो गुणस्तरका हुन्छन् । काटछाँट गरेको बोट अग्लो भै भाँचिने डर हुँदैन, हेर्दा सुन्दर देखिन्छ र आयु लामो हुन्छ ।

कफी विरुवा उत्पादन गर्ने प्रविधि

- दुर्गा प्रसाद पण्डित

स.कृ.वि.अ.

कफी विकास केन्द्र, गुल्मी

कफी एक नगदे बाली हो जसको खेती नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा तीव्र रूपमा विस्तारै हुदै गएको छ । हाल हाम्रो देशमा कफीको साथै कफी विरुवाको माग दिन प्रति दिन बढ्दै गएको छ । कफी विरुवाको माग पूरा गर्न धेरै जसो कृषकहरू निकै उत्सुक छन् । तर प्राविधिक ज्ञानको अभावमा सफल हुन गान्हो देखिएको छ । कफी नर्सरी गर्दा बीउको छनौटदेखि लिएर विरुवा राम्रोसँग हुर्की रोप्ने अवस्थामा नहुँदासम्म विभिन्न प्राविधिक पक्षहरूका बारेमा जानकारी हुनु आवश्यक देखिन्छ । कफी नर्सरी गर्दा निम्न विषयहरू बारेमा प्राविधिक ज्ञान हुनु पर्दछ ।

(१) नर्सरीको लागि बीउ टिप्ने, छनौट गर्ने, बोक्रा हटाउने र बीउ तयार गर्ने:

कुनै पनि वालीको सफलता वा असफलता हुने भन्ने कुरा त्यस वालीको बीउमा निर्भर हुने गर्दछ । त्यसैले कफीको लागि बीउको छनौट गर्दा त्यस्ता माउ बोटहरू छनौट गर्नुपर्छ जुन माउ बोट कम्तीमा पनि ८ वर्षको उमेरको छ र बोटमा कफीका दानाहरू पुष्ट, स्वस्थ एवं मध्यम साईजका हुन्छन् । कफीका दानाहरू परिपक्वका साथै हेर्दा राम्रो देखिने खालका हुनु पर्दछ । यसरी माउबोट छान्दा राम्रो गुणस्तरको साथै उक्त स्थानको हावापानीमा हुर्कन सक्ने जातको माउबोट छान्नु पर्दछ ।

यसरी माउबोट छनौट गरीसके पछि उक्त माउबोटको मध्यभागका हाँगाहरूबाट र हाँगाको पनि मध्य भागमा रहेका राम्रोसँग पाकेका कफीका दानाहरू टिप्नु पर्दछ । त्यस पछि ती कफीका दानाहरूलाई पानीले भरिएको बाल्टिनमा खन्याउने र बाल्टिनमा माथी उत्रेका दानाहरूलाई हटाउनु पर्छ र पानीमा डुबेका दानाहरूलाई एक ठाउँमा जम्मा गर्नुपर्छ । पानीमा डुबेका कफीका दानालाई हातले मिचेर वा पत्थर मेशिनको सहायताबाट बोक्रा हटाउन

सकिन्छ । बोक्रा हटाई सकेपछि फक्लेटा बनाउनु पर्दछ । उक्त फक्लेटाहरू मध्ये बिगेका, कुहिएका र मसिना फक्लेटा हटाई दिनु पर्दछ । त्यसपछि ती फक्लेटाहरूलाई राम्रोसँग चालिएको खरानीको धूलो फक्लेटाको सतहमा पर्ने गरी मिसाउनु पर्छ । यसरी खरानी दलेको बीउलाई छाहारीमा मान्द्रोमा राखी हावा खेल पाउने गरी सुकाउनु पर्दछ । छाहारीमा सुकाउँदा दिनको तीन पटकसम्म चलाउनु पर्छ । जसले गर्दा बीउ एकनाससँग सुक्न पाउँछ । सुकाएको पाँच दिन पछि वढी खरानी हटाउनु पर्छ । त्यस पछि बीउलाई अलि वाक्लो गरी फेरी छायाँमा सुकाउनु पर्छ । यसरी बीउ तयार भई सकेपछि वेभिष्टिन वा भाईटाभ्यास १ ग्रामले प्रति के.जी. बीउलाई उपचार गर्नुपर्छ जसले गर्दा नर्सरीमा दुसीयूक्त रोग लाग्नबाट कफीको विरुवालाई बचाउन सकिन्छ । तयार भएको बीउलाई एक महिना भित्रमा नर्सरीमा रोप्नु पर्दछ ।

(२) पहिलो नर्सरीको लागि जमिनको छनौट, ब्याडको तयारी, बीउ रोप्ने समय र तरीका:

कफी नर्सरीको लागि राम्रो उर्वरा शक्ति भएको, दोमट माटो भएको, वीरूवाको वृद्धि विकास राम्रोसँग हुन सक्ने स्थानको छनौट गर्नु पर्दछ ।

छनौट गरिएको जग्गाबाट भारपात, ढुङ्गा आदि हटाई जमिनलाई ३-४ पटक खनजोत गरी डल्ला फोरी माटोलाई मसिनो र बुर्बुराउँदो गराउनु पर्छ । जमीन तयार भई सकेपछि १ मिटर चौडाई, लम्बाई आवश्यकता अनुसार र उचाई १५ से.मी. का प्लटहरू बीच बीचमा १.५ फिटको बाटो राखेर ब्याड बनाउनु पर्छ । यसरी बनाइएको ब्याडमा ६ भागमा जंगली माटो, ४ भाग कम्पोष्ट वा गोबर मल र १ भाग बालुवा मिसाई ब्याडको माथीबाट १ इन्च जति वाक्लो हुने गरी राख्नु पर्दछ । तयारी बीउलाई फाल्गुण, चैत्र महिनामा रोख्नु उपयुक्त मानिन्छ ।

तयार पारिएको ब्याडमा सानो लठ्ठीको सहायताले २.५ सेन्टिमीटरको फरकमा १.५ से.मी. को गहिराईमा सिधा लाईनहरू बनाई २.५ से.मी.को फरकमा तयार गरिएको बीउको दानालाई घोटो पारी रोप्नु पर्दछ । ब्याडमा बीउ रोपीसके पछि खर वा परालले पातलो गरी जमिनलाई ढाक्नु पर्दछ । त्यसपछि हजारीद्वारा दैनिक रूपमा बेलुकीपख सिंचाई गर्नुपर्छ । बीउ रोपेको ४५-६० दिन भित्र बीउ उम्रन्छ । बीउ उम्रन थालेपछि खर हटाउनु पर्दछ र

तुरुन्तै ४-५ फिट अग्लो छाप्रो बनाउनु पर्दछ जसले गर्दा कलिला भर्खर मात्र उमेका विरुवालाई चर्को घाम, वर्षा, हुरी बतास आदीबाट बचाउन मद्दत पुग्दछ ।

(३) दोश्रो नर्सरीमा विरुवा स्थानान्तरः

कफीको बीउ ब्याडमा रोपेको करीब ४५-६० दिनमा उम्रन्छ उमेपछि “बटन” अवस्थामा स्थानान्तर गर्नु पर्दछ । नर्सरीबाट विरुवा उखेल्नु भन्दा पहिले सिंचाई गरी बेलुकी पख उखेल्नु पर्छ । तयार भएका विरुवा दुई किसिमले स्थानान्तर गर्न सकिन्छ ।

(क) पोलिथिन ब्यागमा विरुवा सार्ने तरिकाः

जंगली माटो ६ भाग, कम्पोष्ट वा गोबर मल २ भाग र वालुवा १ भाग मिसाई यस मिश्रणलाई मसिनो बनाउनु पर्छ । यसरी मिश्रण तयार गरी सकेपछि ९”X६” साईजको पोलिथिन ब्यागमा उक्त मिश्रणले थैलो नखुम्चिने गरी भरनु पर्दछ । पोलिथिन ब्याग भरीसकेपछि ब्यागको बीच भागमा ५ से.मी. गहिरो प्वाल बनाई विरुवा रोप्नु पर्छ । विरुवा रोपेको ब्यागलाई बाँसका कप्टेराले बनाएको १ मिटर चौडाई र आवश्यकता अनुसार लम्वाई भएको चौकोस भित्र ४-५ फिट अग्लो छाप्रोको व्यवस्था भएको स्थानमा मिलाएर राख्नु पर्छ र हजारीद्वारा सिंचाई गर्नुपर्छ ।

(ख) ब्याडमा सार्ने तरिकाः

पहिला बीउ जमाउन बनाएको जस्तै ब्याड तयार गरी विरुवा “बटन” अवस्थामा दोश्रो नर्सरीमा एक विरुवा देखि अर्को विरुवाको दूरी ३० से.मी.को फरकमा रोप्नु पर्छ । विरुवाको मूल जरा बाँगिएको र निकै बृद्धि भएको छ भने यसको टुप्पो चिमोटेर रोप्नु राम्रो हुन्छ । विरुवालाई रोपिसके पछि हजारीद्वारा हल्का सिंचाई दैनिक रुपमा गर्नु पर्छ । यसरी स्थानान्तर गरेका विरुवालाई चर्को घाम, पारी र असिनावाट बचाउनको लागि छाप्रोको व्यवस्था गरी खर म्याउलाले छोप्नु पर्छ ।

(४) कफीको नर्सरी गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूः

कफी नर्सरी स्थापना गरी कफीको विरुवा उत्पादन गर्ने कृषकहरूले सफलता प्राप्त गर्न निम्न लिखित महत्वपूर्ण कुराहरूमा ध्यान पुर्‍याउनु पर्दछ ।

- (क) बीउ तयार भईसकेपछि नर्सरीमा तुरुन्त रोप्नु पर्दछ । रोप्न ढिलाई भएमा समार शक्ति कम हुन जान्छ ।
- (ख) नर्सरी ब्याडमा निकासको राम्रो व्यवस्था हुनु पर्दछ जसले गर्दा बीउ राम्रोसँग उम्रन र विरुवालाई हुर्कन मद्दत पुग्दछ ।
- (ग) नर्सरी ब्याडमा बीउ रोपीसकेपछि माथीबाट खरले छोपी दिनु पर्छ । बीउमा आंकुरा आउन थालेपछि खरलाई हटाई दिनु पर्छ ।
- (घ) बीउ रोप्दा माटोको बढि गहिराईमा रोप्नु हुँदैन ।
- (ङ) विरुवालाई “बटन” अवस्थामा पोलिथिन ब्यागमा वा दोश्रो नर्सरी ब्याडमा स्थानान्तर गर्नुपर्छ ।
- (च) नर्सरी ब्याडमा राम्रोसँग कुहिएको गोबरमल प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- (छ) नर्सरी ब्याडमा पानी दिँदा बिहान वा बेलुका हजारिद्वारा हल्का सिँचाई गर्नुपर्छ ।
- (ज) विरुवाको आवश्यकता हेरी राम्रोसँग कुहिएको गोबरमल पानीमा घोलेर वा ४ ग्राम यूरिया प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्नु पर्छ ।
- (झ) नर्सरी ब्याडको सरसफाईमा ध्यान दिनु पर्दछ, धेरै जसो किराहरू भारपातमा रहने र ती किराहरूले नर्सरीका विरुवाहरूमा आक्रमण गर्ने हुँदा भारपातहरू नियमित रूपले नर्सरी ब्याडबाट हटाउनु पर्छ ।
- (ञ) नर्सरीको लागि कफीको बीउ भरपर्दो श्रोतबाट ल्याउनु पर्दछ ।

कफी भूसमा च्याउ खेती

रघुपति चौधरी

स.क.वि.

च्याउ Basidiomycetes वर्गमा पर्ने एक प्रकारको दुसी हो, जुन Achlorophyllus सेतो Mycelium ले बनेको जाल जस्तो देखिन्छ। त्यही Mycelium ले उपयुक्त सार्पेक्षक आर्द्रता र समुचित तापक्रम पाए पछि यसको अंकुरण हुन थाल्छ। च्याउ उम्रनको लागि २०-२५ डि.से. तापक्रम र ८०-९०% सार्पेक्षक आर्द्रता हुनु जरूरी छ।

खान योग्य च्याउ धेरै किसिमका भएतापनि अतिकम च्याउहरूको व्यवसायिक खेती गर्न सकिन्छ। ती मध्ये धेरै राम्रो गोवरे (Agaricus bisporus) च्याउ, पराले च्याउ (Valverie), र कन्ये च्याउ (Pleurotus) हुन्।

गोवरे च्याउको खेती खास गरी संयुक्त राज्य अमेरिका, युरोपियन देशहरू ताइवान, कोरियामा गरिन्छ, पराले च्याउको खेती हङकङ, फिलिपिन्स, थाइलैण्ड, बर्मा, भारत र नेपालमा गरिन्छ भने कन्ये च्याउको खेती इटली, हंगेरी र जापानमा बढी प्रसिद्ध छ।

च्याउको पौष्टिक महत्व (Importance)

च्याउमा स्वाद, वासना र पोषण तत्वहरू हुने भएकोले विकसित राष्ट्रहरूमा निकै नै महत्वपूर्ण मानिएको छ। केही जंगली च्याउहरूलाई औषधिको रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ।

च्याउमा पाइने तत्वहरू

तत्व (%)	खनिज लवण (mg/100gm)	भिटामिन (mg/100gm)
क्रड प्रोटीन २.९५	क्याल्सियम ३.३१	थायमिन ४.०९
कार्बोहाइड्रेट ५.४१	फस्फोरस १३४.८२	राइबोफ्लाविन ४.७८
चिल्लो पदार्थ ०.१७	आइरन १५.४३	नायसिन १०८.०६
खरानी ०.१९	सोडियम ८३.५४	
रेशा १.५८	पोटासियम ३८०.११	
चिस्यान ९०.०		

च्याउ खेतीको लागि कफी खोष्टाको प्रयोग

च्याउ खास गरीकन कृषि जन्य उत्पादन धनको पराल, केराको सुकेको पात, गहुँको छुवाली, जलकुम्मी, सुपारी र नरिवलको उप उत्पादनमा उत्पादन गर्न सकिन्छ। यो पाकेको कफी पल्प, कफी चेरीको खोष्टामा पनि उत्पादन गर्न सकिन्छ। चेरी कफीमा ६५-८०% सम्म खोष्टा हुने भएकोले खोष्टालाई पुनः प्रयोगमा ल्याइएन भने वातावरणलाई प्रदूषित पार्न थाल्छ। केही अनुसन्धान रिपोर्ट अनुसार कफी भुषमा पाइने तत्वहरूलाई राम्ररी उपयोग गर्नको लागि च्याउ खेती उपयुक्त देखिन्छ।

Poly propylene व्यागमा १. देखि १.५ कि.ग्राम भुस भरेर सुकाउनु पर्छ। यसलाई १५-२० मिनेट तातोपानीले उपचार गरी ५% च्याउको बीउ मिसाउनु पर्छ। बीउ मिसाएको व्यागलाई कोठाको तापक्रममा राखी च्याउ उमान सकिन्छ। करीव १०-११ दिनपछि च्याउको Button अवस्था र १४-१५ दिन पछि कोपिला अवस्था देखा पर्छ। प्रति ५०० ग्राम चेरी भुसमा २३० ग्राम कन्ये च्याउ उत्पादन गर्न सकिन्छ।

राष्ट्रिय चिया नीति २०५७

*किरण कुमार पन्त

वर्षौको चिन्तन मनन र छलफललाई संगाल्दै
२०५७ को शितकालको निस्तब्ध अन्धकारलाई चिदै,
नयाँ अठोट र जागरूकतामा बाँच्न सिकाउन
नांगा डाँडाका हरियाली बढाउन, पहराको पहिरो थमाउन

उत्पादन, प्रशोधन, तथा व्यापार प्रवर्द्धनका कार्यनीतिलाई डोऱ्याउँदै
चिया तथा कफी रोपणको चिरपरिचित नारालाई सम्हाल्दै
चिया प्रेमी, विज्ञानी तथा कर्मीका किर्तनलाई पहिल्याउँदै आइन्
नेपालको राष्ट्रिय चिया नीति २०५७, हाम्रा लागी आइन्

उठौं, जागौं, नेपालको राष्ट्रिय चियानीति २०५७ लाई स्वागत गरौं,
साना-ठूला चिया कृषक, उद्यमी तथा निर्यातकको धडकनलाई छामौं
हाम्रा अठोट र जागरूकतामा पौडिन खोज्ने यिनका शब्दहरूलाई जानौं
भू-मण्डलीय बजारको बीचमा हामी यिनलाई पर्खेर हेरौं

उठौं, जगौं, नेपालको राष्ट्रिय चियानीति २०५७ लाई सुस्वागत गरौं
यिनका कार्यनीतिका केसा केसालाई नियालेर हेरौं
हाम्रा अठोट र जागरूकतामा मिलेका यिनका शब्द शब्दलाई केलाऔं
नअलमलीउ, साना-ठूला सबै समेटौं, नियम-विनिमय जानेर बनाऔं

उठौं, जागौं,
नेपालको राष्ट्रिय चियानीति २०५७ लाई सुस्वागत गरौं
चिया तथा कफी रोपौं आम्दानी बढाऔं
चिया तथा कफी रोपौं आत्मभिर बनौं

---

* व्यवस्थापन परामर्शदाता एम.एस.डी. इन्टरनेशनल

विश्वमा सकृद रूपमा कार्यरत टी बोर्डहरू

TEA BOARD OF INDIA
14, BIPLABI TRAILOKYA MAHARAJ SARANI,
CAL-700001,
PHONE: 25-1411 (11 LINES)
GRAM: TEABOARD. TELEX CHAIRMAN-S.S
AHUJA, I.A.S. SECRETARY-R.N. MONDAL.

AUSTRIAN TEA BOARD
ALSER STRASSE 45,-A-1080 WIEN,
TELEPHONE: (43)(1) 4085 176
FAX: (43) (1) 4087811
PRESIDENT-ING. W.ZIEGLER
SECY. GENERAL-DR. H VEJPUSTEK.

BANGLADESH TEA BOARD
171-172, BAIZID BOSTAMI ROAD, NASIRABAD,
CHITTAGONG
PHONE: 682096, 682712,
CABLE: TEABANGLA,
TLX: 66304 BTB CG BJ.
FAX: 880-31-682863

COFFEE & TEA AUTHORITY
P.O.BOX 3222, ADDIS ABABA, ETHIOPIA.
FAX: 251-1-517293
TLX: 21130 ET, PHONE : 51-80-88
GENERAL MANAGER-TSEGAYE BERHANE.

SRI LANKA TEA BOARD
547, GALLE ROAD, COLOMBO 3.
PHONE: (94) (1) 587814,
FAX: (94) (1) 585701.
GRAM: TEA BOARD, COLOMBO.
TELEX: 21304TBOARD CE. TEL ADDRESS: TEA
BOARD, COLOMBO, P.O. BOX 1750
CHAIRMAN-C.S. RATAWATTE.
DIRECTOR GENERAL - R. MALIGASPE.

TEA BOARD OF KENYA
TEA BOARD HOUSE, NAIASHA ROAD-OFF
NGONG ROAD
P.O. BOX 20064, NAIROBI,
PHONE: (254) (2) 569102/2128, FAX: 562120

KENYA TEA DEVELOPMENT AUTHORITY
P.O. BOX 30213, NAIROBI,
TELEPHONE: (254) (2) 221441
FAX: (254) (2) 210636

TANZANIA TEA AUTHORITY
TE-TEX BLDG, PAMBA ROAD, P.O. BOX 2663,
DAR ES SALAAM, TANZANIA, PHONE: 30031/2
& 116596 FAX: 114400, TELEX: 41130,
TELE. ADDRESS: TANTEA.

TURKISH STATE TEA BOARD
TEA INSTITUTE, ZIHNIERIN CAD. P.O. BOX 23,
53100 RIZE, TURKEY,
PHONE: 90 (054) 30284-6
TELEX: 83306 RCKYKTR
FAX: 30239-30247-30251-11458

UGANDA TEA AUTHORITY
POST 4161, KAMPALA, TELEPHONE: 34651/3,
GRAMS: UGANDATEA: TELEX 61120,
KAMPALA

**TOCKLAIEXPERIMENTAL STATION (TEA
RESEARCH ASSOCIATION)**
JORHAT-785008, ASSAM
TELEGRAM: SCIENCITA, JORHAT-8
FAX : 9-1-0376-320595
DIRECTOR (OFFICE) JORHAT-320054,
(RESIDENCE), JORHAT - 320802

BANGLADESHIYO CHA SANGSAD
(TEA ASSOCIATION OF BANGLADESH)
DAR-E-SHAHIDI' (3RD FLOOR), 69, AGRABAD
COMMERCIAL AREA,
P.O. BOX NO. 287, CHITAGONE 4100.
PHONE: 716407 (SED. OFF), 502536 (OFF),
CABLE: TEA SECRETARY-G.S. DHAR.

PLANTERS, ASSOCN. OF CEYLON
32 VAJIRA ROAD, P.O.BOX 855,
COLOMBO 5, SRI LANKA,
TEL: (94)(1) 587013

TEA ASSOCIATION OF MALAWI
P.O. BOX 930, BLANTYRE, MALAWI
TELEPHONE: (265) 671 182/671 355.
TELEGRAPHIC ADDRESS: TEA BODY,
BLANTYRE, TLX 44320, FAX: 671427

UGANDA TEA AUTHORITY
P.O. BOX: 4161, KAMPALA,
TELEPHONE: 231003, GRAMS: UGANDTEA,
TELEX: 61120

FRANCE

EUROPEAN TEA COMMITTEED COMITE
EUROPEAN DEED THED 51-53, TUE
FOUNDRARY
F - 75015 PARIS.
TEL : (33) 1 4579 80 75
FAX: (33) 1 4579 61 29

KENYA

**EAST AFRICA TEA TRADE ASSOCIATION, REX
HOUSE,**
MOI AVENUE, P.O. BOX 85174
MOMBASA, KENYA.

NETHERLANDS

**NEDERLANDSE VERENIGING VAN THEE-
MPOORTEURS EN**
EXPORTEURS, P.O. BOX 286, 3000 AG
ROTTERDAM, TELEPHONE: (31) (10) 4774544,
FAX: (31) (10) 4777767.

SWITZERLAND

ASSOCIATION DE L'INDUSTRIE SUISSE DU
THE DES
INFUSIONS ET DES EPICES
(ASSOCIATION DU THE)
ELFENSTRASSE 19, POSTFACH 246, 3000
BERN 16, TEL: 031/3521188, FAX: 031/3521185

TAIWAN

TAIWAN TEA MANUFACTURERS
ASSOCIATION, 10TH FL 165 NANKING WEST
RD, 165 NANKING RD. W. TEIPEI 10102
TEL: (886) (2) 5586251
FAX: (886) (2) 5586601

UK

INTERNATIONAL TEA COMMITTEE LTD, SIR
JOHN LYON HOUSE, 5 HIGH TIMBER STREET,
LONDON EC 4V 3NH TEL: (44) (0171) 2484672,
FAX: (44) (0171) 3296955
CHAIRMAN- M.J. BUNSTON

U.S.A.

TEA ASSOCIATION OF THE U.S.A.
420, LEXINGTON AVENUE, SUITE 825, NEW
YORK 10170
PHONE: 212-9869415
FAX: 212-6978658.

THE COLOMBO TEA TRADERS, ASSOCIATION
P.O. BOX 274, COLOMBO-2,
TEL (94) (1) 421745/6/7, FAX: (94) (1) 449352

TEA ASSOCIATION OF THE U.S.A.
420, LEXINGTON AVENUE, SUITE 825 NEW
YORK 10170
PHONE: 212-9869415,
FAX: 212-697858

UNITED KINGDOM TEA ASSOCIATION SIR
JOHN LYON HOUSE, 5 HIGH TIMBER STREET,
UPPER THAMES STREET, LONDON BC4V 3PA,
TELEPHONE: 0171-329 0950, FAX: 0171-329 4218.
SECRETARY: N. B. JAYNES, F.L. MGT.

AUSTRIA

CAFFEE & TEA VERBAND, ALSER STRASSE
45, A-1080 WINE. COFFEE & TEA FEDERATION
OF AUSTRIA. ING. W. ZIEGLER, PRESIDENT.
DR. H. VEJPUSTEK, SECY. GENERAL.
PHONE: (43) (1) 405 7442
FAX: 4087811.

BELGIUM

COMITE BELGE DU THE ET DES INFUSIES,
BEIGISCH COMITE VOOR THEE EN INFUSIES,
BIVE. DE L' HUMANITE 292,1190 BRUXELLES.
TEL: (32)(2) 3701311.

CANADA

TEA COUNCIL OF CANADA, 885 DON MILLS
ROAD, SUITE NO. 301 DON MILL ONTARIO,
M3C 1V9.
TEL: (416) 510-8647, FAX: (416) 510-8044

GERMAN TEA COUNCIL
DEUTSCHES TEEBÜRO. KATHARINENSTR
33 D 20457 HAMBURG
TEL: 49-40-3751 8441
FAX: 49-40-3751-8443

JAPAN GREEN TEA CO. LTD
3RD FLOOR UCHIDA BUILDING
24-16 TAKADANOBABA 1 CHROME,
SHINJUKU-KU TOKYO 169
TEL : 81 3 3502 0251
FAX : 81 3 3502 7289

INDIAN TEA ASSOCIATION
6 NETAJI SUBHASH ROAD
ROYAL EXCHANGE
CALCUTTA 700001
TEL : 91-33-220-8393
FAX : 91-33-243-4301

J. THOMAS & CO. PVT. LTD.
NILHAT HOUSE
H.R.N. MUKHERJEE ROAD
CALCUTTA 700001, INDIA
TEL: 91-33-248-6201/4
FAX : 91-33-220-6742
E-MAIL:jthomas@vsnl.com
MR. P.K. SEN-CHAIRMAN & MANAGING
DIRECTOR

JAPAN

(A) TEA ASSOCIATION/ORGANTION
JAPAN TEA ASSOCIATION
6-22, SHIBA-KOEN
3-CHOME, MINATOKU
TOKYO 105-0011, JAPAN
TEL: 81-3-3431-6509
FAX : 81-3-3431-6711
MR. HAJIME SHIMIZU-MANAGING DIRECTOR
MR. AKIRA SHIRAISHI - EXECUTIVE
DIRECTOR

(B) TEA IMPORT
1) ADVANCE TRADING CO. LTD.
591 SHIMO YASUMATSU
TOKOROZAWA, SAITAMA 359
TEL : 81-42-944 0171
FAX : 81-42-944 0173

INDIAN BIO ORGANIC TEA ASSOCIATION
34A METCALFE STREET
CALCUTTA 700013
TEL : 91-33-225-0015
FAX : 91-33-225-9511

WILLIAMSON MAGOR & CO. LTD
4 MANGOE LANE
CALCUTTA 700001
TEL : 91-33-220-2391
FAX : 91-33-248-8114

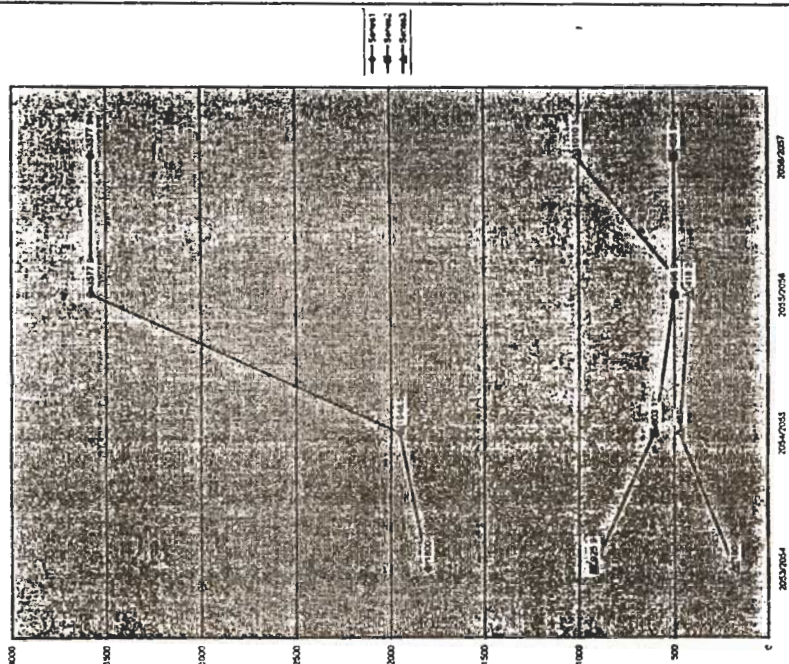

**नेपालमा चिया खेतीको रोपण, क्षेत्रफल तथा
आ.व. ०५६/०५७ सम्मको उत्पादन विवरण स्थिति**

Total Tea Production and Tea Plantation Area

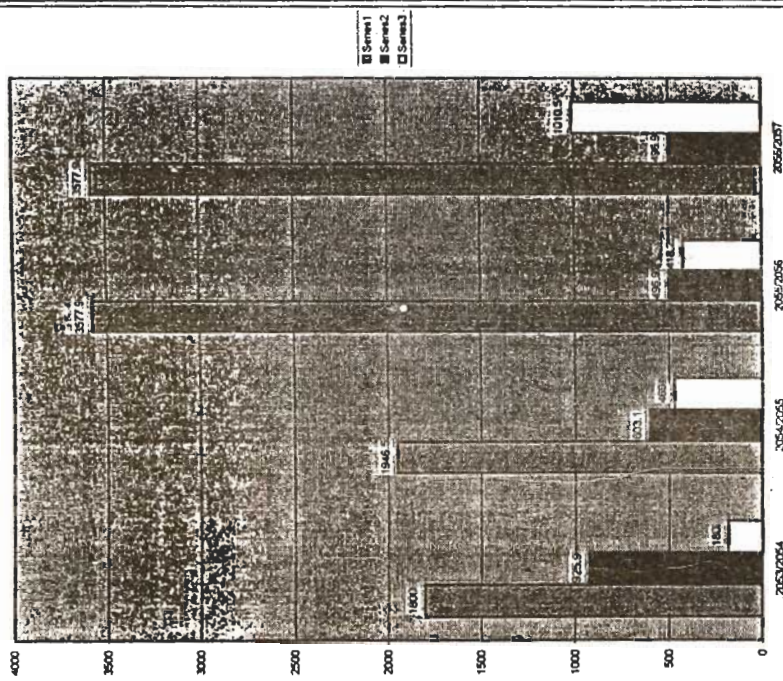
F. Year	TeaTea Plantation Area in Hectars					Tea Production in K.G.				Remarks
	Private	NTDC	Small Holder		Total	Private	NTDC	Small Holder	Total	
			No of Small farmers	Plantation Area						
1992/1993 ୦୪୯-୦୫୦						754000	860000		1614000	
1993/1994 ୦୫୦-୦୫୧			1191	493		687000	982000	75000	1744000	
1994/1995 ୦୫୧-୦୫୨			1788	644		837000	1009403	100000	1946403	
1995/1996 ୦୫୨-୦୫୩			2243	828		1500000	1112329	125000	2737329	
1996/1997 ୦୫୩-୦୫୪	1685.2	937.6	2390	879	3501.8	1800000	925942	18000	2905942	
1997/1998 ୦୫୪-୦୫୫	2192	937.6	2591	1385.4	4515.0	1946455	603136	468980	3018571	
1998/1999 ୦୫୫-୦୫୬	6073.2	937.6	2978	2050	9060.8	3577857	496881	418242	4492980	
1999/2000 ୦୫୬-୦୫୭	6073.2	937.6	4915	3239	10249.6	3577857	496881	1010499	5085237	

Tea production in mt

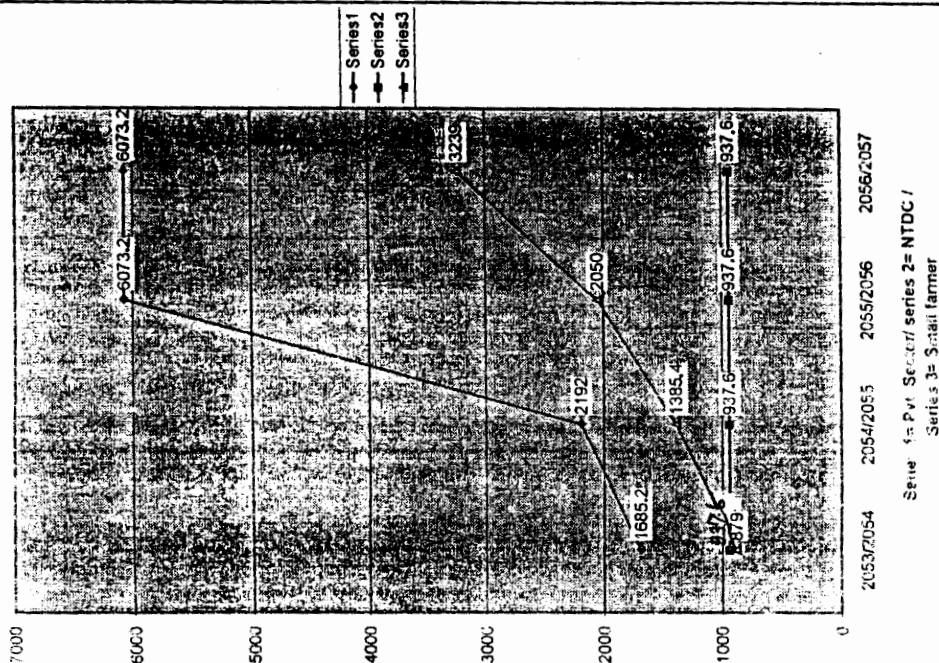
series 1= PVT/ series 2= NTD/ series 3 = Small farmer

Tea Production in mt

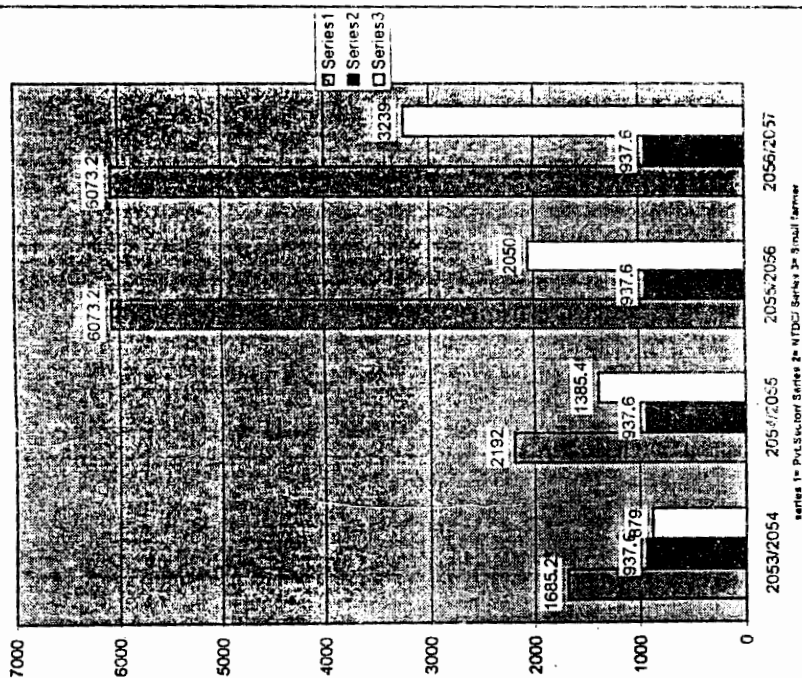

series 1= PVT/ Series 2= NTD/ Series 3= Small farmer

Tea plantation area in hector

Tea plantation area in hector

Tea Plantation and Production

1999/2000

Plantation - Hectars

Production - K.G.

SN	District	Private		Small Holder		Government		Total	
		Plantation Area	Production	Plantation Area	Production	Plantation Area	Production	Plantation Area	Production
1	Jhapa	4984.6	3333254	950	398853	572.8	395104	6507.4	4127211
2	Ilam	595.4	215043	1978.2	548313.9	364.8	101777	2938.4	865133.9
3	Dhankuta	90.5	2500	43	8559.6			133.5	11059.6
4	Panchathar	297.5	24060	207.2	41591.1			504.7	65651.1
5	Terathum	5	3000	60.6	13181.4			65.6	16181.4
6	Others	100						100	
	Total	6073	3577857	3239	1010499	937.6	496881	10249.6	5085237

Orthodox and C.T.C. Tea Plantation area and production

1999/2000

SN	Particulars	Orthodox		C.T.C.		Total	
		Plantation Area	Production	Plantation Area	Production	Plantation Area	Production
1	Private	1088.4	244603	4984.6	3333254	6073	3577857
2	Government	232	50738	705.6	446143	937.6	496881
3	Small Holder	2289	611648	950	398853	3239	1010499
	Total	3609.4	906987	6640.2	4178250	10249.6	5085237

चिया निर्यात तथा आयात विवरण

आर्थिक वर्ष	निर्यात		आयात	
	परिमाण मे.टन	मूल्य रू. ह.	परिमाण मे.टन	मूल्य रू. ह.
२०५१/०५२	७२.३	१३५७४		६५२०८
२०५२/०५३	७२.७	१५५१६		५२१७१
२०५३/०५४	८१.४	२२६१७		८६९७१
२०५४/०५५	३५.०१	११७४५		६०२१८
२०५५/०५६	८३.८	३००८१		२७८३१
२०५६/०५७	८१.६	२५७२२		७३२७७

श्रोत: व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र

कफी निर्यात तथा आयात विवरण

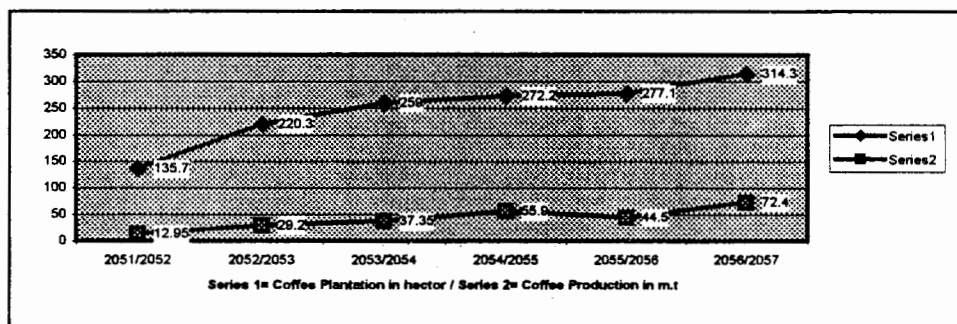
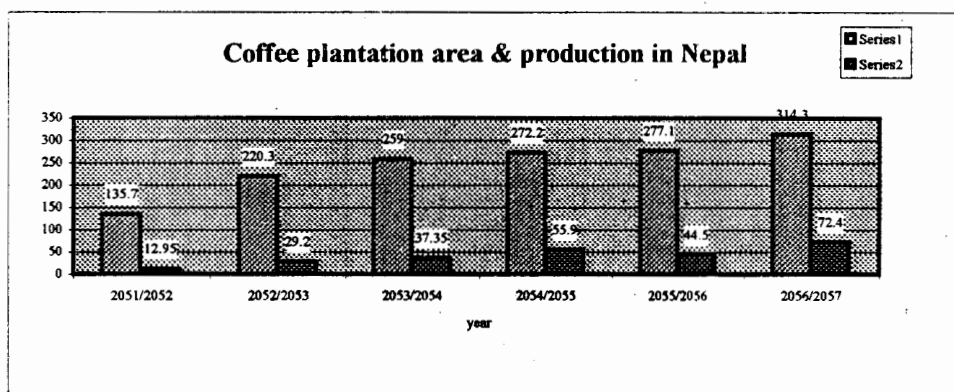
आर्थिक वर्ष	निर्यात		आयात	
	परिमाण के.जी.	मूल्य रू.	परिमाण के.जी.	मूल्य रू.
२०५१/०५२	१४६६०	१६४३०१५		१८२३२०००
२०५२/०५३	५०४०	६३७५६०		२३८३२०००
२०५३/०५४	४२४५	६०२२५९		२५३१६०००
२०५४/०५५	२०००	३१८०००		१६२६४०००
२०५५/०५६	३१६०	६३४०००		३२७४१०००
२०५६/०५७	४२५४	१४१५०००		३६४३७०००

श्रोत: व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र

नेपालको कफी खेतीको विवरण

आर्थिक वर्ष	कृषक संख्या	रोपण क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मेट्रिक टन)	न्यूनतम मूल्य
२०५१/०५२		१३५.७	१२.९५	२६.५०-२६
२०५२/०५३	१९८४	२२०.३	२९.२	२९.५०-३३
२०५३/०५४	२५२६	२५९.०	३७.३५	३४-३८
२०५४/०५५	२७२३	२७२.२	५५.९	४४-५०
२०५५/०५६	२७५१	२७७.१	४४.५	५५-६५
२०५६/०५७	२८२२	३१४.३	७२.४	७०-८०

श्रोत: व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र

कफी खेती विवरण

आ.व. २०५६/०५७

क्षेत्रफल : हेक्टर

उत्पादन : मे.टन

क्र.सं.	जिल्ला	आ.व. ०५५/०५६ को विवरण			आ.व. ०५६/०५७ को विवरण			कैफियत
		कृषक संख्या	कफी रोपण क्षेत्रफल	कफी उत्पादन	कृषक संख्या	कफी रोपण क्षेत्रफल	कफी उत्पादन	
१	पाल्पा	२६९	१०७	१४	२६९	११२	१६	
२	गुल्मी	६५४	३०	१५	५५०	३७.५	१८	
३	अर्घाखाँची	२७८	८	१.१	२७८	८	२	
४	स्याङ्गजा	११०	८.२	१.५	२८८	१३.२	५.५	
५	कास्की	३८३	१२	२.०	३८७	१२	२.५	
६	पर्वत	३५	२.५	०.६	१५०	४.२	४	
७	तनहुँ	१४	२.०	०.६	१५	५	१	
८	बागलुङ्ग	३१३	३.५	३.५	३१३	५.५	४	
९	लम्जुङ्ग	१५२	२.५	०.२	१५२	५	१	
१०	गोरखा	१४	५.५	०.८	१४	६.५	१.५	
११	म्याग्दी	२०	०.३	०.२	२०	०.३	०.२	
१२	लुक्म	४२	१५	-	४२	१५	-	
१३	ललितपुर	३९६	२३	५.०	१५०	१४	७.५	
१४	नुवाकोट	१०	३७.५	-	१०	४८	३	
१५	सिन्धुपाल्चोक	१४	१.५	-	१४	१.५	-	
१६	भापा	६	१६	-	४७	१८.३	४.५	
१७	काभ्रे	३८	२.६	-	३८	२.६	-	
१८	धादिङ्ग	-	-	-	२	२.३	-	
१९	इलाम	-	-	-	८३	३.४	१.७	
	जिल्ला	२७५१	२७७.१	४४.५	२८२२	३१४.३	७२.४	

चिया तथा कफी उद्योगसंग सम्बन्धित संघ/संस्था, उद्योग कम्पनीहरूको नामावाली

क्र.सं.	संघ/संस्थाको नाम	प्रमुख व्यक्तिको नाम	पत्राचार ठेगाना टेलिफोन	चिया गुणन क्षेत्रफल रोपनी	चिया उत्पादन के.जी.	कौफयन
१	गोर्खा चिया तथा कफी विकास बोर्ड, केन्द्रीय कार्यालय	मोक्ताराज शर्मा कार्यकारी निर्देशक	४०५७९२, ६००७८६ फ्याक्स: ६०७९६९			
२	गोर्खा चिया तथा कफी विकास बोर्ड क्षेत्रीय कार्यालय		विनामोड, काभ्रे फोन: ०२३-४०९५३			
३	गोर्खा चिया तथा कफी विकास बोर्ड क्षेत्रीय कार्यालय		नानसुन, पाल्पा फोन: ०७५-२०५९२			
४	चिया विस्तार योजना		फिक्कल, इलाम फोन: ०२३-६०९५८			
५	चिया विस्तार योजना		मगलवार, इलाम			
६	चिया विस्तार योजना		जम्बुवा, इलाम			
७	चिया विस्तार योजना		लालिखुवा, पाँचथर			
८	चिया विस्तार योजना		हिले, धनकुटा फोन: ०२६-२०९९२			
९	चिया विस्तार योजना		मान्सा, तेह्रथुम			
१०	नेपाल चिया उत्पादक संघ	छत्रवहादुर गिरी	भद्रपुर, काभ्रे फोन: ०२३-२०३५२			
११	नेपाल टि एसोसिएशन	गमकमार गठी	बसन्तपुर, काठमाडौं			
१२	हिमालय अर्थोडक्स टी प्राइवेट लि. एसोसिएशन-नेपाल	पणकुमार शर्मा	भोइथ हाउस तिनकुने, काठमाडौं फोन: ४७८३०९			
१३	नेपाल टि एक्सपोर्ट	उदय चापागाड	नयावानेश्वर, काठमाडौं फोन: ४८२८५४			
१४	मर्चा पहाडी चिया उत्पादक संघ	सुदर्शन उपाध्याय	साई पाखरी गा.वि.स. इलाम नं:०२७- २००८६, ४९२४५९			
१५	चिया कपक समूह		मगलवार, इलाम			
१६	मर्मिजा चिया सहकारी संस्था	पुष्प चन्द्र श्रेष्ठ	मगलवार, इलाम			
१७	हिमालय चिया कपक समूह	सोमनाथ फर्नाल	जितपुर, इलाम			
१८	तिनजुर चिया कपक सहकारी संस्था	शुक्रकाल खनाल	फुस्रेभञ्ज्याङ, इलाम			
१९	कमल पाखरी चिया कपक समूह	मिम बहादुर कार्की	आमचोक इलाम			
२०	चिया कपक समूह	बालचन्द्र बस्नेत	चर्मना, इलाम			
२१	चिया कपक समूह	मान बहादुर भट्टराइ	साखुङ, इलाम			
२२	तिन घुम्ती चिया कपक समूह	दत्त मिश्र	वाको गाउँ, इलाम			
२३	बाला गुरु चिया तथा कफी उत्पादक सहकारी संस्था लि	छाँबलाल मिश्राकोटी	नयावजार, इलाम			

२४	पूर्वेली माना चिया किसान सघ	घन व. याइमाली	फिक्कल, इलाम			
२५	नेपाल कफी व्यवसायी सघ केन्द्रीय समितिको कार्यालय	इकेश्वर घिमिरे	मदन पोखरा, पाल्पा काठमाडौं, २४६४५६			
२६	कफी विकास केन्द्र		आपचौर, गुल्मी			
२७	नेपाल कफी कम्पनी प्रा.लि.	कृष्ण घिमिरे	माणेग्राम, वुटवल काठमाडौं, २७७४१, २७५३३			
२८	एभरेष्ट कफी मिल प्रा.लि.	फूलकुमार लामा	पाचखाल, काभ्रे काठमाडौं, ४१३९५९			
२९	तिनतले खेती	मोहन बास्ताला	बुधवार, भापा फोन: ०२३-४०३०८			
३०	जिल्ला सहकारी सघ	हरि गौतम	तम्घास, गुल्मी फोन: ०७९-२०२२५			
	चिया बगानहरू अथोडक्स उत्पादन					
३१	इलाम चिया कमान	सघाई गुप	बितामोड, भापा ९६०	१५२७४		
३२	कन्याम चिया कमान	सघाई गुप	बितामोड, भापा ३६८०	३५४६४		
३३	लाङघाली टि स्टेट प्रा.लि.		सखुवासभा			
३४	सगरमाथा टि स्टेट प्रा.लि.	सुभाष काफ्ले	मुडे, सखुवासभा काठमाडौं-२२००२१			
३५	मुस्ताङ टि स्टेट प्रा.लि.	भमक वहादुर निरौला	चित्रे, तेन्चुम काठमाडौं-४२९१८२	३८०	५००	
३६	फाकताङलुङ चिया बगान प्रा.लि.	सन्तविर आङदेम्बे	अडसाराङ, पाँचथर ३५०			
३७	तथ नेपाल टि स्टेट प्रा.लि.	पूर्णकुमार शेर्मा	साराङ डाँडा, पाँचथर काठमाडौं-४१२४४६	८००	१९८८०	
३८	पाथीभरा टि स्टेट प्रा.लि.	बम वहादुर योङ्ग्या	फिदिम-१, पाँचथर १०४०	२९१		
३९	तिनचुले चिया बगान	गन्जे बोहोरा	पुगना पाँचमी पाँचथर २००			
४०	जनता टि गाउँन प्रा.लि.	नरेन्द्र राई	एकतिन-४, पाँचथर ३००			
४१	कन्चनजङ्गा टि स्टेट प्रा.लि.	दिपकप्रकाश बास्कोटा	फिदिम-३, पाँचथर १५००	३०,०००		कारखाना छ
४२	केशरी टि स्टेट प्रा.लि.		आयाम, पाँचथर २४			
४३	देउराली टि स्टेट प्रा.लि.	वसन्त नेम्बाङ	पाँचथर			
४४	तुम्बेफा चिया बगान	डम्बर लावती	बलने, पाँचथर १००			
४५	रवी सेङ्चेलेडमा चिया बगान	सुनिल राई	रवी बजार, पाँचथर फोन: ०२४-२९११२१	३०००		
४६	त्रिवेणी टि स्टेट प्रा.लि.	पुष्कर लामा	पाँचथर १००			
४७	गुराँस चिया उद्योग प्रा.लि.	सुरज वैद्य	हिले, धनकुटा काठमाडौं-४७८३०१	२०००	२५००	कारखाना छ
४८	मुगा चिया बगान	अजित नारायण सिंह थापा	मुगा गा.वि.स., धनकुटा २०६५४	१०		
४९	देवान टि गाउँन	कमल व. छारा	धनकुटा-१			
५०	किरातेश्वर टि गाउँन	राम कुमार वस्नेत				
५१	हरीयाली टि गाउँन	दधिराम भुपाल	मुडनाम, तेन्चुम २०			

५२	मुस्ताड टि स्टेट प्रा.लि.		चित्रे, तेन्हुम	८०	३०००	
५३	एम्बेट्ट टि स्टेट प्रा.लि.	नन्दप्रसाद गौचन	सिन्धुपाल्वांक काठमाडौं ४७९४८९	१०००		
५४	पुवामाई चिया बगान प्रा.लि.	सुवास नम्बाइ	मंगलबारे-, इलाम	६००		
५५	दउगली टि स्टेट प्रा.लि.	वेद पुकाश दाहाल	साङ्खुवा-७, इलाम	१२००		
५६	माइमालुमड चिया बगान प्रा.लि.	धर्मानन्द राई	बाँफो-५, मंगलबारे, इलाम	१४००		
५७	महाभारत टि स्टेट प्रा.लि.	नारायणप्र. बोहरा	फाकफोक-४ इलाम	३२०	३००	
५८	मिहदेवी टि स्टेट प्रा.लि.	गोपी थापा	फाकफोक-४, इलाम	१०००		
५९	धनाहल टि स्टेट प्रा.लि.	चन्द्रवहादुर वस्नेत	साखेजुङ-१, इलाम	१५००	१५००	कारखाना छ
६०	शिल लक्ष्मण टि स्टेट प्रा.लि.	तुङ वहादुर वस्नेत	साखेजुङ-५, इलाम	४५०	६००	
६१	मोगाहा टि स्टेट प्रा.लि.	शुभ्र लम्बु	जितपुर-४, इलाम	५००	२८००	
६२	मन्त्री पांगथा टि स्टेट प्रा.लि.	हरि गना	एकतपा मंगलबारे, इलाम	५००		
६३	मिहदेवी टि स्टेट प्रा.लि.	खिल वहादुर गुरूङ	दुरैटार-२, इलाम	१२००		
६४	जोगमाई टि स्टेट प्रा.लि.		जोगमाई, इलाम	१६०		
६५	आलोक टि क प्रा.लि.	वाम कोइराला	इलाम गौदक, फिक्कल	३००	३४००	
६६	दुङना टि स्टेट	जयनाथयण दुङना	शान्तिपुर, इलाम	३०००	२१४०	
६७	मिहदेवी चिया उद्योग प्रा.लि.			३००	८००	
६८	पुनम छिगुड लेप्चा चिया बारी	मान कुमार लेप्चा	कन्याम-२, इलाम	८०	२४००	
६९	हिमालय रेन्ज चिया उद्योग प्रा.लि.	रामकुमार गठी	फिक्कल-२, इलाम	२८	१२४६००	
७०	छत्रवहादुर राई टि स्टेट प्रा.लि.	छत्रवहादुर राई	श्री अन्तु-७	२००	२०,०००	
७१	गाछा टि स्टेट प्रा.लि.	यज्ञ वजगाई उदय चापागाई	फिक्कल, इलाम काठमाडौं ४९८३१९, २७०९८९			
७२	बगान चिया उद्योग	मुदशन उपाध्याय	इलाम, सुम्बेक काठमाडौं: ४१२४५१	६००	४००	
७३	काजी कांठी टि स्टेट प्रा.लि.	गणेश रािशक	फिक्कल, इलाम	६००		
७४	३० टि गाडन	गणेश रािशक	रम्फाक-फिक्कल-५, इलाम			
७५	हिमालय साइग्रीला टि प्रोड्युसर्स प्रा.लि.	लक्ष्मी प्र. मैनाली	साखेजुङ इलाम		१०,०००	कारखाना छ
७६	लाक्सा चिया उद्योग प्रा.लि.		भाइपोखरी, इलाम	१००		
७७	शक्ति देवी टि स्टेट प्रा.लि.	अनिल अग्रवाल	जमुना, इलाम	१२०	५०	
७८	लालिगुरम टी प्राइव्म प्रा.लि.	गंगा वहादुर महत	गोर्खे इलाम	६००		
७९	हरियाली टि स्टेट प्रा.लि.	दधिराम भुपाल	सुङनाम तेन्हुम	१५०		
८०	मनमाहन चिया बगान	प्रमवहादुर प्रधान	आतबारे, इलाम			
८१	जिरी टि डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि.	पदम शकर घिमिरे	जिरी, दोलखा			
८२	वाम्नी भण्डार चिया कृषक समूह	डा. ल्मा शेपा	वाम्नी भण्डार, रामेछाप			
८३	मकाल चिया तथा कफी उत्पादक संघ	निल वहादुर घिमिरे	हिले, धनकुटा			
८४	हिमालयली साना चिया कृषक समूह	विष्णुप्रसाद अर्याल	सारङडाडा-८, पाँचथर			
८५	मिहदेवी चिया उत्पादक सहकारी समस्या लि	शकर खनाल	सोल्मा, तेन्हुम			

८६	पिरामीड भ्याली	प्रेमध्वज बस्नेत	मकान्जे गा वि स., सोलुखुम्बु			
८७	भाइवेनी चिया बगान प्रा.लि.	तारा कुमार नेपाल	कन्याम इलाम			
८८	नेपाल स्मल टि प्रोड्यूसर्स प्रा.लि.	दिलिप राई	फिक्कल, इलाम काठमाडौं- ४३४५७७		८५६४३	कारखाना छ
८९	नेपाल ग्रिन टि प्रा.लि.	दिलिप राई	पशुपति नगर, इलाम			कारखाना छ
९०	नेपाल टि प्रोड्यूसर्स प्रा.लि.	अशोक भुगुराका	पचकन्या इलाम		९३०००	कारखाना छ
	सि टि सी उत्पादक					
९१	बजगाईं टि फार्मिङ एण्ड प्रोसेसिङ	यज्ञ बजगाय	दाहुरडाँगी-३, भापा	९१		कारखाना छ
९२	राज टि स्टेट प्रा.लि.	मुद्गेशन गिरी	वितामोड, भापा ०२३-४०२०३	६२४	३५०००	
९३	राज टि स्टेट प्रा.लि.	राज कुमार ढकाल	भापा मे.न.पा ०२३-२००९२	१८६६	२३०००	
९४	ज्यामिर गडी टि स्टेट प्रा.लि.	कृष्णबहादुर भट्टराई	ज्यामीरगड, भापा	१३००	१६०००	
९५	राज टि स्टेट प्रा.लि.	राजकुमार आचार्य	मे.न.पा.	१५६०	६१२३८	कारखाना छ
९६	खेम्का एण्ड फ्रण्ड्स टि स्टेट प्रा.लि.	वामदेव अग्रवाल	ज्यामीर गण्डी, भापा	५८५	१०००	
९७	भापा टि स्टेट प्रा.लि.	हेमराज ढकाल	ज्यामीर गण्डी, भापा	४५५		
९८	विराट चिया वाटिका		अनारमनी-७, भापा	२६०	१३५००	
९९	प्रयास चिया उद्योग	चन्द्र श्रेष्ठ	हल्दीवारी-२, भापा	२८६		
१००	हल्दीवारी टि इण्डस्ट्रिज		भापा ०२३-४०३४७	१६९०		कारखाना छ
१०१	मिनु मदन चिया उद्योग		हल्दीवारी, भापा	१०६		
१०२	लक्ष्मी टि स्टेट प्रा.लि.		चन्द्रगडी-१	४१६	२००००	
१०३	डाँफे टि प्रोसेसिङ क.प्रा.लि.	चण्डी पराजुली	चन्द्रगडी, भापा ०२३-२१०३५		६७५४६३	कारखाना छ
१०४	श्रेष्ठ चिया कमान	प्रदिपलाल श्रेष्ठ	पथ्वीनगर, भापा	६५		
१०५	चन्द्र गडी टि स्टेट प्रा.लि.	विष्णु पाखेल	चन्द्रगडी, भापा ०२३-२१०३५	२६४०	७००००	
१०६	साँगीला टि स्टेट प्रा.लि.	भूमक व निरंगला	पथ्वीनगर, भापा	५९८		
१०७	सन राइज टि स्टेट प्रा.लि.		जलथल, भापा	५८५		
१०८	किशोर टि स्टेट प्रा.लि.		पथ्वीनगर-७, भापा	१६९	३०००	
१०९	कालिका टि स्टेट प्रा.लि.	मालचन्द्र गोयल	ज्यामीरगडी-१, भापा	१९५०	६२९६८	कारखाना छ
११०	हडिया रियल टि स्टेट	भक्ति आर्चकारी	भद्रपुर-४, भापा	९१०	११४४०	
१११	हलेसी पाथिभरा टि स्टेट प्रा.लि.		घेरावारी-८, भापा	६५०	६४४०	
११२	केचना टि स्टेट प्रा.लि.	श्यामानन्द मिश्र राजवर्गी	केचना-१, भापा	६५०	४९९६	
११३	सतिष्ठटा टि स्टेट प्रा.लि.	देवराज अग्रवाल	ज्यामीरगडी-८, भापा	३७७०	१६९६७१	कारखाना छ
११४	चकचकी टि स्टेट प्रा.लि.		चकचकी-८, भापा	२६०	७०००	
११५	बुधकरण एण्ड मन्स क. प्रा.लि.	श्यामानन्द मिश्र राजवर्गी	महेशपुर-७, भापा	३९७८	३४२५९४	कारखाना छ
११६	गौरीशकर टि स्टेट प्रा.लि.		पथ्वीनगर-५, भापा	३६००		
११७	सूयां टि स्टेट प्रा.लि.		भद्रपुर-२, भापा	५५९		
११८	हिमालय गुड रिज प्रा.लि.		दमक न.पा. भापा	४१०२	२६६८७७	

११९	एन्जल टि स्टेट प्रा.लि.		गधनडुम्बा-२, भापा	१३०		
१२०	चिनारी टि स्टेट प्रा.लि.	प्रकाश बुढाथोकी	वैगुनधुरा-९, भापा	९१		
१२१	रामकुमार एण्ड मन्स टि स्टेट प्रा.लि.		गौरीगज, भापा	३७७	३२	
१२२	लोकनाथ एण्ड मन्स टि स्टेट प्रा.लि.	लोकनाथ चौधरी	भापा	२०८०	४००००	कारखाना छ
१२३	दक्षिणकाली टि स्टेट प्रा.लि.		घराबारी, भापा	१५६		
१२४	एरेमा टि स्टेट प्रा.लि.	ब्रम्हानन्द अग्रवाल	पृथ्वीनगर, भापा	१५६०	५००००	कारखाना छ
१२५	गिरीबन्धु टि स्टेट प्रा.लि.	छत्र गिरी	भापा काठमाडौं ४७२६२३	२८८६	३५६७३०	कारखाना छ
१२६	नक्कलबन्धा टि स्टेट	दिनेश कानु	भापा, कांकडिमिता	१३००	७६९९५	कारखाना छ
१२७	रम्भेट टि गार्डेन प्रा.लि.		केचना-३, भापा	२८६		
१२८	कन्दडवा टि स्टेट प्रा.लि.		मे न पा-८, भापा	१४३		
१२९	बुझवारी टि प्रोसेसिङ प्रा.लि.	हरि गिरी	अनारमनी, भापा		२०५८९४	कारखाना छ
१३०	पदम टि स्टेट प्रा.लि.		अनारमनी-१, भापा	७८०		
१३१	प्रेम टि स्टेट प्रा.लि.	प्रेम प्रसाद	शनिश्चरे, भापा	२०१		
१३२	न्यू गिरी एण्ड मन्स टि स्टेट प्रा.लि.	कृष्ण गिरी	शनिश्चरे, भापा	१६४६	१०९६१०	कारखाना छ
१३३	बंसल टि स्टेट प्रा.लि.	प्रादिप बंसल	ज्यामीरगडी भापा २०२१०	१८७७	८७०९५	कारखाना छ
१३४	मित्तल टि स्टेट प्रा.लि.	मोहन लाल अग्रवाल	पथरिया, भापा	५९४१	२९१७६०	कारखाना छ
१३५	कुवाडी देवी टि स्टेट	मोहन लाल अग्रवाल	भापा	६५०	४५०००	
१३६	पौडेलबन्धु टि स्टेट प्रा.लि.	नन्द प्रसाद पौडेल	चन्द्रगडी, भापा	६२४		
१३७	डेल्टा टि स्टेट प्रा.लि.		घराबारी, भापा	२२		
१३८	गुप्ता टि स्टेट प्रा.लि.	महेशपुर गुप्ता	महेशपुर-१, भापा	७८०	३४०००	
१३९	खुस्बु टि स्टेट प्रा.लि.	शकर शर्मा	भद्रपुर, भापा	१०४०	१४०००	
१४०	मनोरमा टि स्टेट प्रा.लि.		महेशपुर, भापा	२६०		
१४१	दिपेश टि स्टेट प्रा.लि.		भापा	११७	३६००	
१४२	वडाल टि स्टेट प्रा.लि.		ज्यामीरगडी, भापा	१७५५		
१४३	श्याम सुन्दर टि स्टेट प्रा.लि.	श्यामसुन्दर अग्रवाल	भापा	२६००		
१४४	कुंभर टि स्टेट प्रा.लि.	जगत बहादुर कुंभर	भद्रपुर, भापा			
१४५	कमर टि स्टेट प्रा.लि.	सरोज कु. सि.	भापा	५८४	४०००	
१४६	गोपाल टि स्टेट प्रा.लि.		भापा			
१४७	कृष्ण चिया वगैचाल प्रा.लि.	गिरीराज कु. प्रसाई	भापा			
१४८	महाभारत टि स्टेट प्रा.लि.		भापा			
१४९	पाथीभरा कन्काइ टि स्टेट प्रा.लि.	डिल्लीराम वास्तोला	भापा			
१५०	सूर्योदय टि स्टेट प्रा.लि.		भापा			
१५१	श्यामसुन्दर टि स्टेट प्रा.लि.	श्यामसुन्दर अग्रवाल	भापा			
१५२	गोयल टि स्टेट प्रा.लि.	ओम गोयल	भापा			
१५३	बसुन्धरा टि स्टेट प्रा.लि.		भापा			
१५४	टोक्ला चिया कमान	संघाई ग्रुप	भापा	५०७२	२९०६६३	कारखाना छ
१५५	वारदसी चिया कमान	संघाई ग्रुप	भापा	७४४	५११४	
१५६	वर्ने चिया कमान	संघाई ग्रुप	भापा	५६४०	९९३२७	कारखाना छ
१५७	सोक्तिम चिया कमान	संघाई ग्रुप	इलाम	१४४०	३०२२४	

१५८	चिलिइंदेन चिया कमान	मघाई ग्रुप	इलाम	१२१६	२०८१५	
१५९	सौरभ चिया उद्योग प्रा.लि.	विष्णु प्र. न्दीपान	ज्यामिगडी, भापा			
१६०	होरीजन भ्यू टि गार्डेन प्रा.लि.	अर्जुन कुमार गुरुङ	गजगड, भापा			
१६१	गाखालरी प्रा.लि.	गजेन्द्र ढकाल	धापाथली, २२४१३५			विक्री वितरक
१६३	उदय श्री चिया उद्योग	यज्ञ वजगाई	बाफल काठमाडौं २७०९८९			विक्री वितरक
१६४	मकुन चिया उद्योग	अश्विनी कुमार अग्रवाल	धर्मपथ, काठमाडौं २२०७३३			विक्री वितरक
१६५	प्रभात चिया उद्योग	त्रिलाकरल कसाकार	नरदेवी २२४४२८			विक्री वितरक
१६६	र्यानक चिया उद्योग	बाग रमल गठी	कालिमाटी २७०९३६			विक्री वितरक
१६७	मित्तल टि ट्रेडर्स	प्रादिप रग्मी	कमलादी २४८३९०			विक्री वितरक
१६८	पार्श्व हिमालय चिया उद्योग	प्रादिप जयम्वाल				
१६९	सुपर चिया उद्योग	अष्टवहादुर महजन	कुमारीपाटी ५२७५३५			विक्री वितरक
१७०	वजाज टि इण्डस्ट्रिज		धर्मपथ २४४६९५			विक्री वितरक
१७१	एभरेष्ट टि सप		धर्मपथ २३१७३९			विक्री वितरक
१७२	खेतान टि स्टोर		पाको २४१३९०			विक्री वितरक
१७३	माउण्ट टि ट्रेडर्स		ठमेल ४२३६८१			विक्री वितरक
१७४	नेशनल टि इण्डस्ट्रिज		मिनभवन ४७२४१३			विक्री वितरक
१७५	मचेनी चिया उद्योग	गमकमार गठी	बिगटनगर			विक्री वितरक
१७६	मोती चिया उद्योग		भैरहवा			विक्री वितरक
१७७	शकर टि प्याकेजिङ उद्योग	शकर थापा	भक्तपुर			
१७८	नवदगां चिया प्याकेजिङ उद्योग	नन्दमाया मिटौला	ठिमी ६३१२२५			

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड
कार्यकारी समितिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष तथा सदस्यहरूको
नाम, ठेगाना र टेलिफोन नम्बर

क्र. सं.	सदस्यको नाम	ठेगाना	टेलिफोन नम्बर	कैफियत
१	माननीय कृपि तथा सहकारी मन्त्रीज्यू अध्यक्ष राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय- सिंहदरबार, काठमाडौं	५४३५२३ नि. २२५१०९ का.	
२	श्रीमान छत्र बहादुर गिरीज्यू उपाध्यक्ष राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	गिरीबन्धु टि स्टेट प्रा.लि. बुझबारी, भापा	०२३-४०३४८ नि. फ्याक्स ०२३-४०२०२ का. मोबाईल ९८१०२४२३६	
३	श्रीमान श्याम सुन्दर शर्माज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	सह-सचिव, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं	२२०५३२ का. ३६३२६३ नि.	
४	श्रीमान भिम बहादुर अधिकारीज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	सदस्य-सचिव, अर्थ मन्त्रालय, बागदरबार सन्धारा	२५९७७५, ६३०९२३ २२१०५३ का.	
५	श्रीमान निरञ्जन बरालज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	सह-सचिव, उद्योग मन्त्रालय सिंहदरबार, काठमाडौं	२४५२४६ का. ४८७११३ नि.	
६	श्रीमान देवेन्द्र प्रताप शाहज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	महाप्रबन्धक, कृषि विकास बैंक रामशाहपथ, काठमाडौं	२६२७९७ का. ४७१६५९ नि.	
७	श्रीमान ध्रुव जोशीज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	कार्यकारी निर्देशक नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद खुमलटार	५२५७०८ ५३४६२५ नि.	
८	श्रीमान दशरथ चन्द्र लामिछानेज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	कार्यकारी निर्देशक व्यापार प्रवर्द्धन केन्द्र पुल्चोक, ललितपुर	५२५८९८, ५२५३४८, ५२५७९६ का. ४७५६५७ नि.	
९	श्रीमान चण्डी प्रसाद पराजुलीज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	डाँफे चिया उद्योग भद्रपुर, भापा	०२३-२०९७१, २००९२ ०२३-२००७१ नि.	
१०	श्रीमान नरेश वर्माज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	निजी चिया उत्पादक भद्रपुर, भापा	०२३-२०५१८ का. ०२३-२१००४ नि.	
११	श्रीमान मोहननाथ वास्तोलाज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	निजी कफी उत्पादक तिनतलेखेंती, बुधबारे, भापा	०२३-४०३०८ नि.	
१२	श्रीमान हरिप्रसाद गौतमज्यू सदस्य, रा.चि. तथा क. वि. बो.	जमुङ गा.वि.स. ९ गुल्मी जिल्ला सहकारी संघ, गुल्मी	०७९-२०२२५ का. काठमाडौं ४८३२६०, ४९००१८	
१३	श्रीमान छत्र बहादुर राई थुलुङज्यू सदस्य रा.चि. तथा क. वि. बो.	श्रीअन्तु चिया प्रोसेसिङ प्रा.लि. फिक्कल, इलाम	सम्पर्क चि. वि. यो. फिक्कल, इलाम ०२७-४०१५८	
१४	श्रीमान मुक्तिराज शर्मा सदस्य-सचिव रा.चि. तथा क. वि. बो.	कार्यकारी निर्देशक राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	४९९७८६ (कार्यालय) ४९०३७१ (कार्यालय) ४७९५५० (निवास)	

